

1888. NOV.—DECZ.

XII. ÉVFOLYAM.

IX.—X. FÜZET.

EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY.

A M. T. AKADÉMIA NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK ÉS
A BUDAPESTI PHILOLOGIAI TÁRSASÁG VÁLASZTMÁNYÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTIK

HEINRICH GUSZTÁV, P. THEWREWK ÉMIL, ÁBEL JENŐ.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDAJA

1888.

TARTALOM.

Fináczy Ernő, Janus Pannonius egy ismeretlen kiadása.

Némethy Géza, Ad Hesychii Alexandrini glossam *Παρχαρος*.

Weiss Rezső, Ad Panyassis Heracleam.

Ábel Jenő, Cox Mithológiája.

Várkonyi Endre, Párhuzamos idézetek.

HAZAI IRODALOM: Thukydides, görögül és magyarul, **Fináczy Ernő**.
Simonyi Zs., A magyar határozók, **Veress Ignác**. — Füredi Ign., Ünnepi
imádságok izraeliták számára, **Fischer Gyula**. — Brassai S., Szórend és
accentus, **Balassa József**.

KÜLFÖLDI IRODALOM: Les grands écrivains français, **Kont Ignác**.

PHILOLOGIAI PROGRAMM-ÉRTEKEZÉSEK: 40. Szitnyai Elek,
A meggyőző előadás kellékei, **Lázár István**. — 41. Albrecht János, A német
nyelvi oktatás a III. osztályban, **Heinrich Gusztáv**. — 42. Danielovics Kálmán,
A mondat. — 43. Veress Ignác, A magyar név- és igejelző, **Balassa József**. —
44. Vécsey Bekény, A felolvasás és szavalás szabályai. — 45. Barbarics R.,
Magyar mondattani kérdések, **Molnár Béla**. — 46. Kiss Sándor, A kurucz
világ költészeté. — 47. Porubszky Pál, Gyöngyösi Istvánról. — 48. Petri Mór,
A magyar lyra a XVI. század végeig. — 49. Koltai Virgil, A verses elbeszélés
története, **Kelemen Béla**.

VEGYESEK: Bartsch Károly †. — Nisard Desiré †. — A régi angol
szinpad. — Hazai és külföldi könyvészet. — Név- és tárgymutató. — A buda-
pesti Philologiai Társaság tagjai 1888-ban.

---

*Az Egyetemes Philologiai Közlöny a Magyar Tudományos
Akadémia megbízásából és támogatásával jelen ugyan meg, de tartalmáért
egyedül a szerkesztőség felelős.*

*Az Egyetemes Philologiai Közlöny tíz havi füzetben, minden
hónap (augusztus és szeptember kivételével) 1-én, évi 40 ivnyi terjedele-
mben jelen meg.*

*Előfizetési ára: Egész évre 6 frt, fél évre 3 frt. Egyes füzetek ára 60 kr.,
a kettős füzeteké 1 frt 20 kr.*

*Az előfizetési pénzek, a Budapesti Philologiai Társaság tagdíjai, ezen
társaság okleveleinek kiállítási arai, valamint a Közlöny meg nem kapott
füzeteinek megküldésére vonatkozó reclamatiók, a lakásváltoztatások bejelen-
tései, szóval mindennemű a Közlöny szétküldésére vonatkozó közlemények
a Budapesti Philologiai Társaság penztárnokához, Cserhalmi Samu-hoz
Budapest, vár, Verbőczy-utca 17. sz. küldendők.*

JANUS PANNONIUS EGY ISMERETLEN KIADÁSA.

Janus Pannonius kiadásainak lajstromában Brunet (Manuel du libraire. 1862. IV, 1, p. 344; idézve Ábelnél, Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon. 1880 p. 2) emlit egy olyat is, melyet eddig közelebbről nem ismertünk. Azt mondja ugyanis «... une édition de Padoue 1552 in 8°. sans nom d'imprimeur, mais dont le fleuron est une Minerve, avec les mots: Oliva Minervæ. Elle est à la Bibliothèque Mazarine N° 21236». E kiadást, melyet Dr. Ábel Jenő úr szives figyelmeztetésére Párisban átvizsgáltam, a következőkben ismertetem.

Czíme: IANI PANNONII | DEINDE EPISCOPI | QVIN-
QVECCLESIIARVM | *FACTI ILLIVS* | cum omni | *antiquitate*
vatis comparandi, lusus | quidam et epigrammata, | nunc primum
inuenta et excusa. OPERA IOANNIS SAMBVCI, | Tirnauien-
sis Pannonii. | Azután a nyomdász jele következik az Oliva Mi-
nervæ mottóval, és alatta: PATAVII 1559.¹⁾ — A lapok nincse-
nek megszámozva, csak az egyes ívek (összesen 4) A—D-ig je-
lölve. — Az előszó ajánlása: «Mariano Lezentio [Leszcsynski?]²⁾
Polono, Cracovien. Plocensi [Plock, a mai orosz Lengyelország-
ban] ac Sandomirien. [Sandomirz, ugyanott] Canonico, nobiliss.
atque ornatissimo adolescenti Joan. Sambvevs S. D.» Minde-
nekelőtt szól a kiadó Janus P. életéről («Vitesiorum gente illu-
stri»), elmondja az ismeretes adatokat s rátér a költő testalkatának
és külsejének leírására (hogyan vette adatait, nem mondja

¹⁾ Egybe van kötve a párisi példánnyal két más mű: Scipionis Capicii de principiis rerum libri duo, etc. Venetiis 1546 és In obitum Aldinae Catelae lacrimæ Poeticæ, Parisiis 1622.

²⁾ Leszcsynski-nek latinisított alakja csak Lezentius vagy Lezentius lehet.

meg): «*habitu totius corporis satis tenui ac modico, facie liberali et candida, collo nonnihilo oblongo*». Mátyás király kezdetben nagyon szerette és kegyének jeleivel elhalmozta; utóbb azonban «*ab eodem, ob leues quasdam offensae suspiciones*¹⁾ in exilium missus, cum quadragesimum octavum²⁾ ætatis annum attigisset, in Meduewara præ dolore animi e vivis discessit estque apud D. Joannem Quinqueeclesiis sepultus». Itt főleg Janus Pannonius halálának helye érdekel bennünket. Eddig ugyanis biztosan nem tudták, hol halt meg Janus Pannonius, s csupán Ábel (Egy. Phil. Közl. IV. 101.) gyanította (és pedig, mint látszik, helyesen), hogy Medvevárában (Horvátországban) végezte be életét, s e feltevését egy, a zágrábi országos levéltárban levő és Fraknoi által először elhasznált okmányra alapította.³⁾ Kiadónk nem említi ugyan

¹⁾ Hogy Janus Pannonius kegyvesztésének komolyabb oka volt, most már általánosan el van ismervé.

²⁾ Helyesebben trigesimum octavum. V. ö. a Teleki-féle kiadást II. 233.

³⁾ A Fraknoi által felhasznált okmány azonos avval, melynek kivonatát e közlönyben IV p. 101 a budai országos levéltárnak «*Extractus Actorum Archiv. sic dicti Anolczbachensis sub finem 1786 in Archivum Regio-Camerale illatorum*» című Elenchusa után adtam. Azóta az okmány Zágrábrából visszakerült Budára; régi száma: fasc. 1527, Nr. 28, új száma DL. 33817. Az okmány, mely csak hiteles másolatban maradt ránk «*Crisii . . . anno d. Millesimo quadringentesimo tredecimo*» kelt; benne egy másik «*Bude . . . a. d. Millesimo quadringentesimo octogesimo [!] nono*» kelt okmány, ebben pedig ismét egy «*quarto die congregacionis nostre prenotate in loco memorato a. d. Millesimo quadringentesimo octogesimo primo*» kelt okmány van transsumálva. Ez az utolsó a főokmány, melynek pontos keltét az imént közlött datumnak a bevezető sorokkal («*feria tertia proxima ante purificationis beate Marie virginis prope dictam civitatem Zagrabiensem*») 1481 jan. 30-ra lehet meghatározni. Ezen okmánynak humanistáinkra vonatkozó főpassusai következőkép hangzanak: (Elitélték többek közt :) Reverendum dominum *Oswaldum Episcopum Ecclesie Zagrabienensis qui condam Johannem Episcopum Ecclesie Quinqueeclesiensis infidelem de voluntate et permissione sua quousque rivisset in castro Medve [!] hospitantem ac hospitum incendiariorum familiarium suorum de castris utraque Hrazthowycza et castello seu curia sua Zagrabienensi patratorem. Magnificum dominum Johannem Thurz de Meduewara hospitem infidelis condam Johannis Episcopi Quinque Eclesiensis usque vitam eiusdem in Castro suo predicto Meduewara et obcecatorem familiarium suorum sine iudicio dum honore Banatus Regnorum Dalmacie et Croacie ac Sclauonie fungeretur ac tandem similiter post honorem dicti Banatus propter turpia (?) homicidia et simi-*

meg itt sem a forrást, de az említett okmány illető kifejezésének és kiadásunk ez adatának egyezése elég nyomós ok, hogy Janus Pannonius halála helyéül egész bizonyossággal Medvevárát tartsuk. — Tovább említi a kiadó, hogy sok művet irt a költő s így folytatja: «Eius poematum volumen aliquoties in Germania [1512. 1514. 1518. Bécsben], commendatione Erasmi et Beati Rhenani excusum [v. ö. Egy. Phil. Közl. XI, 616], nuper etiam Venetiis [t. i. 1553-ban Hilarius Cantianculá-é], itemque Basileæ [1555. Oporinus-féle kiadás] auctum panegyrico et emendatum prodiit . . . . . Ego vero in quasdā lucubrationes eiusdem *) (cui vel ob communem patriam multum me debere fateor), nuper cum alibi, tum [apud?] Joan. Listhium Cæsaris Ferdinandi Secretarium *incidens*, eas tuo nomine præposito cum omnibus esse communes volui: ut qui plane sciam, non minus præclaris me vatibus ac si ex omni quiddam antiquitate reliquum appareret, satisfacturum . . . . . selegi de multis pauca et de bonis meliora. Cuncta enim ob iuvenilem fervorem et in Italia tum vitam actam non libuit.» Ezekből megtudjuk tehát, hogy a jelen kiadás, mint a cím is mutatja, editio princeps (azon epigrammákra nézve, melyek bennfoglaltatnak); továbbá, hogy e költemények egy részére Sambucus (a ki melleleg megjegyvezve «Bibliothecæ Augustæ Vindobonensis præfectus» volt) Liszti Jánosnál, Ferdinánd császár titkáránál akadt rá, kinek Sambucus 10 évvel később bécsi Janus-kiadását ajánlá. Megtudjuk végül azt, hogy e kiadás a költő legobscörebb költeményeinek mellőzésével csak florilegium akar lenni.

Tovább így folytatja előszavát a kiadó: «Adductus autem sum, Mariane, ut meam voluntatem cum tuo nomine hi versus publice ostenderent, suavibus inter nos et etiam *Andream Duditium* Sbardelatum, iuvenem doctissimum, nuper colloquiis habitis». Végződik a másféllapra terjedő előszó Marianus dicséretével s a közte és Sambucus közt fenálló szoros barátság magasztalásával. Keltezés: Patavii ipsi Kalendis Januariis 1552.

---

litter sine iudicio homicidia facere facientem ac hospitem incendiariorum per familiares suos de castro suo Medwewara ac castellis Rokonok, Lokawecz et Biskzard patratorem . . . Blasium Bryga tempore invasionis Polonorum familiarem Episcopi Quinque Ecclesiensis infidelis Regie Maiestati existentis . . .»

ÁBEL JENŐ.

*) T. i. Iani Pannonii.

Erre *Georgius Bona (Bóné?) Cibiniensis Transylvanus*¹⁾. felirással a következő distichonokat olvassuk :

Hoc etiam cultum Sambucus, non sine cura,
Eximii voluit prodere vatis, opus.
Eruit e tenebris passim, quæ forte perirent;
Magna brevi illius Bibliotheca dabit.

A tulajdonképeni tartalom ily czímet visel: *Lusus et epigrammata quedam Jani Pannonii Episcopi Quinquecclesiensis*. Közölve van összesen 141 epigramma, melyek mind megvannak Telekiben is; ²⁾ megvannak továbbá Sambucusnak tíz évvel később (1569) Bécsben Stainhofernál megjelent nagy kiadásában (a Magyar Tudományos Akad. könyvtárában), egy epigramma híján. Ez az egy a 105-ik epigramma [In Lippum]: *Mendacissime de meis amicis stb.* (Telekinél I. p. 606). Ha tovább összehasonlítjuk a páduai kiadást a bécsivel, a következőket constatálhatjuk még: 1. Az epigrammák czímei itt-is, ott-is teljesen azonosak. 2. Az epigrammák *sorrendje* is megegyezik, kivéve, hogy a bécsi kiadásban a «Ptolemæus» és a «Venus ad Palladem» czímű epigrammák külön állanak, miként Telekinél, míg a páduai kiadásban e két epigramma *egy* 8-soros költeménynyé van foglalva «Ptolemæus» czímen. A másik kis eltérés az, hogy a senariusokban írt költemények a bécsi kiadásban a dactylicus versmértékben írt epigrammák *után* következnek, s hogy a «De corporibus Mathematicis» és «De Monade et Dryade» czímű hexameterekből

¹⁾ Trautsch Schriftstellerlexiconjában nem találkozunk nevével.

²⁾ Ezek: I. kötet: XVII—XIX, XXI, XXII, LVII, LIII, XCVII, CXXVIII—CXXXI, CXXXIII—CXXXVI, CXXXIX, CXL, CXLII, CXLIII, CXLVIII, CL, CLV, CLVI, CLXII, CLXV, CLXXII, CLXXV, CLXXXV, CLXXXVII, CXCI, CXCII, CXCIII, CXCIV, CC—CCIII, CCVI, CCXV, CCXVII—CCXIX, CCXXX, CCXXXIII—CCXXXVI, CCXXXVIII, CCXXXIX, CXXLI, CXXLII, CCLVI, CCLVIII—CCLX, CCLXIV, CCLXX, CCLXXI, CCLXXIII, COLXXV, CCLXXVIII—CCLXXXI, CCLXXXIV, CCLXXXVI—CCLXXXVIII, CCXCI—CCCI, CCIII, CCIV, CCCV, CCCVII, CCCIX, CCCXI, CCCXIII, CCCXIV, CCCXXV—CCCXXVIII, CCCXXIX—CCCXXXI, CCCXXXIV, CCCXXXVII, CCCXXXVIII, CCCXL—CCCXLI, CCCXLVI, CCCXLVII, CCCXLIX, CCCL, CCCLIV—CCCLVII, CCCLIX, CCCLXI, CCCLXIV, CCCLXX, CCCLXXVIII, CCCLXXIX.

(nem distichonokból) álló versek szintén a végén foglalnak helyet a bécsi kiadásban.

E csekély *formai* eltéréseken kívül az 1559-iki Sambucus-féle páduai kiadásban meglevő epigrammák szövege, mint sok példával igazolhatom, teljesen megegyezik az 1569-iki Sambucus-féle kiadás szövegével.

E szerint, mindamellett hogy kiadásunk számos epigrammának az editio princeps, e körülménynek a szöveg megállapításánál hasznát nem látjuk, mert teljesen ugyanazt adja a 10 évvel később megjelent kiadás is.

A mi ezen páduai kiadás célját illeti, azt hiszem, hogy *Prodromusa* akart lenni Sambucus nagyobb kiadásának,*) ép úgy mint az 1567-ben Bécsben megjelent Eranemus is, melyet Sambucus akkor fedezett fel Florenzben. Valószínű, hogy igen kevés példányban nyomták, különben a bécsi kiadásban nem állította volna Sambucus ugyanerről a 141 epigrammáról, hogy «*Altera libri pars, cuius foliorum numeri sunt notis Romanis insignes, tota nunc primum in lucem prodit*».

Ezen részben van ugyanis a mi kiadásunk 141 epigrammája is.

Végül még egy dolgot kell szóvá tennünk. Kiadásunk címe azt mondja: «*nunc primum inventa et excusa*». Ezzel látszólag ellentétben áll, a mit Teleki mond . . . . «*sequabantur posthinc editiones octava, nona et decima ab Jo. Sambuco profectæ; quarum prima, quae exiit Patavii (a mi kiadásunk), e solis iam ante vulgatis constat*». Hogy a kiadó félrevezetve az 1569-ik évi kiadásnak imént közölt megjegyzése által, hamisat mond és hogy ennél fogva állítását számba nem vehetjük, azt az alább következőkből látjuk: «*sed cuius (sc. editionis), inspiciendæ*» mondja Teleky «*nulla nobis hoc loco et tempore suppetit facultas*». Minthogy a «*nunc primum inventa et excusa*» határozottan ott van a címlapon, Teleki ellenben maga megvallja, hogy látatlanban beszél, nincs miért foglalkoznunk vele. De még ha a cím nem mondaná is meg, azt hiszem bizonyosra vehetnők, hogy a pádui kiadás epigrammái itt láttak először napvilágot, azon okból, mert a meg-

*) Talán erre utal a fenebbi distichonok végső sora:

«*Magna brevi illius Bibliotheca dabit*, bár ez a Sambucus gazdag könyvtárából kiadandó egyéb művekre is vonatkozhatik.

előző kiadásokban csak igen kevés ily fajta költemény jelent meg: talán 25—30,¹⁾ a mienkben pedig 141.

Kiadásunk legvégén ezeket olvassuk: «*Lectori! Ne nescias, me huius ipsius Autoris alium quoque libellum Epigrammatum, cum Panegyrico ad Ludovicum Gonzagam et ad Strozios, elegiis Basilea (sic!) misisse et iam forte ipsum excusum. Vale.*». Az itt jelzett kiadásról semmit sem tudunk. Minthogy azonban a tartalom, e rövid jelzés után indulva, megegyezik a bécsi 1569-iki kiadással (nem tekintve az 1567-ben felfedezett Eranemust), azt sejttem, hogy Sambucus itt azon sajtó alá rendezett kiadásról szól, melynek prodromusa volt a páduai kiadás, s hogy talán a baseli kiadóval meg nem egyezhetvén, vissza vette tőle az egész anyagot s egyelőre nem is adta ki, hanem bővítette, 1567 után az Eranemussal kiegészítette s mindent együttvéve csak 1569-ben Bécsben tett közzé.²⁾

Dr. FINÁCZY ERNŐ.

AD HESYCHII ALEXANDRINI GLOSSAM ΠΑΡΧΑΠΟΣ.

M. Schmidt in editione Hesychii glossam Πάρχαπος Ζεὺς in Πάρχαϊος Ζεὺς mutavit, coniecturam coniecturae superstruere non dubitans. Ita enim locum corrigere temptavit Corsin. in Diss. I. ad Plut. de placit. philos. c. 7. p. 9., Bentleium, fictorem huius *Panchaei Iovis* secutus, qui fragmentum iamborum Callimachi, quod servatum est apud Pseudo-Plutarchum in libro de

¹⁾ Teleki előszavát szem előtt tartva, — mely itt autopsián alapszik — azt találjuk, hogy az 1512-iki kiadásban epigramma nem volt; a 2. kiadásban (1513) volt 2; a 3-ikban (1514) nem volt, a IV-ikben (1518) volt «amplius XX»; az ötödikben (1522) nem volt; a hatodikban (1553) Epigrammatum «sylvula»: a hetedikben (1555) úgy látszik voltak epigrammák (v. ö. Teleky II. 120), de hogy csupán az előbb nevezett kiadásokban megjelentek, az kitűnik Sambucus előszavából (l. fenebb), melyben Oporinus kiadásáról mint előtte ismeretesről beszél, másrészt pedig Czvittinger Hung. Litt.-ból (Telekynél, id. h.), hol a páduai kiadásról ezt olvassuk: ... «*Epigrammata ultra omnes editiones alias ab Joan. Sambuco edita Patarii.*»

²⁾ E cikk megírásakor értesít Dr. Ábel Jenő tanár úr, hogy e ritka kiadás meg van a bécsi cs. kir. udv. könyvtárban is, Hartl W. udv. könyvtárnok levélbeli tudósítása szerint.

plac. philos. (p. 880. ed. Duebner) et in Schol. ad Alleg. II. Tzetis (apud *Matrangam* in *Anecd. Græc.* p. 609), huncce in modum in genuinam formam restituisse sibi visus est :

*Εἰς τὸ πρὸ τεύχευς ἱερὸν ἀλέες δεῦτε,
οὗ τὸν πάλαι Παρχαῖον ὁ πλάσας Ζᾶνα
γέρον ἀλαζῶν ἄδικα βιβλία ψήξει.*

Sermo est autem de Euhemero Historiæ Sacræ auctore, ad quem verba γέρον ἀλαζῶν pertinent, quia se humanam deorum originem in insula Panchaia detexisse mendacissime narravit.

Sed codices Pseudo-Plutarchi γάλλεον exhibent, pro quo non Παρχαῖον, ut Bentleius, cuius auctoritatem nullo iudicio adhibito recentiores omnes secuti sunt, sed γάλλειον scribendum esse censeo. Nam primum illud γάλλεον non solum Pseudo-Plutarchi testimonio, sed etiam Scholiis ad Alleg. II. commendatur; deinde, quod ad externam scripturarum similitudinem attinet, Παρχαῖον illud et γάλλεον non ita facile confundi possunt; tum Callimachus certe, Euhemerum oblique perstringens, non de Iove Panchæo, sed de Cretensi, ubi deum a puero educatum esse atque regnasse Historiæ Sacræ auctor narravit, loqui debebat; nam eundem ne in Panchaia quidem Euhemerea Panchæum, sed *Triphylum* appellatum esse e Diod. Sicul. l. V. c. 42, Serv. ad Verg. Georg. II. 139, Lactant. Div. Inst. l. I. c. 11. elucet.

At cur tandem Bentleius γάλλεον Ζᾶνα e textu omnino tollendum esse existimavit? Num Callimachum de templo Iovis Triphylîi, non Panchæi, ab Euhemero descripto cogitasse scivit? Nam illud πρὸ τεύχευς ἱερὸν idem est, quod et Diodorus Euhemerum secutus in l. V. c. 44. descripsit agrumque consecratum circa templum situm usque ad fontem sacrum lapidea crepidine — huc enim pertinet πρὸ τεύχευς — cinctum fuisse tradidit his verbis: Περιέχει δὲ τὴν πῆγην ὄλην κρηπίς λιθίνη πολυτελής, διατείνουσα παρ' ἑκατέραν πλευράν σταδίους τέτταρας· ἄχρι δὲ τῆς ἐσχάτης κρηπίδος ὁ τόπος οὐκ ἔστι βάσιμος πλὴν τῶν ἱερέων. Idem Diodorus autem ibidem de templo hæc quoque dicit: Παρὰ δὲ τὴν πλευράν ἑκατέραν τοῦ δρόμου χαλκεῖα μεγάλα κεῖται, τᾶς βάσεις ἔχοντα τετραγώνους, quæ Rhodomannus, præsertim si bases illas quadratas spectas, non sine iure videtur ita vertisse: «Ad utrumque eius latus grandes ex ære statuæ erectæ sunt». At si magis probas, quæ Wesseling (in ed. Diodori) adnotavit: «Ego vasa ahenea fuisse arbitror ex

usu vocis, de quo non dubitabis, modo *Δωδωναῖον χαλκεῖον . . .* in memoriam redegeris», et hoc adversariis facile largior, contentus illis, quæ Diodorus ibidem dicit: «*Ἀγάλματά τε τῶν θεῶν ἀξιολογώτατα, τῇ τέχνῃ διάφορα καὶ τοῖς βάρεσι θαυμαζόμενα*, e quibus ab Euhemero statuas deorum in templo commemoratas esse apparet. Iam si Euhemerum a Diodoro non ad verbum exscriptum esse scimus, quid impedit, quominus æneam Iovis statuam (*χάλκεον Ζῶνα*) pondere mirabilem (*τοῖς βάρεσι θαυμαζόμενα*) ab auctore Historiæ Sacræ descriptam a Callimacho hoc loco commemorari arbitremur, præsertim cum verbum *πλάσας* ad *χάλκεον Ζῶνα* prorsus accommodatum sit?

Nulla igitur modo in textum Hesychii recipiendus est ille *Παρχαῖος Ζεὺς*, quo nomine Iovem neque in Euhemeri libro neque apud Græcos unquam appellatum fuisse scimus. Equidem, multo tutiorem emendandi viam ingrediens, pro *Πάρχαρος* scribendum esse censeo *Παρχαρός*, quod sane dignum optimo maximo deo cognomen est. Significat enim omnia exhilarantem, idem fere, quod *Χάρμων*, lætitiæ dator, quo cognomine Iovem in Bœotia cultum fuisse Pausanias testatur in l. VIII. 12, 1: *Διὸς ἀφέστηκεν ἱερὸν ἐπίκλησιν Χάρμωνος*.

GEYZA NÉMETHY.

AD PANYASSIDIS HERACLEAM.

(Heracl. frgm. XII. apud *Kinkel*, apud *Pomtow* P. L. Gr. M. Vol. II. p. 72.)

Apud Stob. Floril. XVIII. 22. ad nostram memoriam manserunt etiam Heracleæ versus hi:

*Ξεῖν' ἄγε δὴ καὶ πῖν' ἄρετήν νύ τις ἐστί καὶ αὐτή,
ὅς κ' ἀνδρῶν πολὺν πλεῖστον ἐν εἰλαπίνῃ μέθυ πίνῃ
εὐ καὶ ἐπισταμένως, ἅμα τ' ἄλλον φῶτα κελεύῃ.
ἴσόν θ' ὅστ' ἐν δαιτὶ καὶ ἐν πολέμῳ θοὸς ἀνήρ
ὕσμινας διέπων ταλαπενθέας, ἐνθα τε παῦροι
θαρσαλέοι τελέθουσι μένουσί τε θεῶρων Ἄργα·
τοῦ μὲν ἐγὼ θείμην ἴσον κλέος ὅστ' ἐνὶ δαιτὶ
τέρπηται παρεὼν ἅμα τ' ἄλλον λαὸν ἀνώγη· κ. τ. λ.*

Illud *θοός* (vs. 4.), quod omnia exemplaria exhibent, suspectum Kinkel et Pomtow recte arbitrati sunt. Nam id, quod rem continet, non est edendi bibendique celeritas, sed cibi vinique capacitas. Deinde in epulis celeritatem illi celeritati pedum in bello haud componere licuerit. Collatis vs. 5. et 6. :

ἐνθα τε παῦροι

θαρσαλέοι τελέθουσι μένουσί τε θοῦρον Ἄρηα

hoc loco pro *θοός* legendum est *θρασύς*.

RUDOLFUS WEISS.

Párhuzamos idézetek.

1. Hom. Od. XI. 74.

*ἀλλά με κακῆαι σὺν τεύχεσιν, ἄσσα μοι ἔστιν,
σῆμύ τέ μοι χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης.
ταῦτά τέ μοι τελέσαι πῆξαι τ' ἐπὶ τύμβῳ ἐρετιμόν,
τῶ καὶ ζῶδς ἔρεσσον.*

Arany Toldi Est. I. 31.

Sírom ez. Kevés nap vár üresen engem.
Te, öreg barátom, te temess el engem . . . .
Ide temess akkor s ne tégy semmi jelet
Csak, a mivel ástam, ezt az ásónyelet.

2. Il. XXIV. 503.

*Ἄχιλεῦ, αὐτόν τ' ἐλέησον
μνησάμενος σοῦ πατρός, ἐγὼ δ' ἐλεεινότερός περ,
ἔτλην δ' οἱ' οὐκ ἔτι πῶ τις ἐπιχθόνιος βροτός ἄλλος,
ἀνδρὸς παιδοφόνου ποτὶ στόμα χεῖρ' ὀρέγεσθαι.*

Gyulai P. Pókainé :

Nagyságos fejdelem —
Elitért fiáért könyörög az anya.
Én könyörgök, nézz rám, én, a ki gyűlöllek ;
Térdelek mint szolga, sírok mint a gyermek.

VÁRKONYI ENDRE.

COX MYTHOLOGIJÁJA.

Az ókori mythologia azon tudományok egyike, melyek iránt nálunk nagyobb érdeklődés mutatkozik, és melyekről elmondhatjuk, hogy az újabb tudományos kutatás eredményeivel számoló kézikönyvek által hozzáférhetővé tétettek a nagy közönség és a tanuló ifjuság számára. Az ily fajta kézikönyvekhez nem számíthatom ugyan Csiky Gergely «Görög római mythológiáját»¹⁾, mely a színi iskola növendékei számára lévén írva, másfajta megbíralás alá esik — régibb művektől egészen eltekintek —, de igenis ide kell számítanom Cox György két rendbeli munkájának magyar fordítását, mely egyéb hasznavehető mythologiai magyar kézikönyv teljes hiánya mellett a Kuhn-Müller-féle solaris mythos-magyarázatot nálunk rövid idő alatt uralkodóvá tette. Értsem a Cox «Tales of ancient Greece» című munkájának Komáromy Lajos eszközölte átdolgozását «Görög regék» (Budapest, Franklin-társulat, 1877—78, ára 2 frt 30) és «Manual of mythology» című 1867-ben első, 1878-ban második kiadásban megjelent kézikönyvének Simonyi Zsigmond eszközölte fordítását, mely — ily könyvnél mondhatni, — rövid tíz év alatt szintén már második kiadást ért.²⁾ Ezen utóbbi könyvből mint legmodernebb rendszeres mythologiai kézikönyvből merítette a fiatalabb tanári generatio ha nem is alapvető mythologiai ismereteit — úgy minden esetre azon elvek ismeretét, melyek szerint az ókori hitregetan egyes alakjait magyaroznunk kell. Megérdemli tehát, hogy bővebben foglalkozzunk vele.

rendszeresnek neveztem az imént e kézikönyvet, mert a mythologia eredete és fejlődésének magyarázata (5—20) után *rendben tárgyalja* a görög (p. 21—158), latin (p. 159—173), egyiptomi (p. 174—176), assy-

¹⁾ Budapest, Franklin-Társulat 1885. 232 l. Ára 1 frt 20. E könyvet jól ismerteti az elején olvasható jegyzet: «E mythologia első sorban tankönyvül készült az országos színi iskola növendékeinek használatára, s e czéljának megfelelőleg nem annyira a mythosok vallás-bölcsészeti fejtegetésével vagy symbolikus és etymologiai magyarázatával foglalkozik, mint inkább arra törekedett, hogy a tankönyv megszabott szűk keretében minél több elemi ismeretet közöljön, mely az ókori költői művek, kivált a drámák mythologiai tartalmának és vonatkozásainak megértésére szükséges; ezért tárgyalja terjedelmesebben azon mythosokat, melyek anyagul szolgáltak a drámai feldolgozásra, és ezért tartotta kívánatosnak függelékében az összes görög tragédiák meséit elbeszélő alakban megismertetni».

²⁾ Budapest, Franklin-Társulat, 1886. 216 l. Ara füzve 1 frt, vászonba kötve 1 frt 50 kr. (képekkel).

riai (p. 177. 178), vedikus (p. 179—183), perzsa (p. 184. 185), germán (p. 186—191) és finn (p. 192—196) mythológiát (az utolsó fejezetet Simonyi írta). Evvel azonban aztán vége is a rendszerességnek. Már az imént közölt tartalommutatóból gyanítható, hogy Cox nem igen ért az észszerű csoportosításhoz, — máskülönb az indogermán népek mythológiájának tárgyalását nem szakította volna félbe az egyiptomi és assyriai mythosok fejtegetésével; — még inkább kitűnik ez, ha figyelmesen végig tekintünk pl. a görög mythologia tárgyalásán. Itt egyáltalában nem lehet elvet észrevenni, melyet Cox a mythosi alakok tárgyalásának egymásutánjában követett volna. Minthogy — különben helyesen, — ő is azt vallja, hogy a görög istenek genealogiái, a tizenkét főisten kiválása a többi mythosi alak közül aránylag késő kor szüleménye, eltér a hagyományos felosztástól, mely szerint előbb a theogoniát, aztán az istenekről szóló regéket, végre a hősmondát szokták előadni, de nem tesz helyébe más rendszert, pedig ha pl. egymás mellé állította volna azon mythosi alakokat, melyek a napot és a hajnalt, a földi tüzet, a szeleket stb. jelentik, nem csak egy kis rendet hozott volna mythologiai chaosába*) — ha nem is lehet ezen elvet szigorúan keresztül vinni — hanem megkönnyítette volna az áttekintést is és sok ismétléstől kímélte volna meg olvasóit.

Azt is mondtam, hogy a mythologia elemeit e könyvből aligha lehet megtanulni. Vajjon miért nem? Azért mert a mythosok és mondák elbeszélése egészen háttérbe szorul a mythosok magyarázata

---

*) Valóságos mintaképe a zürzavarnak «A görög mythikus világnak egyéb személyei» című fejezet (p. 152—158), melyben a Hamadryasok, Hyadok, Heliadok, Gigasok, Aloadák, Molionok, Boreas, Erebus, Enyo, a Harpyák, a Múzsák, Orión, Pallas, Pan, a Pleiadok, Eros, Proteus, Priapos, Psyche Zagreus, Hesperos, Kastor és Polydeukes, a Kabeirok, a Korybasok, Kybele, Hebe, Hymen, Iris, Morpheus, Ganymedes, Laokoon (!), Silenos, Kharon, Hadesfolyó, Kekrops ezen sorrendben tárgyaltnak. A mi pedig ezen alakok magyarázatát illeti, érdemes elolvasni, mit tud Cox mondani Zagreusról, az orphikusok egyik főistenségéről: «Zagreus úgy látszik, csak más neve volt Dionysosnak. Egy leírás szerint Zeus és Persephoné fia volt és bőre egészen szarvval volt bevonva» (p. 155). A Kabeirokról csak azt tudja, hogy «titokszerű istenségek voltak», a Korybasok és Daktylosok pedig — «azok is olyanféle lények voltak mint a Kabeirok!» Kiválóan érdekes volna azt is megtudni, hogyan került a «Pallas jelzője volt Athenének; talán a szűzies istennőt jelentette» czikk a «görög mythikus világ egyéb személyei» című fejezetbe? Nem érzem magamat arra hivatva, hogy kitaláljam Cox gondolatait, de azt sejtem, hogy e helyen nem az Athéne jelzőjéről, hanem vagy Pallas titanról, vagy a hasonlóvű gigaaról akart szólni.

elől és csak úgy hemzseg a legvastagabb botlásoktól. Vegyük csak rendre a nevezetesebbeket.

P. 23. «A kyclopsok nevei Bronte és Sterope». — Nem az, hanem Brontés és Steropés, a mint Cox a Regékben II. p. 198. jól mondja. De hát a harmadik, Argés hol maradt?

U. o. Hesiodos Kosmogoniáját (mert csak ezt értheti amaz »egyik kosmogoniai elbeszélés« alatt, melyben a Hegyek előfordúlnak) így adja: «Khaos és Gaia az első lények, ő tőlük származnak Uranos és a Nagy Hegyek és Pontos». Itt Erosról egészen megfeledkezett.

P. 24. «Rhea Zeust Dikté barlangjában vagy Ida szigetén szülte». Ez az Ida nem sziget, hanem hegy és barlang Kréta szigetén.

U. o. «A dodonai templom, mely előbb Thessaliában volt, utóbb Epeirosban». Hogy Thessaliában Dodona nem volt, már rég ki van mutatva; v. ö. Preller Gr. Myth. I.³ 97.

U. o. «Zeust néha a helyekről nevezték el, pl. dodónai, pelasz, vagy krétai Zeusnek». Pelasznak vajjon micsoda helyről nevezték el?

P. 36. «Az Iliasban Akhilleus . . . azt mondja, hogy Poseidon Thessaliában teremtette a lovat, és hogy a Xanthos és Balios nevé halhatatlan paripákat . . . Péleusnek adta». Az Iliasban (XVI, 149—151) egészen mást olvasunk: *Ξάνθον καὶ Βάλιον . . . τοὺς ἔτεκε Ζεφύρω ἀνέμω ἄρπυια Πηδάργη, βοσκομένη λεμῶνι παρὰ ῥόον Ὠκεανοῖο.*

P. 49. «Aphrodite leghiresebb templomai Kitherában [Kytherában!], Kyprosban, Knidosban, Paphosban és Korinthosban voltak». Azt, hogy Paphos város volt az imént említett Kypros szigetén, Cox úgy látszik ép oly kevéssé tudja, mint azt, hogy a Phaiékok szigetét nem Phaiakiának (így p. 147. 151), hanem Scheriének hítták.

U. o. «A Homeros-féle költeményekben Aphrodité Hephaistos feleségének van mondva». Csak az Odysseában, az Iliasban Charis a Hephaistos felesége, a ki persze Müller Miksa szerint Aphroditével azonos.

P. 51. Hephaistosról többek közt ezeket olvassuk: «Rutsága anynyira nem tetszett atyjának, hogy ki akarta vetni az Olymposból [ki is vetette; I. Hymn. Hom. II. 140.]. Később anyját, Hérát pártolta egy vitában, s azért Zeus levetette az égből [az Olymposról]. Megcsönkulva [születésétől fogva sánta volt] és sebesülve esett Lemnosba, de ott a Sintosiak [sintiek, Sintos szó nem létezik] szívesen bántak vele [felszedték és ápolták]. Mégis az istenek pohárnoka maradt [sohasem volt az; v. ö. Ameis jegyzeteit II. I. végéhez].»

Több helyt hibásan van adva a homerosi Apollo- és Hermes-hymnus (p. 53. 60.), Odysseusnak Eumaiossal való beszédének tartalma (p. 148.) és Paris ítéletének története.

P. 58. «Apollont ének és zene istenének is mondták, de a legré-

gibb rege szerint e művészeteket Hermestől kapta, föltalálójuktól. Hogyan, Hermes találta fel az éneket és a zenét? A Hermesre írt homerosi hymnus szerint csak a *χέλως*-t találta fel, csak ez a hangszer volt új Apollon előtt, a ki (v. 450 s k.) azt mondja magáról, hogy *καὶ γὰρ ἐγὼ Μούσῳσιν Ὀλυμπίαισιν ἀπηδός, τῆσι χοροὶ τε μέλονσι καὶ ἀγλαὸς ἔμνος ἀοιδῆς καὶ μολπῆ τεθαυῖα καὶ ἰμερόεις βρόμος ἀβλῶν.* Megjegyzem még, hogy Apollon már a Delosi Apollonra írt hymnuszban említi a kitharist, és hogy ez a hymnus jóval régibb mint a Hermesre írt hymnus, melyben Cox szerint e tárgyról a «legrégibb rege» foglaltatik.

P. 73. A Stymphalos mocsarában lakó Harpyiákról beszél; — a stymphalisi madarakat érti.

P. 85. Prokrustesről azt mondja, hogy «azzal gyötörte áldozatait, hogy kifeszítette tagjaikat, míg bele nem haltak».

P. 98. szerint Európának «bátyja Phoinix a nagy hősnak Akhilleusnak oktatója» volt. Az Ilias szerint Európé Phoinix leánya (Ξ 32, a későbbi monda szerint Agenor leánya és Phoinix testvére), az a Phoinix pedig, ki mint Achilleus mentora szerepel, saját állítása szerint Amyn-tornak, Ormenos fiának fia és Hellasból való volt (Il. IX. 447. s k.). Ennek a két Phoinixnak tehát semmi köze egymáshoz.

P. 103. «Asklepios Homerosnál Paiéon (a gyógyító) fia vagy ivadéka». Homeros nem is említi Asklepios apját.

P. 120. «Glaukos atyja az erős [ravasz? ὁ κέρδιστος γένετ' ἀνδρῶν Il. VI. 153.] Sisyphos volt, kinek büntetésül a Tartarosban egy hegy csúcsán [?] kell gördíteni egy követ».

P. 126. Peliasnak, nem Athamasnak — mint Cox mondja — felszólítására mentek az Argonauták Kolchisba.

P. 152. «A Gigasok vagy óriások a homéri költeményekben a Thrinakiában lakó Kyklopsok». Homeros először is világosan megkülönbözteti a Gigasokat a Kyklopsoktól (η 21 ὅσπερ Κύκλωπες τε καὶ ἄγρια φῶλα Γιγάντων), másodszer pedig Odysseus a Kyklopsok szigetére a 9-ik énekben, Thrinakie szigetére a 12-ikben érkezik. Az sem áll tehát, hogy a Kyklopsok Homeros szerint Thrinakiában laktak.

Vagy talán így volt az a Cox által reconstruált eredeti Homerosban? Érdekes ugyanis tudni, hogy Cox nem a Homeros Iliasát és Odysseáját mondja el olvasóinak, hanem a saját magáét a nélkül, hogy csak egy szóval is felemlítené a valódi tényállást. Az Ilias tartalmának elbeszélésében többek közt ezeket olvassuk: Mikor Akhilleus távollétében nagy baj érte a görögöket, «Odysseus és más vezérek mentek hozzá követségbe. Phoinix ment legelől . . . s elbeszélte neki Meleagros történetét példakép, hogy milyen szörnyű szerencsétlenséget okoz a rendkívüli harag. Ez nem csillapította le Akhilleus haragját [hiszem!]; azt ki-

vánta, hogy Agamemnon igazságtalanságáért elégtételt adjon neki alázatos megkéreléssel és a Briseis visszaadásával [de hisz ezt és még többet is ajánlott fel Achilleusnak a követség Agamemnon nevében, ha kibékül]. Agamemnon ezt nem akarta megtenni [?!] s az akhaiak szérensétlenségét annyira szívére vette Patróklos¹⁾ stb. — Hogy Cox a Grote-féle hypothesis értelmében azt hiszi, hogy «az Ilias tulajdonkép két költemény volt, s ezeket később egyesítették: az egyik az akhaiai hősök vitéz tetteit beszéli el, s ez az igazi Ilias; a másik pedig csak Akhilleus haragjáról szól», az angol írónál megbocsátható, de hogy nálunk még 1886-ban is hirdetik tankönyvben, nem helyeselhető.²⁾ — De nem csak az Ilias compositióján gyakorolta Cox élelmességét; az Odysseának is jutott belőle. P. 148. azt olvassuk, hogy «Odysseus koldusnak öltözve ment el házába s mikor a kérők közül néhányan kötődtek vele, kihíttá őket [? Penelope rendezte az egész czélbalövést], hogy feszítsenek ki egy íjat, mely a falon [?] függött».

Nem csekélység végre, hogy Cox a mondákat nem mindig a legrégibb források után mondja el, hanem pl. a homerosi elbeszélést minden ok nélkül későbbi, Ovidiusból és másokból vett vonásokkal tarkítja³⁾ (l. Meleagros, Dionysos, Demeter és Persephone mythosát); Cicero után mint fontos dolgot felemlíti, hogy némelyek szerint Apollon Athene fia; Servius után elmondja, hogy Athene Prometheus iránti szerelméből segédkezett a tűz elorzásánál, s több efféle.

Szóval a mythologia elemeit ne akarja senki e könyvből megtanulni, ellenkezőleg mindig óvakodni kell, hogy hibás adataival félre ne vezesse az olvasót.

De hát mit keressünk tulajdonképen Coxnak ezen könyvében, ha már sem észszerű rendet, sem jól megválasztott kimerítő és megbízható adatokat nem találunk benne? Az ókori mythosok magyarázatát Müller Miksa hypothesisé értelmében, mely szerint «minden mythos magya egy

¹⁾ Az ilyen Patróklos-féle hibás transcriptiók majd minden lapon találhatók a könyvben, nem tudom kinek hibájából.

²⁾ A következő fejtegetéshez is sok szó fér (p. 188): «Abból, hogy [Homérosnál] a Helléspontos szélesnek van mondva, látjuk, hogy az Ilias Helléspontosa nem az a keskeny szoros, Sétos és Abydos közt, hanem egy téres tenger neve, s ez valószínűleg Helloi vagy Selloi nevű néptől vette nevét, mely partjain lakott vagy mellette elment nyugat felé költözésben.»

³⁾ V. ö. evvel a mit e tekintetben Simonyi mond a kézikönyv általa eszközölt fordításának ismertetésében (E. Ph. K. I p. 65): «Különös gond van arra fordítva, hogy a mythosok legrégibb s legtisztább alakjaikban lépjenek föl».

vagy több rövid kifejezés, melylyel az egyszerű kezdetleges ember a természet egyik vagy másik kiváló jelenetét akarta leírni. Ebből a magból a nép fejlettebb állapotában, midőn a szók eredeti jelentése már elhomályosult, történetet, elbeszélést alkotott, melyet később a költők és mesegyűjtők fölczifráztak s különféle változatokban adtak elő (így Komáromy Cox Regéihez való bevezetésében p. 9.). Mindenesetre szellemes hypothesis, mely a régibb phantasmagoriákkal szemben határozott haladást jelöl a mythostudományban és mely Gruppe Ottónak hosszú lére eresztett polemiája után (Die Griechischen Kulte und Mythen in ihren Beziehungen zu den orientalischen Religionen 1887. I.) sem tekinthető megczáfoltnak. Csakhogy csinján kell alkalmazni*), mert különben menthetlenül compromittálja nemcsak ezen hypothesis, melynek segítségével pedig már szép eredményeket értek el, hanem az egész mythostudományt. És Cox fölületességével és féktelen phantasiájával erre mintegy praedestinálva van. Az «összehasonlító» mythologustól kettőt okvetetlenül meg kell követelni: azt hogy a mythosi nevek megfejtésénél a hangtörvényeket mindig szem előtt tartsa (miért is lettek volna a hangtörvények alól kivéve?) és azt, hogy rokon mythosoknak összehasonlításánál ne akarja a mythosok legcsekélyebb, semmit sem mondó vonásaira is ráerőszakolni mythosmagyarázó elméletét.

Ezen első követelményünket illetőleg már most azt tapasztaljuk, hogy Cox sok oly szómagyarázatot fogad el minden kritika nélkül kivált Müller Miksától, melyeknek sem az ő, sem az «uj» grammatikusok álláspontjából legkisebb tudományos létjoguk sincs és a melyekkel együtt nem egyszer megbukik az illető mythosnak Cox adta egész magyarázata is.

Azt a mythost, hogy Kronos elnyeli gyermekeit, a régiekkal úgy magyarázza (p. 11. és 23.), hogy Kronos a. m. *Κρόνος* az idő, mely «elnyeli a napokat, a mint egymás után következnek». De hol találunk a görögben (egyes dialektustól eltekintve) χ helyett κ -t? *Κρόνος* a *κράνω* gyökétől származik, és a. m. *perjicus*; a mythost megfejteni eddig még nem sikerült. — P. 16 szerint Letó az éjet jelenti, Latmos pedig a feledség földje, p. 53 szerint Létó a. m. Léthé, ugyanazon gyökből mint Latmos és — Léda. Curtius szerint (Grundr. p. 119.) a Létó és Latmosnak a *λαθ* gyökből való származtatása «entschieden abzuweisen».

P. 26 ismétli azt a régi hibás állítást, hogy Zeus a. m. *deus* (v. ó. Curtius p. 503.)

*) Tanulónak, véleményem szerint elég, ha a Görög Regék Komáromy-féle bevezetését olvassa, mely sok tekintetben jobb mint a kézikönyv megfelelő része; a «nagy közönség» pedig beérheti Simonynak a Magyar Salon f. é. áprilisi füzetében megjelent rövid cikkével, bár ebben is van hibás magyarázat.

P. 29 lehetségesnek tartja, hogy Poseidon neve rokon a latin *potens*, a görög *δεις-πότης* szavakkal.

P. 35 Zeust nem Dyâus-szal, hanem djâvan-nal identificálja («megfelel») és ugyanazon gyökhöz vonja a Ianus Diana és Iuno szokat, sőt hogy ezen összeállítást valószínűbbé tegye, mások nyomán a Ianus szónak egy régibb Dianus (Djanus) alakját koholja. Curtius p. 602. a Ianus szót a *ja* gyökhöz vonja, melyből származik pl. a *ianua* szó, Diana másának *Διώνη*-t tekinti, a Iuno szó eredetét pedig meg sem kísérti megfejteni.

Athene nevét a Rigvédában csak egyszer előforduló Ahäná-val, Ushas melléknevével («tagend, aufleuchtend» Grassmann) azonosítani annál merészebb dolog, mert e szót a görögből is meg lehet magyarázni (Curtius sz. a. m. «die Blühende», Roscher sz. «der aus der Wetterwolke hervorspringende Blitz»; v. ö. *ἀθ-ήρ* «Lanzenspitze»).

P. 46 szerint Ares «neve ugyanazon gyökekből ered, melyből a római Mars isten s az indiai marutok neve, és tulajdonképen zúzótt jelent». Curtius a sanskrit *aris*-hez (a. m. ellenség) állítja és Mars-ról hallgat. A görögben μ a szó elején nem eshetik le!

P. 48 szerint a kellem istennő, a Charisok a védában, a Harisok neve alatt mint a nap lovai fordulnak elő, melyeknek a görög mythológiában Poseidon aranysörényű lovai is megfelelnek (p. 29). De helyesen kérde Curtius p. 120, hogyan lehetséges a *χάρις χαρίζομαι*, s has. szavakat a *Χάριτες*-ből lesszármasztani, mikor nyilván az ellenkező eljárás a természetes és már Homerosnál is találkozunk abstract fogalmak personificatiojával és istenítésével (pl. *Ἄτη*, *Ἥβη* stb.).

P. 52 kár volt az Apolló szónak épen csak legbotorabb etymológiáját felhozni, mely szerint megölöt jelent, és a solaris elmélettel indokolni, «mert ha erősen süt a nap, sugaraival előlheti állatok és növények életét». — Hogy a Kentaurosoknak és a védikus Gandharvasnak azonosítása (p. 70.) a hangtörvényekbe ütközik, Fick is elismeri.

Az Oidipus atyjának Laiosnak a Vritrának, Indra ellenségének *dasju* epithetonjával (a. m. ellenség) való azonosítását (p. 90. Bréal nyomán) már Comparetti megczáfolta (Edipo e la mitologia comparata p. 31. s k.) és Müller Miksa sem bírta igazolni. Valószínűbb, hogy *Λαῖος* a *λαός* (*λαφος*) szóval függ össze; hasonlítsd össze a *Lavis* ó-latin tulajdonnevet Jordannál (Kritische Beiträge p. 49), mely valószínűvé teszi, hogy *Λαῖος* régibb alakja nem *Λασιος* volt, mint Brealék akarják, hanem *Λαφιος*.

Az hogy Minos (hosszú *i*-val!) egy az indiai Manu-val, Brahma fiával (p. 122) épen nem valószínű, bár a Benfey magyarázata sem bizonyos, mely szerint *Μίνως* a. m. *men-vant, a *men* gyök nem reduplicált part. perf.-ja, — Ceresnek *Κόρη*-val vagy a skt. *carad*-dal (a. m. ősz)

való azonosítását említi (p. 162.); azt hogy Curtiussal inkább a *kar* (természeti) gyökhöz kell állítani, elhallgatja. — Az Erinys-nek Saranju-val való összeállítását, melyet különben Curtius helyesel, Meyer Gusztáv p. 67 kétesnek tartja.

P. 138. szerint «Trója csodálatos ostroma ismétlése a naphatalmak mindennapi keleti ostromának, miután minden este megfosztják őket legfényesebb kincseiktől nyugaton». Ezen meglehetősen érthetetlenül kifejezett felfogás helyességét Cox a trójai mondanokör egyes személyeinek neveivel is igazolja. Helené neve «egy az indiai Saramá hajnal névvel, melytől a Hermeias vagy Hermés név is származik»; igen ám, de az etrusk Vilena, az ó-latin Velená és Beléna (l. Jordan, Kritische Beiträge p. 50, 59. s k.) bizonyítja, hogy a Helena szó eredeti alakja *Ἥλένα* volt, nem *σελένα* és így semmi köze sem lehet Saramához; — «Paris neve is megvan a régi szanszkrit énekekben; ott Pani [helyesebben Panī] a neve [Regék III. p. 167. több Panī-t említ!]; de hol bir arra példát felmutatni, hogy a skt. ṅ-nek a görögben ρ felel meg? — «Más nevek is egyeznek még a görög és indiai regékben. Akhilleus az Aharju nevű naphős [ez legalább lehetséges etymologia]; Briseis egyike az akhaiaiak első foglyainak, Brisaja származéka, kit a Védában legyőznek a fényes hatalmak, mielőtt visszaszerezhetik a kincseket, melyeket ellopott Pani.» Briseis tehát a sötét hatalmak egyik képviselője. Cox nagyobb művében (The mythology of the Aryan nations) is azt mondja I. p. 246, hogy «The offspring of the universal deluder, Brissaya»; annál nagyobb tehát meglepetésünk, mikor e kézikönyv 179-ik lapján azt olvassuk, hogy Brisaja, mely a görögben Briséis név alatt külön lényné vált, csak olyan neve a hajnalnak, mint akár Dahana (a. m. Daphné), Ušas (Éős), Sarama (Helené) vagy Saranju (Erinys), a Regékből pedig (III. p. 169) megtudjuk, hogy «Achilleus ismét a naphősök egyike, és kedvese Briseis a hajnal», kinek elvesztéséért haragszik és bosszút forral magában. Hogyan igazodjék el az olvasó az ilyen ellenmondásokon és miképen higyjünk a trójai mythos Cox-adta magyarázatának helyességében?

P. 91 szerint a Sphinx neve «szorosán kötöt, fojtót jelent (a görög sphingó igéből) . . . Phix-nek is hívták oly szótól, mely a latin figo igével függ össze». A Phix szó a vele azonos Sphinxből keletkezett, a figo pedig megfelel a görög *σφιγγω*-nak. Cox mind e szavakat elválasztja egymástól.

P. 166 «Herculesnek . . . régen valószínűleg Herclus vagy Hercules volt a neve s ez összefügg a görög herkos szóval, mely kerítést jelent». Csakhogy a görög spiritus aspernek a latinban soha sem felel meg *h*, és a Hercules szó valamennyi alakjának a görög *Ἡρακλῆς* től való származása minden kétségen felül áll (l. Jordan, Kritische Beiträge p. 15. 16.).

P. 110. 111 Prometheus a skt. Pramantha-val azonosítottatik; G. Meyer szerint p. 86. e két szónak semmi köze egymáshoz, — mert eredeti *a*+nasalis az iónban sem változik *η*-vá.

P. 162 azt olvassuk, hogy Minerva a. m. a hajnal és «egynek látszik az etruszk Menerva vagy Menrva névvel, mely a piros eget vagy hajnalt jelenti [?]; összefügg ezekkel a latin szavakkal is: mane, reggel, és matuta, hajnal». De hogyan lehet Minerva-t *mānō*-vel («bei guter Zeit», manus-tól «gut», Curtius) összeállítani (*matuta* eredetét nem ismerjük) és hogyan fér össze e magyarázattal a kézikönyv egy másik helye, hol egész helyesen azt mondja Cox, hogy «a Minerva szó összefügg a latin mens szóval, mely ugyanonnan ered a honnan a görög menos»?!

P. 169 «Latium a latinok vagy lavinusok földje; ezeknek nevét Niebuhr (római történetében) a dauniosok vagy danaosok nevével azonosítja, kik Agamemnon-t Trójába követték.» Rég elavult nevetséges származtatás. Latium a. m. (p)latium, das Flachland (v. ö. *πλατὺς*); Lavinus (hosszú *a*-val) nem tartozik ide.

P. 152 nagy meglepetésünkre azt olvassuk, hogy «Alodáknak híttak két óriást, mert olyan erejük volt mint a malomköveknek (az alóé, szerű szótól)». Furcsa; «Szerűsök»-nek neveztek két óriást, mert olyan erejük volt mint a — malomköveknek! Vajjon mi köze a szerűnek a malomkövekhez? Nem akart-e a szerző inkább *ἀλώ*-ra (örölni) vagy *ἀλέτης*-re (örölő) (a *Fal* gyökből) hivatkozni az *ἀλώ* szó helyett? E talány megfejtését megkapjuk, ha az Aryan Mythology II. p. 283-ra pillantunk. Itt Cox a Moliones óriások nevét («millmen», molnárok) származtatja onnan, hogy olyan erejük volt mint a malomköveknek (*μύλη*, malom), az Alóadai szót pedig *ἀλώ*-vel együtt a *μύλη* tövéből származtatja; (*μ*)*αλωάδαι* és az óriások e két külön nemét eredetileg azonosnak tartja!

P. 182. «Aruša a felkelő nap. [? v. ö. Grossmann Véda-szótárát p. 108.) Szép gyermeknek szokták képzelni. Neve megvan a görög Erósban, a szerelem istenében, kinek megfelel a latin Cupido, vágy. [Erosnak Amor, Cupido Himerosnak felel meg!] De Erós Iris fia, ki csak más alakja ugyanaz névnek.» Hogy Erós isten nevét, mely szorosan összefügg az *έρως*, *εραμαι*, *εράω*, *ερατός*, *ερατεινός* szavakkal, nem lehet Aruša-val azonosítani, helyesen vitatja Curtius p. 119. 120., hogy pedig Iris nem más alakja Erósnek, azon körülmény bizonyítja, hogy az Iris szó régi alakja valószínűleg *Ἔρις* (v. ö. E. Eberhard, *Metrische Beobachtungen zu den homerischen Hymnen*, Magdeburg 1887 p. 15.); különben is Alkaios az egyedüli költő, ki Eróst Iris fiának mondja, a többieknél rendesen Aphrodite fia.*)

*) Jellemző, hogy az Erósról és Irisről szóló eme fejtegetés a vedikus mythológiában fordul elő. A görög mythológiában csak azt olvassuk p. 154,

Még inkább megingatja a Cox tudományában való bizalmunkat az a körülmény, hogy nem ritkán egészen eltérő módon magyarázza ugyanazt a mythost a kézikönyv különböző helyein és a Regékben, a mi annál bosszantóbb, mert az egyik a másikat kiegészíteni van hivatva.*)

P. 24 «Zeus neve eleinte a tiszta, kék, felhőtlen eget, a fény honát jelentette.» V. ö. p. 33: «Néha csak az alvilág Zeusának nevezték [Hades]: tehát e három név, Zeus, Poseidon, Hadés, úgy látszik csak uralkodást és hatalmat fejezett ki, mielőtt a külön mennyei, tengeri és alvilági isten lett belőlük».

P. 49. szerint az, hogy Aphrodite (a hajnal) Homerosnál Hephaistos feleségének van mondva, azt jelenti, hogy a «hajnal a világosság arája». A Müller-Cox-féle mythosmagyarázat szerint a hajnal a napnak szokott arája lenni, ámde p. 51. szerint Hephaistos nem a nap fényét, hanem a tűz lángjának fényét jelenti, ennek pedig a hajnal nem lehet arája. Még feltűnőbb, hogy ugyanazon az 51-ik lapon ezt olvassuk, hogy «Hephaistosnak némely elbeszélések szerint Aphrodite volt a felesége, mások szerint Kharis, még mások szerint Aglaia: mind a három azt jelenti, hogy a tűz lángja rokona a nap fényének.» Itt tehát Aphrodite Hephaistosnak már csak rokona, nem többé arája és levétvén «hajnali» természetét (p. 47) egyszerre a nap fényévé változott, úgyszintén Charis és Aglaia is, kikről különben p. 48 eléggé confususan az van mondva, hogy a védicus Harisoknak, a nap lovainak felelnek meg, hogy «nevük tulajdonkép zsír vagy olaj csillogását jelentette, utóbb fényt jelentett és így lettek a hajnalnak [nem a napnak?] fényes lovai, a görögöknél Aphrodité gyönyörű kísérői».

P. 91 szerint a Sphinx «teljesen megfelel Ahinak vagy Ekhidnának, a sötétség fojtó kigyójának», találós meséje azonban p. 92. szerint «tulajdonkép a mennydörgés, az éj morgása, melyet az emberek meg nem értenek». Hogy a Sphinx p. 91 Ahival, p. 92. Vritrával van azonosítva, szintén zavarba hozhatja azt, ki nem tudja még, hogy Vritrát Ahinak is hívták (v. ö. p. 181).

-----
 hogy Erós későbbi költők szerint «Hermes vagy Arész és Artemis vagy Aphrodité fia»; Irisről hallgat Cox. Valószínűnek tartom különben, hogy egy más helyen (p. 156): «Mások szerint Iris Zephyros (a nyugati szél) felesége és anyja *Fóznak* (a hajnalnak), Eós lapsus memoriae Erós helyett; Alkaios tényleg Zephyros és Iris gyermekének mondta Eróst.

*) Így pl. csak a Regékben olvassuk, a kézikönyvben hiába keressük Artemis lényegének (p. 58, Regék I. p. 106.), Semele mythosának (p. 67, Regék I. p. 112), Admetos és Alkestis regéjének (p. 105, Regék I. p. 117), Briareos alakjának (p. 124, Regék I. p. 112), Iphigeneia «megáldoztatásának» (p. 132, Regék III p. 168) magyarázatát.

P. 95 a Kephalos és Prokris mythosát magyarázza Cox. Előrebocsátván, hogy Prokris a. m. harmat, Eós a. m. hajnal, Kephalos pedig a. m. a nap, így folytatja: »Valamint a nap korán reggel látja a *hajnalt*, Kephalos is kora ifjúságában nyeri meg Prokris szerelmét, míg a *hajnalnak* a nap iránt való szerelme miatt Eós féltékenyvé lesz Prokrisra.» Ebben a gallimathiasban (hogy is lehet a hajnal [Eos] a hajnalnak a nap iránt való szerelme miatt féltékenyvé a harmatra?) a »*hajnal*» helyett mindkét helyen *harmatot* kell olvasni. Szintén valami bosszantó tollhiba lappanghat ezen magyarázatban (p. 118): »Euryanassa (Tantalosnak, a »napnak» felesége) a »messze uralkodó» nappalt jelenti, s megfelel Eurymedusának, Euryphassának [e két nevet hiába keressük az indexben], Európának, melyek mind a reggel vagy a nappal nevei.» Itt a Cox-féle rendszer szelleméből reggel helyett hajnalt, nappal helyett napot (*sol*) kell írni.

P. 112 szerint »Prometheus előre gondolkodót jelent», míg p. 110. 111 azt olvassuk, hogy »Prom. nem egyéb mint az indiai Pramantha; egy köpülőféle fát neveztek így, melylyel tüzet szívtak száraz fadarabokból».

P. 119 »A Kentaurosok, az indiai Gandharvák, a *párák*, melyek a kis felhőből fölszállnak a keleti országokban esős időben.» V. ö. Regék I p. 114 »A Kentaurok . . eredetileg mint a Rigvédából világosan kitünik, az égen mintegy lovagolni látszó felhődarabok.»

P. 120 szerint »Bellerophon Belleros megölőjét jelenti», Regék II. p. 117 szerint Vritrahannal (Indra mellékneve) azonos.

P. 121: »Bellerophon bukása a nap *gyors* leszállása este felé, s az *aleiai* síkság az a messze terjedő szomoru világosság, melyen át néha a leáldozó nap lassan és *magában* [!] *haladni* látszik.» V. ö. Regék II p. 118: »Bellerophon életének estéje borús, mint mikor a nap őszi időben *lassan* halad lefelé a halvány világítású nyugoti égen, mely elé a magasabbban álló sötét felhők mintegy nehézkes függönyt vonnak. Ez a nyugoti ég alján látható világos csík, melyben a nap egy kis ideig mintegy *mozdulatlanul vesztegelni* látszik, az *Aleios* síkság, melyen keresztül vándorol Bellerophon.»

P. 124 Alpheios és Arethusa történetét a Heraklés és Iolé történetével állítja párhuzamba, Regék II p. 115 helyesebben Apollon és Daphne történetével.

P. 125. 126 egész másképen adja elő Narkissos történetét mint a Regékben, oly annyira, hogy Narkissosnak (a napnak) nővére, ki után eped, a hajnal (Regék II, p. 114), elő sem fordul benne.

P. 129 egy ruháról beszél, »melyet Néssos adott Déianeirának s mely megemésztette Hérahklés testét», holott p. 74. Néssos nem ruhát,

hanem «saját vérével telt kagylót ad Deianeirának», hogy hintse be vele szükség esetén Herakles ruháját.

P. 130 Medeiát úgy látszik a nappal azonosítja, Regék II p. 113 a hajnallal, és Iasont, kit a kézikönyv nem magyaráz meg, a nappal.

Nem hagyhatom végre szó nélkül Cox azon hibáját, hogy olykor az egyes mythosok legkisebb, semmit sem mondó vonásaiban is fel akarja ismerni annak solaris eredetét. Idézzünk példákat. A homerosi Hermes-hymnus tréfás előadása szerint Hermes Apollón fölkapja, «zajt ütött» (p. 65), vagy más euphemismussal ¹⁾ «eltüsszentette magát» (Regék I p. 109; görög prózában *κατέπαρθεν Ἀπόλλωνος*); ezt Cox szerint «a pillanatnyi szélfuvallatra ²⁾ magyarázhatjuk, mely a mily rögtön támadott, ép oly rögtön véget ér.» Úgy látszik azonban, hogy a régiek a «*crepitus ventris*»-nél első sorban a zajra, nem pedig a «szél-fuvallatra gondoltak. — U. o. Cox szerint Phoibos azért nem akarja Hermessel jósló tehetségét közölni, «mert a nap [Phoibos] sugarai mélyen a tenger színe alá hatolhatnak és elvillannak az égnek legvégeig, a mennyire a szél fuvalma soha sem érezhető!» — Sophokles Herakles halálának *költői* kiszínezésében elmondja, hogyan patakzott vére a földre stb.; Cox ezt a tüzes ködre és biborszín gőzre magyarázza (p. 75), mely napnyugtakor bevonja az eget.

P. 91 szerint «Paris az Idán van kitéve, de Ida a régi védai énekekben egyik neve a földnek, és Djausnak vagyis az égnek felesége». Csakhogy tudvalevőleg *Ida* a görögben eredetileg nomen appellativum és annyit jelent mint erdős hegy (*salus*), mint nomen proprium is hegyet jelentett Troasban és Kréta szigetén; a trójai mondakörben előforduló *Ida hegynek* semmi köze a *föld* vedikus nevéhez.

Még Odysseusnak szegény beteg Argos kutyája sem kerülhette ki sorsát; δ is solaris alak, ugyanaz a kutya «a mely Artemis mellett jelenik meg Prokris regéjében» (p. 150.), és mért? mert Argos, «fehér vagy fényes», a neve; mintha Homerosnál *πόδας ἀργοί* nem volna a kutyák állandó epitheton ornansa! — Coxnak más kategóriába tartozó számtalan furcsa magyarázatai közül a következőket jegyeztem fel:

¹⁾ Cox nem mindig tartja ily szigorúan szem előtt a «maxima debetur puero reverentia» elvét. P. 114 minden ok nélkül felemlíti, hogy Daidalos Krétában «fatehenet készített Pasiphaenak». Vajjon mi czélből? kérdezi majd a tanuló.

²⁾ Cox szerint ugyanis Hermes eredetileg a hajnalt jelentette és csak később vált a szélnek képviselőjévé. Erdemes különben felemlíteni, hogy Cox a Hermes nevét magával Saramá-val, Müller Miksa (Lect. II. 468) Sarama fiával Saraméjas-szal azonosítja és «the dawn-son», a hajnal gyermekével fordítja.

P. 44. szerint Athene azért lett a bölcsesség istennője, mert a sanskrit-ban «ugyanaz a szó, mely fölébredést jelent, tudást is jelentett, azért azt gondolták, hogy az az isten asszony [Athene «a hajnal»], a ki fölébreszti az embereket, az adja nekik a tudást is.»

P. 49 Ares azért képzelték Aphrodite szeretőjének, mert ez «a szenvedélyek viharát keltette a szívekben» [mily modern felfogás ez!] Ares pedig a már említett hibás magyarázat szerint (v. ö. az ind marutokat) eredetileg szélvészt jelentett!

P. 85 A krétai labirintus, «nem egyéb mint az a menyegzői szoba, melyet Odysseus készített Penelopénak. Ugyanazt látjuk a Hyperboreios kertek útvesztőjében, melyet a nap készít menyasszonyának, a hajnalnak» Od. és Penelope hálószobája csak nem volt útvesztő? És érdekes megtudni, hogy Homeros Odysseust nem azért mondja *πολύμητις*-nek, mert *πᾶσι δόλοισιν ἀνθρώποισι μέλει*, hanem azért, mert «szép menyegző szobát épített Penelopénak» (p. 114).

P. 129 «Az Argó hajó az anyának mint szülőnek képe, mely magába foglalja minden élő lény csiráját. Azért viszi mind az akhaiai vitézeket, s ezek újult erővel és kedvvel térnek vissza munkájuk elvégzése után. Az Argó hajó tud beszélni, mert a földet, mint minden dolgok szülőjét, élő lénynek tartották, s azt hitték, hogy tud gondolkodni, látni és beszélni.» Ember legyen, ki az első két mondatot megérti.

P. 140. Minthogy Achilles napheros, társainak a myrmidonoknak okvetetlenül a nap sugarainak kell lenniök. A Myrmidon szó bizonytalan etymológiája e feltevést persze nem igazolja, de van Homerosnál egy költői hasonlat (II. XVI. 156.), melyben a trójaiakra rontó myrmidonok «fénylő szemű és vérvörös pofájú farkasokhoz» hasonlíttatnak, még pedig csak azért, mert «a görög lykos, farkas szó majdnem úgy hangzik mint leukos, fényes», a Myrmidonokról pedig mint a nap-sugarakról joggal mondhatták, hogy *λευκοί*; hasonló tévedésen alapul a *Λυκῶν*-nak és gyermekeinek farkasokká (*λύκος*) való átváltoztatásának mondája. Csakhogy ezen utóbbi átváltoztatásról csak Pausaniasnál és Lykophron scholiastáinál, tehát vajmi késő korban olvasunk és elvégre *Λυκῶν* tulajdonnévnél könnyű is *λύκος*-ra gondolni. De évszázadokkal a homerosi kor előtt confundálták volna a *λευκός* mellékevet a *Φλύκος* főnévvel (ez a *λυκός* eredeti alakja) és csak egy költői hasonlatban maradt volna ennek nyoma? Hihetetlen. Pindaros is azt mondja (P. II 84), hogy ellenségét *λύκοιο δίκαν* fogja megtámadni és ama Homerosi hasonlatban is csak az van mondva, hogy a myrmidonok úgy rohantak ellenségeikre, mint a veszett farkasok. — Hasonló félreértésből magyarázza Cox azt a körülményt, hogy a görögök Odysseusnak, Philoktetesnek, Heraklesnek, Phoibosnak mérgezett nyilakat tulajdonítottak (p. 75. 107.). Azért tették

ezt, mert «*ios* lándzsá¹⁾» szó szerint úgy hangzik, mint *ios* mérég. Azért e kettőt összezavarták s azt mondták, hogy Helios, Hérakles és más hősök mérgezett nyilakkal vagy lándzsákkal küzdöttek. Csakhogy abban az időben, melyben e *confusio* állítólag keletkezett, az *ióc* mérég bizonynyal még *Fi(σ)ióc*-nak (v. ö. lat. *virus*, skt. *visham*, zend *vicha*, Curtius⁴ p. 391), *ióc* nyíl pedig *í(σ)Fióc*-nak hangzott (skt. és zend *ishus*), a *Fióc*-t pedig ugyancsak nehezen lehetett volna *íFióc*-szal összetéveszteni.

Érdekes különben, hogy mi indította Coxot erre az elhibázott magyarázatra. Bizonyos apologetikus nismus, mely folyton hangoztatja, hogy a görög mythológiának «utálatos, ocsmány» vonásai nem szándékos koholmányok, hanem természeti tünemények személyesítő kifejezéseinek nem tudatos ferdtései. Már pedig mérgezett nyilak használata a görögöknél különben ki nem mutatható és igen álnok és nem férfias hadviselés, milyent fel sem lehet tenni a görögökről! — «Achilleus jelleme a mint az Ilias rajzolja, nem csak hogy nem görög, hanem embertelen. Nincs rá példa, hogy akhiai vitézek az ártatlanon állottak volna bosszút a vétkes rossz tetteiért; hogy ne lett volna kötelességérzetük és részvétük azoknak a szenvedései iránt, kik soha sem vétettek nekik; hogy embereket áldoztak volna, vagy hogy a megölt vitéz ellenség testét eléktelenítették. De az akhiai hősök nem is tettek ilyeneket soha». Achilleus nem áldozott fel trójai ifjakat Patroklos szellemének: «az embervér hullámai, melyek az áldozó oltárra ömlenek, a szaggatott, karmazsinszínű felhők, melyek estefelé hullámzanak a biborszínű égen» (p. 141); nem is taposta lábbal Hektor holttestét: «a Hektor halálát megelőző küzdelem a gőzök s a nap hatalmas küzdelme, melyben a nap mintha [!] lábbal taposná a sötétséget» (p. 141). — «Odysseus jelleme sem olyan, a milyennek a görög embert ismerjük a történelemből, sőt nem csak hogy nem akhiai, hanem azt mondhatjuk hogy embertelen. Odysseus mérgezett nyilakat használ; leöl egy embert hátulról, figyelmeztetés nélkül [!]; hazudik, valahányszor hasznosnak látszik; megöl egy egész sereg nemest, kik nem tettek neki nagy igazságtalanságot [! v. ö. feljebb: «Odysseus sérelme csak annyiból állott, hogy a kérők házába tolakodtak»]; aztán fölakaszt mint verebeket madzagra egy rakás nőszemélyt, csak azért, mert engedtek a kérők parancsainak». Bizony rosszul ismerheti Cox a görög jellemet²⁾ és egyáltalában az emberi jellemet, ha azt

¹⁾ Az *ióc* nyilat jelent, nem lándzsát; Prokris regéjében (p. 94. 95.) is majd nyilnak majd lándzsának mondja Artemis fegyverét, p. 83 pedig azt írja, hogy «Odysseus nyilát [!ját!] más nem tudja használni». Furcsa az is, hogy p. 48 a Hórákat (az évszakokat) óráknak fordítja. P. 43 meg azt olvassuk hogy «*Trita* harmadik». — P. 157 szerint Psyche lélegzetet jelent. — P. 27 Lykaion hegyét Lykaiosnak írja s több efféle.

²⁾ V. ö. pl. mit mond Schömann (Griech. Alterth. II p. 127) a

hiszi, hogy az ilyen tettek «embertelenek». A görögök, hiába, nem éltek a High Church etikájának szabványai szerint és vannak különben, kik azt állítják, hogy azok az «embertelen» hajmeresztő «atrocities», melyeket a «nagytszeteletű» szerző földijeit Indiában elkövettek, tényleg megtörténtek és nem holmi solaris mythos eredeti jelentésének félreértéséből járnak szájról szájra. Az ilyenfajta naivitások még iskolai könyvbe sem valók. Hogy végre Cox a görög mythológiát in ultima analysi a monotheismusra akarja visszavezetni, angol írónál szintén nem föltűnő. Szerinte (p. 25.) «valamint Indiában a Djaus szó eredetileg az egy egyetlen Isten neve volt [?], úgy a görögöknél s más rokon népeknél is minden ki volt benne fejezve, a mit Isten iránt éreztek. De minthogy e szó az eget és levegőt is [!] jelentette felhőivel és páráival, azért némely mondások, melyekben változásairól volt szó, mire jelentésüket elfeledték, csúnya, gyalázatos tetteket fejeztek ki.» Ez oka annak, hogy Zeus Homerosnál néha «részhajló, igazságtalan, henye és kéjhajhászó, csapodár, szerelemben hűtelen, érzéki, szemérmetlen»! A görög istenek anthropomorphismusát ily módon bizony nem lehet megmagyarázni. — De nem csak az isteneket, a hősoket is tisztázza Cox ocsmány tettek gyanujától. — P. 48 azt olvassuk, hogy «a védai himnuszok Ardsüninak is nevezik a hajnalt, azaz fényesnek vagy ragyogónak. Ez a név megvan a görög mythológiában is Argynnis alakban. Argynnisről azt beszélték, hogy fiatal nő volt és hogy Agamemnon szerette. Ez az elbeszélés úgy keletkezett, hogy az Argynnis szónak igazi jelentését elfelejtették és csak a szépségéről való képzet maradt meg. Argynnis ép úgy lett Agamemnon kedvese mint Helené Menelaosé». V. ö. evvel a tényállást (a Pauly-féle Realencyclopædia szerint): «*Argennus* (*Ἀργεννος*, *Ἄργεννος*) Sohn der Pisidike . . . Liebling Agamemnons, der im Flusse Kephisus ertrank, worauf Agamemnon der Aphrodite Argennis, «einer Göttin lydischer Knabentiebe, ein Heiligthum erbaute». Nem lett volna-e tanácsosabb az egész Ardsüni = Argynnis szakaszt kihagyni, mint így elferdíteni a tényállást?

Elértem amúgy is hosszúra nyúlt bírálatom végére. Nem tartok attól, hogy olvasóim egyoldalúsággal fognak vádolni, azért, hogy nem terjeszkedtem ki a Cox könyvének többi részeire: a perzsa, assyr stb. mythológiára — képzem, ezek a fejezetek sem lesznek alaposabbak —

görög jellem árnyoldalairól: «Thaten der Selbstsucht und Lieblosigkeit, bis zum tödtlichsten Hass und zu empörender Unmenschlichkeit gesteigert, sind theils in den Kriegen der Staaten gegen einander, theils besonders in den inneren Kämpfen der Parteien nur allzugewöhnliche Erscheinungen; Treulosigkeit, Betrug und Hinterlist lassen sich im Privatverkehr nicht weniger häufig wahrnehmen, als Treue und Redlichkeit.»

és hogy nem emeltem ki a könyvben olvasható sikerült mythosmagyarásokat — hisz nem lehetett szándékom ezen nálunk sajnos úgy is eléggé ismeretes mythologiai kézikönyvet ismertetni; de kötelességemnek tartottam, végre felderíteni e sokat magasztalt kontármű árnyoldalait és kimutatni veszélyes voltát a mythologiában kevésbé járatos olvasóra nézve. Ha vannak könyvek, melyek megérdemlik, hogy egy iskolai index librorum prohibitorum-ra tétessenek, a Cox-féle kézikönyv bizonyára ilyen.

Dr. ÁBEL JENŐ.

HAZAI IRODALOM.

Thukydides. Görögül és magyarul. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Zsoldos Benő*. 8-r. I. köt. L, 607 l., II. köt. 334 l. Budapest. 1888. Franklin-társulat. Ára 2 frt 40 kr., 1 frt 40 kr. (Kiadja a M. Tud. Akadémia class.-philologiai bizottsága.)

A M. T. Akadémia classica-philologiai bizottsága Ponori Thewrewk Emil Anakreonja, Csengeri János Cicero de officiis-e s Bozóky Gaiusa után Thukydides teljes fordítását iktatta kiadványai sorába.

E fordítás megérdemli, hogy a kritika bővebben foglalkozzék vele. Azon író, ki először pillantott bele a történelmet alkotó események belső fejlődésébe, igaz vonásokkal rajzolva az emberi léleknek a jellemekben és viszonyokban megnyilatkozó törvényszerűségét, első magyar fordításban jelenik meg előttünk. S bár nem fogják sokan elolvasni — kicsoda is olvasná minálunk Thukydidest? — mindamellert irodalmi ténynek kell tartanunk már azt is, hogy valaki vállalkozott az *egész* író lefordítására, a mihez nem csak tudomány, hanem temperamentum is szükséges. — Egy Thukydides-fordítást nem szabad közönséges mértékkal mérnünk. A rendkívüli nehézségek, melyekkel a fordítónak meg kell mérkőznie, ha nem is engedékeny, de apróságokban némileg elnézővé kell hogy tegyék a bírálót: itt nemcsak gondolatokat kell tolmácsolni és szókat fordítani, hanem kifejezésre kell juttatni a stílus karakterét is.

A fordító, kinek kitartása előtt kész-örömet meghajlok, nagy munkát végzett (ki tagadná?), de Thukydidest a maga teljes valójában és egyéniségében, sajnos, nem bírta a magyar olvasónak adni. S ez szinte természetesnek látszik, ha meggondoljuk, hogy első fordítással van dolgunk; bár másrészt kétséget nem szenved, hogy a fordításnak sok gyengéjét a «szellemi rokonság» hiányának kell felrónunk.

A rövidség és velősség hiánya első és legnagyobb hibája a fordí-

tásnak. Kételkedem benne, hogy a magyar nyelv erőbeli kincseit jobban ne lehetett volna kiaknázni. Nem elég commentatornak, paraphrastának lenni, minő sok esetben Zsoldos úr. Számtalan példát idézhetnék itéletem igazolására. Hadd álljon itt csak egynehány: I, 10, 3: «ha itt is lehet valamit építeni Homeros költeményeinek tanuskodására» (*τῆ Ὀμήρου ποιήσει πιστεύειν*, = meg lehet bízni a H. költészetében). — I, 10, 4: «főleg mivel az állt előttök(!), hogy magukkal hadi szereket czipelve hajózzanak át a nyílt tengeren s e czélra hajóiknak nem volt fedélzete, mivel csak ódonfajta, kalózbárkaszerű építmények voltak.» Rövidebben: «főleg mivel hadi szerekkel kellett a tengeren általkelniök, hajóiknak pedig fedélzetük nem volt, hanem régiesen, kalózbárkák módjára épültek.» — I, 40, 1: «Ezennel már ki van mutatva az, hogy mi méltó panaszokkal jövünk, míg ezek a gonoszok nyilvános erőszakoskodással mindent magukhoz igyekeznek rántani.» A helyes fordítás ez: «Hogy mi magunk méltó panaszokkal jövünk, ők azonban erőszakos és telhetetlen emberek, az immár bizonyos.» (*Ὡς μὲν οὖν αὐτοὶ τε μετὰ προσηκόντων ἐγκλημάτων ἐρχόμεθα καὶ οἷδε βίαιοι καὶ πλεονέκται εἰσὶ, δεδήλωται*). — Mikor Thukyd. II, 11, 4 csak azt mondja, hogy *οἱ δὲ ὀργῆς* (t. i. *αἱ ἐπιχειρήσεις γίνονται*) akkor Zs. úr így fordít: «A szenvedély heve első kitörésének módjára» . . II, 38, 2 utolsó mondata („a nélkül — után“) merő szószaporítás. — III, 38, 6 *ὄξεός δέ τι λέγοντος προεπαινέσαι* fordításaképp ezt az értelmetlen és mértéke vesztett mondatot olvassuk: «hanem ha valaki valami éleseszűsége mutató dolgot mond, annak (?) helyeslésetekkel, még jól ki sem mondja, már résen vagytok . . » (?). — II, 33, 2 a görög szövegben ezt olvassuk: *ὡς οἶκ ἡδύνατο, ἀπέπλεον ἐπ' οἶκου*. Hogy ezt az egyszerű mondatot lefordítsa Zsoldos úr, sok szóra van szüksége: «Miután e részben a kísérletek nem vezettek sikerhez, a haza felé való vitorlázáshoz fogtak.» — II, 37, 3: «De a mig ekkép mi a magán életben egymással minden nehézkesség félretételével érülküzünk» (többször is előfordul, pedig Zsoldos úr modern-ízű prózájában nagyon szúrja a szemünket), «a nyilvános életben a legnagyobb aggságoskodással őrizkedünk a törvényszerűségek elkövetésétől.» E hosszú lélekzetű mondatnak ez felel meg a görögben: *ἀνεπαχθᾶς δὲ τῆ ὄψει ἀχθηδόνας τὰ δημόσια διὰ θεός μάλιστα οὐ παρανομοῦμεν*. V. ö. még I, 122, 1; IV, 26, 4 stb. A fordítónak a görög periodus szépségei és követelményei iránt nincsen meg a kellő érzéke. Kénye-kedve szerint vagdalja szét a körmondatokat apró-cseprő töredékekre; alárendeléseket egészen önkényesen mellérendeléssel fejez ki, sokszor meg a kurta velős mondatokat valóságos szószaporítással írja körül. Összепontosított erő helyett szertelen vizenyősség, józan mérték helyett kalandozó önkény jellemzik általában fordítását. Épen az, a mi Thukydides stílusában igazán sajtászerű és egyéni, fordítónknál közhelylyé lesz — és ellapúl. Sajnálom, hogy állításaimat hely szűke miatt csak a

fenebbi példákkal igazolhatom, melyekhez hasonlókat bőven írtam ki magamnak a fordításból: de reményem, hogy Zsoldos úr nem fogja kétségbe vonni tárgyilagosságomat, annyival is inkább, mert maga is elismeri hibáját (l. Előszóban).

Magyaros szóffízés dolgában kevés a kifogásom: általában véve arra törekszik a fordító, hogy vonzatai a magyaros észjárásnak megfelelőjenek, sőt több helyen (pl. III, 39, 2: «rajtunk ütöttek inkább, mint pártot ütöttek») valóban becses mintáit adta a kifejezés formailag és tárgyilag tökéletes másainak. Annál visszatetszőbb, hogy néhol fitogtatja a népies vagy régies szólásmódokat, ott is, a hol épen nem fedik az eredetét.

Nagyrészt az imént tett megjegyzéseimre vonatkoznak a következő helyek: I, 2, 2: «A föld beültetvényezésével nem törődött». — I, 25, 2: «helyezvén, kimutatván, előadván» e h. kimutatták, hogy . . . előadták, hogy . . . » — I, 26, 4: «hadi flottával táborozni» (!) oly kifejezés, mely a komikummal határos; v. ö. II, 84, 3: «*admirálhajók*» (στρατηγίδων νεᾶν); tov. V, 12, 1: «*reformok* létesítésével» (ὅτι αἰτοῖς ἐδόκει μὴ καλῶς ἔχειν); III, 82, 4: «*poltronságnak tartották*». — I, 53, 2 (és másutt) az Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, Athéni férfiak'-kal van fordítva, e h. Athéniek! (v. ö. II, 87, 1: Peloponnesosi férfiak). — I, 53, 2: útunkba álltok (e h. útunkat álljátok). — I, 67, 5: *tóditották* meg (nem elég szép: toldották meg?). — I, 77, 3: «*megszokták a velünk egyenlő labon állást*» (auf gleichem Fusse). — I, 89, 3: *javak után* küldött («schickte nunmehr nach . . . »). — I, 107, 4: «*kéz alatt* (= *χρῆμα*) azon működött» (Heilmann: «*unter der Hand*»). — I, 140, 1-ben ugyancsak kirí a magyaros kifejezés *erőszakos* hajhászása. E mondat ἦ ἄρα τι καὶ σφαλλώμεθα (= ha netán egyik-másik dologban kudarcot vallanánk) így van fordítva: «ha netalán valami nem szeretem dolog történik velünk» (l). — I, 140, 4: *μηδ' ἐν ἑμῖν αἰτίαν ὑποληψθε* megírásánál bizonyára nem gondolt az író «*lidércznyomás*»-ra. — I, 140, 4 és 141, 1: *engedjük menni a dolgot . . . . nem engedünk semmi szín alatt . . . . engedünk helyet.* (Nagyon lapos!) — II, 4, 5: «a csapatnak az a része, a mely . . . összetartott, ott rekedt egy nagy épületben, mely . . . . volt ragasztva s a melyen az ajtó nyitva állt, mivel azt hitte» (l). E mondat nem világos; hogy meg lehessen érteni, vagy egészen meg kell változtatni a constructiót, vagy ismételni az alanyt. Ép ily zavaros helyek találhatók még: II, 7, 1: «Mindkét fél szándékba vette, hogy a perzsa királyhoz s a barbárokhoz *máshova, ahonnan . . .* remélt, követeket küld.» — II, 33, 3: *Erre* az erősen szorongatott hajóra szállás után (?) haza mentek . . . — II, 64, 1 ezt a hajmeresztő mondatot olvassuk: «S tudom, hogy jó részben épen ez az, a mi miatt az irántam való kedvezőtlen hangulat oly magas *fokra* *hágott* (l) nálatok, *egyáltalában* nem igazság szerént, ha csak

majd (!), *midőn netalán szintén véletlenül valami* (!!!) szerencse ér, ezt is nekem nem rójjátok fel érdemül.» Ilyenfajta még a II, 72, 2. pontban olvasható mondat is («de ők — próbát tesznek»). Továbbá v. ö. még a következő helyeket: I, 60, 1 (anakoluthon); 68, 1 («mi irántunk, mások iránt»; 82, 2 (hol ταῦτα ἄριστα ἦν δὲ μὴ el van hanyagolva); II, 72, 1 («mellett ép ezzel volnátok») stb.; III, 11, 3 («Ezzel — dolguk»); IV, 17, 3 («tekintések ezeket tapasztalt férjfiakhoz a véghől intézett figyelmeztetéseknek»); IV, 26, 4 (felesleges szószaporítás); IV, 27, 1 («a szigeten levőknek érlelmi szerek jutnak be») stb. — Ez a kifejezés «midőn az élet a fejét hányta» folyton visszatér. (II, 19, 1, 1; IV, 1, 1; IV, 2, 1; stb.), holott a görögben majd αἶτον ἀκμάζοντος, majd περὶ αἶτον ἐκβολήν, majd πρὶν τὸν σίτον ἐν ἀκμῇ εἶναι áll, a mely kifejezések nem æquivalensek. — II, 21, 1 a zárjelbe foglalt szókat külön mondattá alakítja át a fordító, mi rontja az értelmet, mert az olvasó a következő mondat elejét («A mint azonban a sereget. . . . .») a megelőző gondolatra hajlandó vonatkoztatni. — A II, 68, 4. pontban ezt olvassuk «Ez volt aztán Amphiochia legnagyobb városa s lakosai amphiochiaszerte (!) a legtehetősebbek voltak.» Az ilyenre a német azt szokta mondani: «Bei Haaren herbeigezogen.» A görögben ugyanis csak az van: καὶ ἦν ἡ πόλις αὕτη μεγίστη Ἀμφιλοχίας καὶ τοὺς θνητοτάτους εἶχεν οἰκίτορας.*) — A κήρυξ szó lefordítására (III, 24, 3) nem elég a fordítónak a becsületes magyar «hirmondó», hanem ily ékes mondásra van szüksége: «követpálczás üzenetrívő».

A görög eredeti félreértésén alapulnak a következő kevésbé pontos fordítások és helytelenségek: I, 4, 1 «másfelől a kalóznépségtől igyekezett a tengert megtisztítani» e h. «a kalóznépséget kipurisztította a tenger színéről» (καθῆρσι nem καθαιρώ-ból, hanem καθαιρώ-ból származik); I, 5, 1: «a falvakszerte lakozókra ütött» e h. «a . . . falvak módjára benépesített városokra ütött» (κατὰ κομὰς οἰκονμέναις). . . I, 10, 1: ἐρημωθεῖη nem = «romba döntének», hanem = «magára hagyatnék». — I, 31, 1: ὀργῆ φέροντες τὸν πρὸς Κερκυραίους πόλεμον ἐναυπηγοῦντο, így fordítandó: «nagyon is zokon vették a kerkyrai háborút». Heilmann is rosszul fordít: «welche den Krieg gegen die Kerkyräer mit grosser Hitze führten», mert πόλεμον φέρειν magában nem használatos a görögben erre a fogalomra bellum gerere (= πόλεμον πολεμῖν, ποιεῖσθαι stb.); csupán dativussal mondják πόλεμοι φέρειν τι = valakire háborút hozni (cfr. Xen. Hell. III, 5, 1;

*) Egészen másképp állana a dolog, ha a fordítás végig ily szellemben készült volna, mint pl. Nogáll Kempis Tamása. De mikor lap lap után csendes hétköznapiágban haladunk tovább, s egyszerre egy Gyöngyösi vagy Pázmán-féle mondat üti meg a fülünket, nem oldozhatjuk fel az író az affectatio vádja alól.

IV. 8, 6). — I, 34, 3 *ἐκ τοῦ εὐθέος* nincsen lefordítva. (Megjegyzem itt, hogy inkább a *ἐπουργεῖν*-hez kell vonni, mint a *δεομένοις*-hoz, a hogy Böhme teszi.) — I, 49, 7 utolsó mondatának, mely fordítónknál érthetetlen, így kell szólnia: „... akkor már mindenki hozzá fogott a munkához (*ἔργον πᾶς εἶχετο*) és más senki sem vonult félre (*ἀπεκρίματο οὐδέν ἐτι*), sőt oly válságos lett a helyzet (*ξυνέπεισον ἐς τοῦτο ἀνάγκης*), hogy neki mentek egymásnak a korinthosiak és athéniek.” — I, 90, 2 *ἀφορμῆ* nem ‚hadműveleti alap‘, hanem ‚kiinduló pont‘. — I, 126, 11 így fordít Zsoldos: ‚azt ígérték nekik, hogy nem lesz semmi bántalmuk; *ἡμῖν εὐνοῦντάς* onnan és legyilkolták őket‘, helyesebben: ‚kihítták őket‘ *ἀνασπῆσαντες αὐτούς*, mint alább I, 128., hol helyesen fordít Zs. úr: ‚helótákat hívtak ki‘), azzal, hogy nem lesz semmi bántalmuk; el is vezették, de aztán legyilkolták őket‘, — III, 26, 1: ‚annál kevésbbé *vehessék* üzőbe‘ e h. ‚annál kevésbbé *lehessenek oltalmára*‘ (v. ö. IV, 1, 3: *ἵνα μὴ ἐπιβοηθῶσι τοῖς Μεσσηνίοις*, a mit Zs. úr is helyesen fordít: ‚hogy Messene oltalmára ne siethessenek‘). — IV, 3. 1 *ἡπείγοντο* annyi, mint ‚sürgették‘; Zsoldos kifejezése: ‚*hajózás körül* voltak‘ nem találó, s nem is magyaros. — V, 7, 2: ‚minő tudatlanságnak és tehetetlenségnek minő tapasztalattal s vállalkozó képességgel gyűlt meg most a baja‘. Ezt meg kell fordítani ilyképen: ‚minő tapasztalattal és elszánt-sággal mekkora tudatlanság és tehetetlenség állt most szemben.‘ (Brasidasról és Kleonról van szó.)

A görög szöveg kritikai érdeméről nincs mit mondanom. A zavaróbb sajtóhibákat és a magyarból kifejejtett szókat és kifejezéseket a jegyzetben *) találja meg az olvasó. Komoly megrovással kell illetnem

*) Sajtóhibák, melyek az értelmet zavarják: I. köt. 6. l. *πας* (olv. *παρ'*); 10. l. *τὸν* (olv. *τὸ*); u. o. *τινες, ἔτι καὶ νῦν* (olv. *τινες ἔτι καὶ νῦν*); 16. l. *ἦν ἢ* (olv. *ἦν ἦ*); 50. l. *σωφροσύνη* (olv. *σωφροσύνη*); 54. l. e szó *προκληθέντες* a feje tetejére van állítva; 86. l. *ἦν* (olv. *ἦν*); 104. l. *ὁμοίους* (olv. *ὁμοίως*); 116. l. *νικώτως* (olv. *εὐκότως*); 132. l. *ἐπόντων* (olv. *ἐχόντων*); u. o. *ὁ πρὶν* (olv. *ὁ πρὶν*); 138. l. *ὁ οἰκοδομία* (olv. *ἡ οἰκ.*); 140. l. *ἀχρησιτάτων* (olv. *ἀχρησιότατων*); 172. l. *λεγόμενην* (olv. *λεγόμενων*); 214. l. *τμηθῆται* (olv. *τμηθῆναι*); 302. l. *ἦ* (olv. *ἦ*); 328. l. *οὐδέν* (olv. *οὐδέν*); 346. l. *προσιπτεύοντες* (olv. *προσιπτεύοντες*); 404. l. *προθύμος* (olv. *προθύμωσι*). II. köt. 32. l. *ὄν* (olv. *ὄν*); u. o. *κρη* (olv. *κρη*); u. o. *ξυπχωρησάντων* (olv. *ξυχωρησάντων*); 218. l. *ἀνοκωχῆς* (olv. *ἀνακωχῆς*); 228. l. *πῆν* (olv. *γῆν*) stb. A magyar szövegben I. köt. 51. l. ‚megegyezőleg‘ (olv. ‚meggyőzőleg‘); 71. l. ‚Strombichides‘ (olv. Strombichos); 89. l. Pellát (olv. Thermát); 247. l. *μιután* törlendő; 329. l. *erelt* (olv. eredet); 361. l. hetvenkét (olv. hetvenhat). — Elmaradtak a magyar szövegben a következő görög szók és kifejezések: I, 19: *πλὴν Νίων καὶ Αἰσβίων*; I, 26, 5: *οἱ μὲν Κερκυραῖοι*; I, 30, 4: *τὸ θεῖρος τοῦτο*; I, 37, 4: *ἐν ᾧ μὲν ἂν κρατῶσι βιά-*

aszt, hogy az első könyv görög szövegéből néhány szó kimaradt. Ezek I, 65, 4: *Σερυλίων*; I, 70, 6: *οικειοτάτη ἐς τὸ*; I, 87, 4: *ἀδρακεῖν*; I, 110, 4: *ἔσχον*; I, 122, 1 *οὐκ* (*ἄλλα τε ὄσα* után). Igaz, hogy mindössze csak hét szó; de úgy képzelem, hogy külföldön egy klasszikus író szövegének ilyen megcsönkítését ugyancsak kemény ítéllettel sujtának. Szóba kell hoznom itt azon typographiai aránytalanságot is, mely a görög és magyar szöveg terjedelme közt mutatkozik az I. kötetben (pl. p. 52, 126, 168, 178, 196, 208, 214, 286, 406 s egyebütt).

A bevezetés megfelel czéljának s az ismert adatokat élvezetes alakban foglalja össze. A jegyzetek is megállják helyöket. Csak azt kell hibáztatnom, hogy néha cserbe hagyják az olvasót, mint pl. a II. k. 99. fejezetében, hol a nem-philologus olvasó hiába keresi magyarátat ezen szóknak: lynkestai, eliomiotai, Phagres, Bottia, Eordia, Physka stb.

Mindent összevéve hálával tartozik a hazai tudományosság és irodalom Zsoldos úrnak, hogy Thukydides első fordítását elkészítette. Sajnos, hogy az eredetinek színét és valóját többszöri átdolgozás után sem sikerült jobban visszatükröztetnie. Ha Zsoldos úr lelkiismeretességével az író iránt való congenialitás is egyesül, bizonyára tökéletesebb fordítást kaptunk volna.

Dr. FINÁCZY ERNŐ.

A magyar határozók. A magyar tud. Akadémiától Lukács Krisztina-féle jutalommal kitüntetett pályamunka. Írta *Simonyi Zs.* egyet. tanár stb. Első kötet első fele. Budapest, 1888. Akadémia. IV és 276 l.

Egy új szakmunkával gazdagodott megint a magyar nyelv- irodalom. A fenn czímzett mű nyelvünk legnehezebb, mert legparányibb szórészeit tárgyalja, oly részletességgel, minőt mások eljárásában ritkán, szerzőben rendszeren találunk. Irodalmunkat a legrégibb kortól a legújabbig, a póriastól a mivelt nyelvig oly lelkiismeretesen böngészte, hogy a kitűzött beszédrészek tárgyalását majdnem kimerítőnek nevezhetjük.

Elmondom munkája felosztását, tárgyalási eljárását, s egynehány észrevételt kockáztatok itt-ott egyes állításainál.

Az előttünk fekvő mű a magyar határozók csak egy részét tárgyalja. A teljes mű négy részre van tervezve (5), melyek közül az első a névragokat foglalja magában s ezeknek is csak a felét. Az első kötet

ζωνται; I, 46, 4: *ἐν τῇ Ἐλαιατικῇ τῆς Θεσπρωτικῆς*; I, 93, 3: *Ἀθηναίως* (v. ö. I, 101, 3); II, 3, 4: *ἐχώρουν ἐκ τῶν οἰκιῶν ἐπ' αὐτοὺς*; II, 72, 2: *ἀνευ Ἀθηναίων*; II, 101, 5: *τοῦ Σπαρδάχου*; III, 4, 5: *πρὸς βορίαν τῆς πόλεως*. Az orthographia mindvégig következetes. Csupán I, 52, 1: 'corinthusiak' és u. o. 2: 'korinthosziak'; I, 62, 6: 'peloponnesusiak' (mindenütt: peloponnesosziak').

«első fele» egy terjedelmes Bevezetés (1—49) után tárgyalja 1. a *-ben*, *-ből*, *-be* ragot (50—106), 2. az *-n*, *-ról*, *-ra* ragot (107—200), 3. az *-an* *-en* ragot (201—224) és 4. a *-nál*, *-től*, *-hoz* ragot (225—276). A Bevezetésben számot ad feladatáról (1), általában tárgyalja a határozók alaktanát (6), jelentésbeli változását (15), a térvizonyok szerinti változását (27), és az állandó igevonzatokat (45). A hátra levő részben következik a névragok használata az említett csoportok szerint. E csoportok a térvizonyok e három kérdése szerint kerültek: hol? honnan? hová? Csupán a harmadik csoport (*an-en*) nem akar e kérdésekhez illeszkedni. De a többitől eltérő egyéb sajátossága e ragnak meg terjedelmes használata is megköveteli külön csoportosítását. Az első csoportot jellemzik továbbá a tárgy *belsejére* irányzott (fentebbi) kérdések, a másodikat a tárgy *külsejére* vagy *felszínére*, a negyediket a tárgyon *kivüli* viszonyok megjelölése. Legszorosabb az első csoportbeli három rag (*-be*, *-ből*, *-ben*) közti rokonság, melyekben már a *b* (*e*) is a tárgy *belsejére* utal. Kevésbé látszik ez meg a második csoporton, a melyben *-ról* és *-ra* tüntet fel külső rokonságot. A negyedik csoportbelieket (*-nál*, *-től*, *-hoz*) semmi rokon elem nem fűzi egymáshoz.

Következik e csoportok szerint az egyes ragok tárgyalása: alakjuk története, alaki elemzése, értelmezésük a magyar, rokon és más európai (német, francia, angol, latin, görög, szláv) nyelvekben, s végre legrégebbi használatuk a legújabbig.

A 276 lapra terjedő füzetbe a névragok mind el nem fértek. Hiányzik — és ezeket a szerző alkalmasint egy második hason füzetnek szánta — a tárgyrag (*-t*), a tulajdonító (*-nek*), segítő (*-vel*), birtokrag (*-é*), tömegesítő (*-stul*), a többesrag (*-k*, *-i*) és a hangtanilag nem illeszkedő *-ig*, *-ért*, *-ként*, *-kép(en)*, *-kor*, meg a személyragok. Vajjon az irányt jelentő *-ni* ragot (*Pálni*) és összetételeit (*-nitt*, *-nól*) a névragokhoz vagy igeragokhoz fogja sorolni, e kötetből még szintén nem tudni; de sajnálnók, ha ez érdekes ragra nézve a rövid 14 sornyi értesítéssel (8. és 16.) beérnünk kényszerítene.

E kis tájékoztató után áttérek egyes megjegyzésekre.

Határozónak nevez Simonyi (1) minden névragos főnevet, mely «az állítmány, illetőleg az ige közelebbi meghatározására és kiegészítésére való, kizárva az állítmányi nominatívust (pl. Sokrates *bölcs* volt) és a tárgyat.» Simonyi óvatosan mondja, hogy «az állítmány, illetve az ige közelebbi meghatározására», óvatosabban mint Brassai, a kit Simonyi (u. ott) tanunak hí s kinek elmélete szerint «a mondatnak a lelke és uralkodója az ige, a többi mind az igeállítmánynak határozója». Mintha nem hallotta volna a szellemes tanu kisebb hazájában elégszer, hogy «a puliczka *túróval* jó», melyben *túróval* ige nélkül is határozó.

A névragos főnevek csakugyan igehatározói vagy rövidebben mondva határozói tisztet teljesítenek. Csakhogy S. nem a névragos főnevet — a főnév a nyelvtan más lapjára való — hanem a ragot akarja nyelvünkben bemutatni. Igaz ugyan, hogy a ragnak önállósága nincs, de jobb szerettük a név támasza nélkül tekinteni mondatbeli szereplését. Azt hiszem, eredeti jelentéséből kiindulva, átlátszóbb, egyszerűbb lett volna egy-egy rag tárgyalása. Értem úgy, hogy pl. ha a *-ra, -re* (felható) eredeti értelméből indul vala ki, nem lesz vele kénytelen azt helyhatározó (107), locativus, ablativus, dativus (110), időhatározó (124), állapothatározó (129), factivus (132), prædicativus (135), véghatározó (153), módhatározó (174), respectivus (178), eszközhatározó (185), okhatározó (186) és célhatározó (196) nevek alatt elszórva közel 200 lapon tárgyalni. *Től* ragban az eredet értelme volna az első, de a 225. laptól tárgyalta ragnak eme jelentésére csak a 246. és 251. ll. került a sor. *Ben* helyrag, egyéb semmi; de hogy időrag vagy időhatározó volna (6) mint pl. *ma, most, majd*, ez csak a főnévben rejlő fogalomtól, minő *gyermekkoromban, akkor tájban, másod ízben*, kölcsönzött ráfogás. Így járt a többi rag is. Talán legkevesebb ilyen czíme jutott *-hoz* ragnak: helyhatározó (225), időhatározó (232) és véghatározó (266).

Ha a ragos főnévben a főnévi részét vesszük alapul, kérdés, vajjon nem jobban tesszék azok, a kik minden ragos nevet, s nem csak a *-t* ragost, az ige tárgyának, közelebbi vagy távolabbi tárgyának tekintenek. Tovább nem kutatva a név jogosultságát még csak azt jegyeztem meg, hogy a magyar rag önállóságra nem vetekedhetik a névvel vagy igével, de megközelíti azt személyragos voltában. Pl. *velem tőled neki, hozzánk rátok nálok* ép oly önállóak akár *veszem veszed veszi vagy hazánk hazátok hasájok*.

Mielőtt egyes szabályai bonczolgatásába ereszkedem, még egyes elvi kérdéseket óhajtanék tisztába hozni, és pedig az előbbihez fűzve: van-e a magyarnak esete (casus)? van-e a magyar igének vonzata? a Simonyi vitatta szótölmélet tartható-e? Megannyi kérdések, melyeket e jeles mű fonalán a szerző vagy felvetett vagy feltételezett, a melyeknek tisztázásához talán csekélységem is hozzá járulhat.

A magyar névnek esetei (casus) nincsenek és tárgyesetéről (accusativus) sem szólhatni (141). E kérdésről nincs is mit beszélni sokat, csak azt jegyzem meg, hogy elébb lehet a latin vagy német eseteket vissza vezetni ragokra, mintsem azonosítani a magyar ragokat az u. n. esetekkel.

Szólhatunk-e a magyar nyelvben vonzatokról? Én azt mondom, hogy bátran, és pedig Simonyi értelmében (45), melynél fogva a magyar igét «rendszerint egy bizonyos határozó nemmel használjuk». Mit sem árt e vonzat természetének, ha ugyan az az ige

«egyes esetekben másféle határozóval szövetkezik». Ha e tényeket S. nem tagadja, kénytelen lesz a hagyományos «vonzat» szót is fenntartani, vagy azt «a nagy következetességet, melylyel a nyelv számos kifejezést mindig egy és ugyan azzal a raggal vagy névűtővel szerkeszt (47)», más névvel nevezni el; de ezzel a dolgon úgy sem változtat. E vonzat állandóságát bizonyítja is Simonyi egész munkája. De nyomban a «vonzat» szó megtámadása alkalmával (43—49) is említ példákat a ragok «rend szerinti» úgy mint eltérő használatára: megnevez két igét — pedig nevezhetett volna ilyent százat — «tanít» és «kinál», melyek használatára nézve éppen az újabb időben tapasztalt ilyen ingadozást (48): *kenyérrel kinálni az éhezőt* és *kenyeret kinálni az éhezőnek*, mesterségre *tanítani a fiut* és *mesterséget tanítani a fiúnak*. Hja ha az ember csak azt keresi és csak azt tárja fel, a mi az ő állítására talál: kap; s ha nem kap: csinál vagy csináltat, s egyik-másik folyóirat vagy hírlap, a minőkre S. hivatkozik, közli is. A példa kész, tessék állítása bizonyosságául felhasználni! De ha nem is készülnek mondva a példák s mind a két használatra csupa mintairóktól kerülnek ki, még sem hitetheti el velünk S. mind a kettőnek egyenlő jogosultságát, mihelyt egyeti szám szerint ritkább mint a másik. Rendelkezésemre állanak Petőfinél «kinál, kínálgat, megkinál» és «tanít, megtanít» igék mind, Aranyból egynehány. Lássuk, ezek mit mondanak. *Kinál valakit kenyérrel* Petőfinél (az 1877-diki kiadás szerint); 677, 3 *gyöngyökbe foglalt órákkal kinál* Az ifjuság (t. i. engem). 627, 25 *Kinál gattja őket* a jó háziasszony, 365, 8 *Tenyeremben hordtam szívem, Nem volt szükség, hogy kérjék tőlem, Magam kínálta m mást vele.* 142, 3 *Ezt én tudom, Kit örömevel a tapasztalás annyiszor kínálta.* 23, 4 *De az óriások jó szívű királya Az ebédet őt ily szépen megkinálta.* 9, 28 *Kinál gatták* (t. i. őt), de ő aprókat kortyantott. 572, 23 *Az alkalom magát kínálja.* — Aranynál (Össz. kiadás) I 180, 8 *Kinálják* (t. i. őt) erősen káposzta *levéllel.* 383, 5 *Értsd meg a szót: kincs, arany kínáljon: Nyerészkedéssé szent imád ne váljon.* II 33, 2 *Megkinálta vele kisebbik gazdáját.* 129, 6 *Unszolá az apja: kínálj a vendéget.* — *Kinál kenyeret valakinek:* Petőfinél, 572, 23 *Az ajándékot nem szokta elfogadni, Kívált ha neki azt szép leány kínálja.* — *Tanít valakit valamire:* Petőfinél 527, 29 *Majd megtanítok egypár kőcz legényt.* 211, 4 *A ki megboszant, legyen az akárki, Megtanítom keztyübe dudálni.* 103, 19 *En megtanítlak jogaidra.* 469, 10 *Megtanítlak amugy hirtelenében.* 783, 12 *Megtanítlak én kétségbe esni.* 662, 4 *Hozd magaddal a pacsirtát, A ki szép szabad dalokra Tanít engemet.* 461, 23 *Apám mért is tanítottál?* 146, 11 *Bor taníta, hurjaimra csalni nyájas éneket.* 134, 9 *mért nem tanítottad, Iskolába mért nem járattad folyódat?* 376, 20 *Egy bölcs tanított*

engemet erre. 470, 16 Az iskolákban nem tanulni, hijába, Ilyet; a természet tanított *tégedet* 202, 6 Iskolába nem járattak, Olvasni nem tanítottak (t. i. engemet). — Aranynál, I 71, 18 a hit Tűrni és remélni megtanít. II 107, 7 Most akadt emberre, a ki megtanítja (t. i. őt), Máskor, hogy gyalázza a magyart. I 296, 8 S mi a természet zára nyitja? Isten dicsőségül tanítja. 247, 4 S midőn elérte a tanítvány, Feléje fordult, így tanítván. — Tehát «kinál kenyérrrel valakit» vonzatát támogatja 11 példa, «kinál kenyeret valakinek» egy példa; «tanít valamire valakit» vonzatát 14 példa, «tanít valamit valakinek» vonzatát. egy sem, mert a két további kétséges, vonzatlan.

A magyar szótóket S. már nyelvtanában (R. m. ny. 101) szerepelteti saját szerűen, s itt is reméli (4), hogy elmélete idővel győzelemre jut. Reméli, hogy pl. «ház» ragozása alapjául négy szótót fogunk elfogadni, *ház, háza, házo, és házu*. Egy szónak négy tövet tulajdonítani igen sok és — igen kevés. A rag tulajdonához tartozó vagy a rag felvételéhez szükséges (kötő) hangzót a főnévi tőhöz csatolni s mind annyiszor új tőt alkotni, szeliden mondva, felesleges; mert a fentebbi példában beérjük *ház* tövel. Ellenben pl. *lap* szónál a négyet megtoldhatjuk bátran egy ötödikkal így: *lap, lapa, lapo, lapu, lapi*, melyekből önálló használatban van *lap, lapu, lapi*, a másik kettőt eldobhatjuk. A szótók elmélete egész irodalomnyi nagysággal fenyeget.¹⁾ Én érdeMLEGESEN hozzá nem szólok, de merésznek tartom, oly mozgékony elemet mint a magánhangzót különféle változataiban (*a, o, u, e, é, ő, u*) csatolni a főnévi szótó állandó elemeihez. Én hiszem, hogy a mássalhangzós szótók végbetűje is valamikor magánhangzó volt, mint a finn szótó. Azt is hiszem, hogy a kötő hanggal toldott főnév volna egyes esetekben az eredeti. De hogy ezzel mindig eltalálja az ember a valódit, hogy a hány kötő hang, annyi (eredeti) szótóve volt volna a főnévnek, azt nem hiszem. A hol e magánhangzónak a finnel vagy nem tudom melyik rokonnal együttes vagy a mienknél korábbi voltát tudhatni, ott sem Hunfalvy, sem más magyar nyelvtaniró el nem vitatja Simonyitól, de önkényes visszazserkesztését vagy ennek illetén becsempészését mai nyelvtanainkba senki sem tŰRHETI.²⁾

Kétségbe vonják, vajjon a nyelvtan logika-e. Nem bánom. De azért

¹⁾ L. Simonyi A magyar szótók. Alt. rész. Budapest 1887.

²⁾ Érdekes Simonyinak a kötőhangzónak tett engedménye. Nyelvtanában (1879) segéd- v. kötőhangzót még nem ismert; de mihelyt ezt megengedte (A magyar szótók 1887, 33. l.), összeomlott eredeti szótó elmélete is. Azóta a hangzókat már a ragok kiegészítő részének tekinti és szól «A magyar határozókban» *on en ön* (107) és *an en* (201) ragokról.

az elfogadott térvizonyokat összezavarni még sem volna szabad, a minőket a helyes irány meg eredet fogalmai szerint e kérdések segítségével szoktunk megkülönböztetni: hol? hová? honnan? Simonyinál (27) ezek mind csak «irányjelentések» és a ragos főnevek «helyhatározók». Igaz, a nyelv is összetéveszti e három térfogalmat (33—39); de éppen arra való a nyelvtan, hogy e kivételes tűneményeket és ezek ellenében a szabályszerűséget megállapítsa. Ajánlom tehát e kérdésekre «hol, hová, honnan» a szokásos «hely, irány és eredet» fogalmait.

A «határozók alaktana» czíme (8—15) alatt kerestük a ragok hangtani illeszkedéséről szóló törvény alkalmazását s ettől való eltéréseket (*akkor ekkor, híven vigan, avval azzal, csehvel*); kerestük a kétszerezett ragú képzéseket, mint *aztat, ötet, velemmel, nálamnál*; kerestük továbbá annak okát, hogy mért *velem* és *nem valam*, *nekem* és *nem nakom*, *tőlem* és *nem tőlam*, vagy *ha velem, nekem, tőlem*, mért *nem höz-zém, nélem*, hanem *hoz-am és nálam*. Mert csak azt mondani, hogy *-vel, -nek, -től, -hoz, -nál* az eredeti szemben az alhangú ragokkal, ez csak következtetés az élő használatból, de nem annak történeti jogosultságának bizonyítása. Végre itt kerestük volna a kötő hang szerepét a rag és név közt, pl. hogy minő szabályok szerint váltakozik az *a* az *o*-val, *e* az *ö*-vel, vagy hogy mért *sár sarat*, de *vár várat*, vagy *veréb verebek*, de *cseléd cselédek* s több effélet. Nem tagadom, hogy alaktanba való az *is*, a mit S. e czímen említett *benn, künn, fölött, alatt, itt, ott, köröskörül sat.* alakról. De ezek talán még is a jöendő II. vagy III. kötetbe valók lesznek.

Csak még egy általános megjegyzést. Szabályai támogatására a szükséges helyeket S. mind íróktól veszi, újaktól úgy mint régiektől. Jelen nyelvünk szabályozásánál a régieket is belevonni szükséges volt, hogy egy és ugyanazon ragnak történeti fejlődését ismerjük. Mai nap a régiek mintákul korántsem szolgálhatnak; ettől maga S. is óv. *) Ki legyen tehát *te k i n t é l y ü n k*? A mai nyelvünk mintái után járva visszanyulhatunk ennek ötven évi multjára, és ezen belül kell kereshnünk e korbéli remekeinket. — Még a hetvenes években, a legfelsőbb tudományos körökben is, a *n y e l v é r z é k* volt vitás kérdésünkben a döntő elv. A nyelvtani szabályt a szükséges példákkal a nyelvérzék hamar megteremtette; csak jó hiszemű ember kellett, hogy azokat elfogadja. A nyelvérzékkel szemben minden okoskodás megszűnik. De ma, a jelen század kilencedik tizedében, az oskolázott magyarnak ez nem elég: tekintélyeket keres, *m i n t a í r ó k a t*, kiknek mondásai felérnek az ösztönszerű nyelvérzékkel. És kik legyenek e magyar *r e m e k e k*? A tudom. Akadémia hallgat e kérdésre. De nem is *öt*, hanem az irodalom-

*) «Archaismusokkal általában óvatosan kell élnünk», 79. l.

történetet illeti a felelet; s ha már felvetettük — és erre megint S. munkája során voltunk kénytelenek —, már csak felelni fogunk, a hogy tudunk.

Mintairóinkat a mai nyelv használatára, mondom, az utolsó ötven éven belül fogjuk keresni. Köztök óriásilag kimagaslanak *Vörösmarty, Petőfi, Arany*. Ez a három folyó és kötött beszédben írt úgy és annyit, hogy lelkiismeretes kiaknázásuk mellett a mai nyelv minden jelenségére találhatnánk elegendő bizonyítékot. Egyik úgy mint a másik beillik magyar remekírónak a szó teljes értelmében; és ha irályukban találtnánk is valamit, a mi a jelen szabályszerűségtől elüt, azt nem fogjuk szabálytalanságnak, hanem írói s a j á t s á g á n a k nézni. Remekíró nyelvtanilag hibásan nem tud írni.

Nem mondom, hogy ötven éven belül a többi író nem írt mintaszerűen; egy Fáy, Csokonai, Czuczor, Tompa, Greguss, Tóth hasonlóan érdemes a remek címre. Azt azonban mondhatom habozás nélkül, hogy ez utóbbiak sem mennyiségileg, sem minőségileg fel nem érnek az elébb említett hármas jelöltjeinkkel.

S hol maradnak a többi tekintélyeink: Jókai, Gyulai, Szász és folyó irodalmunk számos jelesei, kik mai nap is követelhetik a mintairó babérját? S itt eljutottam egy kényes kérdéshez, melyet egy csinos hasonlat nélkül eldönteni nem merek. I. F e r e n c z J ó z s e f tiltakozott, hogy életében állítsanak neki szobrot. Mikor egy küldöttség őt meghívta a Széchenyi-szobor leleplezési ünnepélyére (1880-diki május 10-én) s ettől hallotta, hogy a szobor a hídtér egyik oldalára (az Akadémia előtt) lesz felállítva, így szólt: «Ha jól tudom, a tér másik oldalára Deák Ferencz szobra jó.» — «Ugy van, Felséges uram, volt a válasz, s a két szobor közé jő Felséged lovagszobra.» — «Remélem, hogy nem addig, a míg élek.» — «Addig nem, csak Felséged halála után, a minek bekövetkeztét igaz lelkünkéből óhajtjuk minél későbbre.» — «H a m é g a k k o r i s s z e r e t n i f o g n a k» — tevé hozzá a király. — Nem kívánom, hogy élő jeleseink is tiltakozzanak, ha neveiket irodalomtörténetünk lapjain olvassák: űk arról nem tehetnek. A későbbi kor, ha majd a történet körébe esnek, elfogulatlanabban fog itélni felőlük.

De ha ez az ártatlan tömjénezés irodalomtörténeti szempontból megengedhető, valódi veszedelemmé válhatik nyelvtani bizonyításoknál. Egyik tudósunk azt bizonyította a Nyrben (1879, 357), hogy «többi» mint alany értelménél fogva követeli az állítmány többesét; bizonyosságul az akkor még élő Arany Buda halálából ezt idézte (241): «Némán háta megett a többije állnak.» Be könnyen javíthatta volna ki maga magát Arany így: a «többiek állnak», és nyilváníthatta volna az előbbi sajtóhibának, miután az ilyen használat magyar nyelvtani

szempontból ismeretlen. De az is meglehet, hogy ott Arany öntudatlanul mondott egy elfogadható magyar sajtóságot.

Hogy visszatérjek Simonyira, ott szerepelnek művében az újabbak közt Vörösmarty, Petőfi, Arany; az élők közt Szász Károly, Gyulai, Jókai, Szarvas. Ezek még hagyján; de mit keresnek mellettök Ábrányi, Csengeri (Catull fordítója), Csiky, Mészáros, Mikszáth, Rákosi?

A hírlapok és folyóiratok azok, a melyekben a nyelv élete legerősebben pezseg. Ott csiráznak az új szók, mondattani új alakok, melyek némelyike erős ággá fejlődik s aztán elszárad, vagy hatalmas törzsszé izmosodik, s egy jó napon egy kritikus korszak éles fejszétől földre kerül. Erre számos esettel szolgál a Nyelvőr. Nagyobb része azonban a hírlapi csiráknak halva születik. Hogy szolgálhatnak, kérdem én, ezek az életre képtelen hírlapi hajtások nyelvtani bizonyításokkal? Még megjárja a Tudomány Tár, mely koránál (1832) fogva egészen a történeté, a Nyelvőr, melynek minden száma egyegy másolatot hoz közvetlenül a nép szája után, és a Budapesti Szemle, melynek munkatársait az élők javából válogatja. De a többi hírlap, úgy mint Pesti Napló, Budapesti Hírlap, Nemzet, Ellenőr, Fővárosi Lapok, Magyar Salon, Egyetértés, Vasárnapi Ujság, Borszem Jankó, Életképek, Koszorú, Magyarország és a Nagyvilág, melyekre S. elég sűrűen hivatkozik, tekintély számba semmi esetre sem jöhetnek. Ez az, a mi némi bizalmatlanságot kelt S. gyűjtő szorgalmáról különben fényesen tanuskodó ragtani szabályai ellen.

A 141. lapon S. az *-n* ragos főnévről mint a tárgy egyenértékességéről beszél és azt állítja, hogy pl. *rándít valamin* és *rándít valamit* használata egymáshoz közel áll. Bizonyítja ezt 1. ily példákkal: *egyet rándít, nagyot lendít*, és 2. azzal, hogy «a cselekvésnek teljes végrehajtását jelentő *meg-* ilyenkor soha sem (*ilyenkor* és *soha sem!*) kíséri az igét; lehet péld. *megrándít valamin*, de nem lehet *megrándít valamit*. Hogy az utolsó (tagadó) bizonyítékból induljunk, a homályos szerkezet azt a benyomást teszi, mintha *meg-* igekötős mellett *-n* ragos tárgy nem állhatna. Pedig a 187. lapon sorolja fel S. *megjéd, megrémül, megratten, megdöbben* igéket mint ilyeneket. Hanem a félreértés eltűnik, ha «ilyenkor» szót «egyesen tárgyú (átható) igékkal» pótolja. Azt megengedem, hogy az *-n* ragos tárgy a részleges cselekvést jelenti, de ebből még nem következtethető az «egyet» és «nagyot» tárgyak egyenértékű használata. Mert ilyen (belső) tárgyak állhatnak más (beható) igéknél is, a melyeknél az *-n* ragosság nem váltakozik a *-t*-vel, pl. *nagyot sóhajt, szörnyet hal, kettőt nyel* s több efféle.

A 10. l. ott találjuk *ifjonta* (= ifju korában) képzést a *-te* képzésű határozók közt, a hol *régente, eleinte, hajdanta*. Lehr (A. T. 341) e képzést azonosítja ezzel: *íjattam, éjattad, -ta*, és csatolja a többi hason

képzésekhez: *imettem, émettem, -ed, -e*, melyekkel inkább jelentő mód-
múltnak tünteti fel, semmint határozói névképzésnek. S e felfogást az
-n közbeszurat sem gyengíti meg, ha egy csoportban találjuk azokat
ezekkel: *legéntem, -ed, -e* meg *leántam, -ad, -a*.

U. ott a jegyzetben, rövid kilencz sorban, nem elég világosan,
igen sokat találunk összehordva. Hogy és miből lesz a rag? A feleletet
így olvastuk ki a sorok közül: a rag névutóból lesz, a névutó főnévből,
a főnév összeírással egybeolvad egy másikkal. Valódi raggá csak úgy
lesz a névutó, ha illeszkedik a főnévhez, ha alárendeli magát az egy-
hanguság törvényének. *Kor* főnév még nem vált raggá, míg így nem
mondjuk: *ekkor, hétkor. Mőte, mőte* = *mióta* példájánál tanulságosabb-
nak tartom *vasárnap* és *ünne p* példáját.

A 143. l. szól S. az -n ragos szerkezetű *gondolkodik*-féle igékről, s
ide sorolja e képes kifejezéseket is: *rajta járnak* váltig gondjaim, végig
szállok gondolatban a messze fekvő *multakon*. Tiltakozom a felfogás el-
len, mintha e példákban a «gond» és «gondolat» hozzá járultával
nyerte volna jogát *jár* és *száll* az -n raghoz. E példa pedig (u. ott) á t
r ö p ü l ö k hosszában *házamon*, képleges volta ellenére is a 113. lapra
való, a hol e példa áll: A görög *birodalmon* kelletett á l t a l m e n n i.

A 171. l. *látomra, tudomra* múlt időnek főnévi használatában S.
vonakodik m u l t idejű értelmét elismerni «hallom, tudom» jelenekkel
magyarázván azokat, jóllehet «(isten) jó *voltából*» meggyőzhette volna
az ilyenmő példák múlt idejéről. A 175. lapon t képzős főneveknek nézi
e múlt időket, mint ezt Rendsz. m. nyelvtanában (75. l.) tette, rá fog-
ván, hogy félreértésből azonosította volna a magyar nyelvérzék azokat
a t képzéseket (isten *adata* = adománya) a múlt időkkel (isten *adta*).
E kicsinylő magyarázattal szemben valóságos örömyilatkozatra fakad
S. a 250. lapon, a «tolvaj *lopta* pénz» példában, «szép magyaros szerke-
zetnek» nevezvén azt. És csak a sorok közt olvastatja velünk ez utóbbi
helyen, hogy e kifejezések talán még is azonosak a valóságos multakkal.
Szól t. i. itt S. a szenvedő igéknél használt *-tól -től* ragról. — De «mi
szükség az egész szenvedő mondat szerkezetre», folytatja Simonyi, *mikor*
ott van a cselekvő szerkezetű jelentő mód múlt ideje? így egészítjük mi ki
S. e kérdését.

A 201—224 ll. S. az -an -en ragot megkülönbözteti a második
csoportban tárgyalt -on -en -ön ragtól, azt állítva, hogy ez nem hiú kü-
lönbötetési törekvésből ered, hanem a nép és irodalom tudatában gyö-
kerezik (212). A kettő közti különbségről S. habár teljesen meg nem
győződött, azt kell mondani, hogy ezt Budenz, Hunfalvy és Lehr ellen
(208) ügyesen védte, és talán az egész munkának ez a legsikerültebb
része. Az élő nyelv is tagadhatatlanul szigorúan megtartja e külön-
bötetést; de a míg ez csak az a és o meg az e és ő hangokon alapszik.

míg e két hang közt a határt a nyelv sok esetben oly könnyen átugorja, bizonyítása sem kelthet meggyőződést. Más elemen és nem a magánhangzón kell alapulnia ennek, a mássalhangzó (-n) kell, hogy e bizonyításhoz a kulcsot rejtse: kell léteznie oly rokon nyelvnek, melyben ez a betű «ember» vagy «személy» értelmű szó vagy szónak a része.

Tudni való, hogy a mi névjelzőnk (*látott, csinált*), mely egyszersmind a jelentő módú mult, nem szorult a *tatik tetik* képzésre, hogy szenvedő értelművé váljék. Károlyi (Bibl. I 634) nem szorult erre: Az mester ember kezétől *csináltatott* kősöntyök; elég volt volna «a *csinált* kősöntyök». Hasonló joggal hibáztatja S. Pázmánynál a következő példát (951): az anya veszedelmektül megkörnyékeztetett fiairól szorgalmatos. De már a következő példában el nem lehet a mult igejelző, a mint S. hiszi, a szenvedő képző nélkül: A sz. léleknek kenetitül *megtanittatván*. Ezt nem pótolja «megtanítván». Hasonlót kell mondanunk a S. felsorolta többi példákról.

A 259. l. az «eszközhatározó» -*től* czíme alatt mind oly példák sorolvák fel, melyekben a -*től* ragos név személy. Elvégre lehet az «eszköz» szót az emberre is átvinni; de ekkor jó lesz pl. «személyes (eszköz)» szóval jelezni azt.

A műszók kérdése lehetetlen hogy fel ne merüljön nyelvtani kérdések tárgyalásánál. Hogy is beszélhetnék annyi féle nyelvalakról a helyes nevek nélkül? s hogy is értetném meg magamat, ha a kellő (általánosan elfogadott) neveket nem használom? Mindazonáltal nem itt akarom megragadni az alkalmat, hogy czélszerűbb műszókat ajánljak; csak a Simonyi-féléknek czéltalan voltára kívánok röviden figyelmeztetni. Már fent említettem, hogy «esetekről» a magyarban szó nem lehet. De a magyarnyelvtani műszó latin sem lehet; mit is csinálna vele az elemi, polgári vagy reáltanodai tanuló, a ki a latint nem ismeri, vagy a gymnasiumi tanuló, a ki az első osztályban a latint még csak kezdi, az ilyen latinságokkal mint: ablativus, essivus, exessivus, factivus; lativus, locativus, ortivus, partitivus, prædicativus, prolativus, respectivus, superessivus, temporalis? pedig hát csak megengedjük nekik is a magyar nyelvtan elsajátítását.

Végig olvastam és élvezettel olvastam S. művét s leszámítva néhány ingatagságot szabályaiban, az eddiginél nagyobb határozottságot találtam benne. Ritkán ejtenek ezen csorbát a határozatlanság kifejezői. Legtűrhetőbb a «rendes» adalék, kevésbbé a «néha, sokszori, ritka, többnyire, gyakran» s ezeknek fokozatai.

S. irálya a mű külsejének megfelelően csinos, világos; kifogásra kevés alkalmat nyújt, pl. az ilyen kifejezés mint (1): *t a r t o t t a m m a g a m a t e* megszorításához, e h. ragaszkodtam. Némi egyenetlenséget kölcsönöz neki, ha mutatónak hol «ezen (azon)» hol «ez (az)», szerepel. Így

írja : ezen megszorításhoz (1), ezen okok (4), ezen munkámban (26) ; de így is : mind azok a nyelvészek (17), ezt a szerkezetet (100), azt a saját-ságát (32). Nem mondom, hogy teljesen elvetendő «azon, ezen» használata «az ez» értelmében ; ez a rossz szokás meglehetősen régi. De miután már Nyelvőrök is cikkeztek ellene, csak ajánlatosabb jó példát adva a népiesb alakot választani. Sajátszerűen áll «adódik» ebben (75) : «magyarázata önként *adódik* (es ergiebt sich) az olyan kifejezésekből», e h. ered, fakad, támad. Feltűnő, ha a ragok helyesebb használatára figyelmet a bíráló, a mikor az író éppen e ragok helyes használatára alkot szabályokat. Pl. azt mondja (142), hogy «csodál *valamit*», de «csodálkozik *valamin*», s ennek ellenére írja (80) : «használatba *vételén* nincs mit csodálunk». Így (114) : «a prolativushoz folyamodtunk az olyan szólások *magyarázata*ra» e h. magyarázataiban vagy -nál. Elvetendő szerkezetnek tekinthető ilyen munkában két párhuzamos mondatban az alany változása így (179) : «Az eszközhatározó -n rag megmagyarázódik részben mint a módhatározó -n alfaja, részben pedig egyenesen a helyhatározóra vihetni vissza (t. i. a ragot).» Ez sem mintaszerű szerkezet (263) : «ha valaminek a *meg-nem-történte* okát adjuk» e h. «valami meg nem történt valaminek az okát».

Sajtóhibáktól a mű egészen nem ment, de nem is bántom azokat. Nem sajtóhibának, csak következtelenségnek nevezem, ha etimológiát, stereotípet ír (21) és e mellett metonymiát (u. o.), ha *pregnans* (32) mellett *predicativust* (135).

VERESS IGNÁ CZ.

Ünnepi imádságok izraeliták számára. Fordította *Füredi Ignác*, a budapesti orsz. izr. tanítóképző intézetnél a magyar nyelv és irodalom tanára. Két kötet. (I. köt.: Ujév két napján; II. köt.: Engesztelőnap.)

Sokféle vádat emeltek a zsidók ellen és ezen vádak között nem volt utolsó az, mely a zsidók imáit megtámadta. Folyton mondogatták, hogy imáink telvék átkokkal, szidalmakkal, mérges nyilakkal a társadalom, a haza, polgártársaink ellen. Mélyen sértettek e jogtalan vádaskodásokkal, ez alaptalan támadásokkal és mi zsidók hallgattunk. Végre azután feleltünk, felocsúdtunk. A német zsidók lefordították az imádságos könyvet, mely a hétköznapi, szombati és ünnepi imák egy részét tartalmazza.

Mi magyar zsidók nem tettünk semmit.

A német zsidók tovább is mentek. Hazájuk nyelvére átfordították azokat a részeket is, melyeket a középkori zsidó költők kiegészítésül, toldásképen szerkesztettek.

Mi magyar zsidók megint csak nem tettünk semmit.

Nagyvártatva találkozott végre köztünk is két-három férfiú, a ki a német fordításokkal be nem érte, lefordította a közönséges imaköny-

vet hazánk nyelvére. De a munka még csak félig volt kész. Folytatni kellett azt a németek módjára.

Örömmel üdvözöltem azért a fentemlített két kötetecskét, mely legalább az Újévi és az Engesztelő napok kiegészítő imadarabjait felleli. A munka még mindig nem kész. A sátoros, a kinyilatkoztatási és más ünnepek imarészei még várják fordításukat, de a kezdet meg van téve és így remélhetjük, hogy tovább fognak dolgozni az egésznek befejezéseig.

Szép és üdvös a kezdet, melyet Füredi ezen fordításában megejt. Hazafias köteleességet végzett vele és felekezete iránt lelkesedésének adta tanújelét. Ime alkalmunk nyíltott szép és magvas magyarságban az ősrégi zsidó ünnepi zsoltosmákat elolvasni és emelkedett fövel léphe-tünk keresztény testvéreink elé, szólva nékik: «Lám, ezek a mi imáink! Lapozgassatok bennök, olvassátok, ha vajjon veszedelmes és undok kérelmek-e azok a fohászok, melyeket mennyei atyánkhoz ég felé küldünk? Vajjon nem-e a legfenségesebb költészet nyilvánul, nem-e a legtisztább érzések találunk bennök méltó kifejezést?»

A legönzetlenebb emberszeretet, föltétlen igazságszeretet, a leg-
őszintébb jogérvés, erény után a legerősebb vágy, rendületlen istenbi-
zalom, érdek nélküli istenfélelem és mindazon nemes tulajdonságok,
melyek egy vallásos, erkölcsös nép jellemét és szellemét magasztos-
nak, fenköltnek képesek feltüntetni, mindavval találkozunk ez ünnepi
imákban!

Legyen szabad egy-két mutatványt adnom, hadd tűnjék ki belőle
a fordításnak is, az ima tartalmának is a szépsége.

I.	II.	III.
Az ő beszéde vigasz,	Örök az ő országa,	Fénypalást környékezi,
Ruhája jog és igaz,	Végzetetlen jósága,	Világosság övezi,
Jaj szót meghallgat az,	Műve a menny országa,	Hatalom körülveszi,
Örökké uralkodik Ő!	Örökké uralkodik Ő!	Örökké uralkodik Ő!

Vagy a következő költői prózában: «Szent igaz, hogy te vagy a
bíró, fenyítő és mindentudó tanú, a ki felír, pecsétel, könyvbe igtat és
számot vet. Te emlékszel a feledt dolgokra; kinyitod az emlékeztető
könyvet, mely magától olvasódik és melyben minden ember kezeirása
benne van. Erre megharsan a nagy kürt; halk suttogás hangja hallik;
az angyalok megrezzennek; ijedtség és reszketés fogja el őket és így
szólnak: Ime, itt az ítélet napja, midőn odaidézik az égiek seregét a tör-
vényországok elé»,*) mert ők nem feddhetetlenek előtted, mint a juh nyáj.»

Vagy még tovább: «Az év kezdetén írásba foglaltatik, az engesz-
telő napon pedig végleg meghatároztatik: hogy hányan költözzenek el,

*) Az újévi ünnep zsidó felfogás szerint ítélet napja.

és hányan szülessenek; hogy ki éljen, és ki haljon meg; ki érje meg élete végcélját és ki nem; ki haljon tűzbe és ki vízbe; ki a kard és ki fenevad által; ki éhen, és ki szomjan; ki égháború és ki pestis alkalmával; ki megfúlás és ki agyonkövezés által; ki éljen nyugton és ki bolyongva; ki békés csendben és ki nyugtalanságban; ki boldogan és ki sanyarogva; ki szegényen és ki gazdagon; ki lealázva és ki fölmagasztalva. Azonban a bűnbánás, könyörgés és jótékonyság elhárítják a rossz végzetet.»

És ez: «Mert a milyen a neved, olyan a te dicsőséged: nehezen haragszol meg, könnyen engesztelődöl, — mert nem kívánod a halált érdemlő halálát, hanem hogy megtérjen és éljen. Halála napjáig vársz neki; ha megtér, azonnal visszafogadod. Szent igaz ez, mert hisz te vagy az ő alkotójuk és így ismered az ő gondolataikat, valamint azt is, hogy csak húsból és vérből valók (azaz: csak emberek). Az ember porból származik és porrá változik; élete árán szerzi meg kenyerét; hasonlít a törékeny cseréphez, az aszott fűhöz, a hervadó virághoz, a tűnékeny árnyékhoz, az elszálló felhőhöz, az elfújtt szellőhöz, a lebegő porszemhez, a towarepülő álomképhez. Te ellenben, mindenható Király! — élsz és fennálsz mindörökké!»

Még csak egy kis mutatvány: «A halandó hogyan lehetne igazságos alkotója előtt, hisz minden nyilvánvaló előtte, ha titkos és rejtett is. Csak úgy bocsáttatik meg a bűne és talál gyógyító irt, ha megtér, mielőtt életvilága elalszik . . . Aranya és gazdag kincsei ekkor (ha Isten itéletet mond) nem használnak neki, hogy magát megválthatná a megtorlás napján. Ha szeretetet és jótékonyságot gyakorolt, míg élt, ezek előtte járnak és Isten dicsősége környékezi őt . . . . Mindenható! Ime kezében vagyunk, mint az agyag alkotó kezében. A Te akaratosd, hogy éljünk és nem az, hogy meghaljunk és elenyészszünk. Igazgasd szívünket tisztelésedben, hogy téged magasztaljunk.»

Nem könnyű munka, azokat a VII., VIII., IX. és X. századból eredő gondolatköröket a mi gondolatkörünkhez közelébb hozni, érthetővé tenni a XIX. század szülöttje számára azokat az idegenszerű, sajátos eszméket és felfogásokat, fogalmakat és képzeteket, egy rég letűnt ó-világnak érzéseit és reményeit összhangba hozni oly szív érzéseivel és reményeivel, mely a gőz és az elektromosság korában lüktet, nem könnyű dolog azokat a régi vallásos nézeteket a modern időhöz közelebb hozni, — ez csak gondos és átgondolt fordításnak fog sikerülni. És Füredi gondos, átgondolt fordítást nyújt.

Természetesen itt is az áll, a mi minden fordításnál érvényes: szórúl-szóra, betűszerint lehetetlen fordítani — legalább mindent nem: különben a magyarságba hebraizmust vagy a héber stílusba hungarizmust kellett volna bevinni. Füredi ebbe a vétségbe bele is esett, de-

hozzá kell tennem, kevés helyütt. Megérdemli a fordító, hogy olvassák és ha keresztény testvéreink elolvassák, megint egy jó oszomó előítélet hullana le rólunk. Hiszen az emberiség minden törekvésének végcélja: az emberszeretet tiszta ideáljának elérése.

Győr, szeptember havában, 1888.

Dr. FISCHER GYULA, főrabbi.

KÜLFÖLDI IRODALOM.

Les grands écrivains français. Etudes sur la vie, les oeuvres et l'influence des principaux auteurs de notre littérature : 1. Victor Cousin, par *Jules Simon*. — 2. Madame de Sévigné, par *Gaston Boissier*. — 3. Montesquieu, par *Albert Sorel*. — 4. George Sand, par *E. Caro*. — 5. Turgot, par *Léon Say*. — Paris, Hachette, 2 frs le volume. (Vége.)

3. A vállalat harmadik műve az École des sciences politiques történelem tanárának, Albert Sorelnek tanulmánya Montesquieuról. A munka a francia történetírók régibb és újabb iskolájának előnyeivel dicsekszik és gondos kritikai eljárással megnyerő formát egyesít. Ma már kizárólag a formai szépség eszközeivel ható régibb történetírók iránya nem hódít többé, mert a philologiai kritika más irányban vezet a fiatal historikusokat; de azért a vonzó előadás, a philosophikus eszmék, a tágas látkörű szempontok nem hiányzanak ezeknek műveiből sem. Sorel két kötetes műve Európa állapotáról a francia forradalom korszakában tán a legfényesebb munka, melyet e fiatal nemzedék teremtett.*) Az akadémia a nagy Gobert-díjjal jutalmazta, a második díjat Chuquetnek engedvén át, az első porosz invázió történéskének, a ki a német irodalom terén is elsőrangú tekintély.

Sorel tíz fejezetre terjedő műve két részre osztható: 1. Montesquieu az *Esprit des lois* előtt, 2. az *Esprit des lois* méltatása; a második rész bizonyára a legeredetibb, legfinomabb fejtegetése e korszakot alkotó munkának. Montesquieu jellemében nagy súlyt fektet a *gasconra*; innen magyarázza az ironiát, mely oly sokban emlékeztet Montaignere, ki szintén gascon volt; de az ironia, a mint a *Lettres persanes*-ban feltűnik, csak egyik vonása e komplikált jellemnek; a stoikus lélek és akarat a második alkotó része. A klasszikus műveltség és a római jellem ez emberben oly harmonikus egészet teremtett, minő kevés van a fran-

*) A M. T. Akadémia könyvkiadó-vállalata számára magyar fordítása sajtó alatt van.

zia irodalomban. Az ironia túlságosan nyilvánul a *Lettres persanes*-ban, de e levelek csirában már az *Esprit des lois*-t is tartalmazzák. Ez állítás kimutatása fényesen sikerült Sorelnek. Csak néhány lapot szentel a *Grandeur et décadence des Romains* cz. munkának, egybe hasonlítva azt Bossuet *Discours sur l'histoire universelle*-jével, kimutatva egy philosophikus eszme felfogását, szemben a korlátolt papi felfogással. A Sylla és Eukrates dialogusát a *Grandeur et Décadence* folytatásaképp írta Montesquieu. A római politika beható ismerőjének, a klasszikus ókor eszméiért lelkesülő férfúnak irata ez. A *Temple de Guide* is ez ókori irány példánya, s Sorel csak André Chénier-ben találja fel Montesquieu ebbeli rokonát. Ő a francia néo-graecismus és néo-latinismus előfutára, a mely irány Chénier-től Davidig, Vergniaudtól Napoléonig Robespierren, Saint-Just-ön és Charlotte Cordayn át e század elejéig tartott.

Montesquieu mondja, hogy az *Esprit des lois*-n egész életén át dolgozott. Roppant olvasmányai, utazásai erre a munkára voltak irányozva, de a siker sem hiányzott. Azonnal lefordították Európa kiválóbb nyelveire s a törvényhozók, historikusok és philosophusok kézi könyvül használták. Mindenki ismeri e hatalmas művet, melyben a szerző a nemzetek szokásait és életmódját a jog alapján magyarázza, először mutatja ki tudományos módon a klima és talaj befolyását a népre, szokásaira, költészetére, az első lépést teszi meg a középkor beható tanulmányozására és Anglia törvényhozását és politikai életét annyira magasztalja. Sorel mindezt behatóan ismerteti és egy utolsó fejezetben egész napjainkig kíséri a mozgalmat, melyet e mű úgy a politikában, mint az irodalomban előidézett. Mikép sajátították el a forradalom, Napoléon, Talleyrand, Montesquieu eszméit, mily szellemben magyarázták, mily befolyásuk volt Európa politikai és társadalmi életére: mindez rövid, de jellemző vonásokban van feltüntetve. Az irodalomban Montesquieu a történeti kritika alapítója; Sorel csak a politikai írókról szól; Staël asszony műve *A szabadság története 1789—1814-ig* Montesquieu eszméinek alkalmazása a forradalomra és az első császárságra. Leghíresebb tanítványa Tocqueville; *Ancien régime*-je megfelel a *Grandeur et Décadence*-nak, a *Democratie en Amérique* az *Esprit des lois*-nak; benne Montesquieu feléledt és a jeleu századhoz fűződik. Örömet szeretünk volna hallani egy pár szót arról is, hogy mikép hatott Montesquieu az irodalmi kritikára; mert tagadhatatlan, hogy Herder az ő tanítványa. Taine átlátta ezt az Angol irodalom történetének bevezetésében. Tán Herder politikai eszméi, melyekről a múlt évben a fiatalabb philosophiai nemzedék egyik legkiválóbb alakja, Lévy-Bruhl, a *Revue des deux mondes*-ban értekezett is, megérdemelték volna a megemlékezést. Herdernél e csírák a különféle nemzetek irodalmának és különösen népköltészetének beható tanul-

mányozására vezettek, de ki tagadhatná, hogy az eszmék, melyeket ez alkalommal kifejt s melyek, mint Haym mondja, minden értekezésében módosított alakban tűnnek elénk, Montesquieu tanulmánya folytán ébredtek fel népeket és korszakokat felkaroló szellemében?

4. Caro utolsó műve *George Sand* volt; a Sorbonne ékesszóló tanára, a nagy párisi salonok díszje, a nemes nők laikus gyóntató atyja, mint sokan elnevezték, már a halállal küzdött, midőn e remek biographia utolsó lapjait megírta. Részletek a szerző halála után a *Revue des deux mondes*-ban jelentek meg, s az egész művelt közönség csakhamar belátta, hogy Caro-ban elsőrangú stílistát veszített el az ország, a kinek helye nemcsak Franciaország XIX. századi philosophiai áramlatának képviselői közt, hanem az elsőrangú prózáírók közt is ki van jelölve.

Caro művét nem biographiának, hanem *esquisse psychologique*-nek nevezi. Azért röviden szól Sand külső életéről, gyermekkori ábrándozásairól, a falusi élet benyomásáról e gyengéd kedélyre. Elmondja, mint hallgatta a falusi nép babonás elbeszéléseit, mint zárkózott el magában, mily hévvel olvasta az *Imitatio*-t, melyet nem sokára Chateaubriand-dal cserélt fel, a kire Mably, Locke, Condillac, Montesquieu, Bacon, Bossuet, Aristoteles, Leibniz, Montaigne, Pascal, mint philosophiai olvasmány, La Bruyère, Pope, Milton, Dante, Vergilius és Shakespeare mint moralisták és költők következtek; minden határozott terv nélkül olvasott, a mint a könyvek kezébe kerültek. Szerencsétlen házassága után Mme Dudevant Párisba jön kenyerét keresni; a quai St.-Michel egy kis szobájában dolgozik; első társának, Jules Sandeau-nak félnevét veszi fel és George (Berrichon) Sand név alatt lesz halhatatlanná.

Irodalmi pályájában Caro négy korszakot különböztet meg; az elsőben (1831—40) főleg a lyrai lendület, egy elnyomott kedélynek első ömlengései nyilvánulnak; a másodikban (1840—48) a fiatal írónő a kor socialis, nemzetgazdasági, politikai tanait vallja s ezeknek ad kifejezést regényeiben; Michel (de Bourges), Lamennais, Pierre Leroux apostolai; ezeknek iratai vannak legnagyobb befolyással rá; a harmadikban (1848—60-ig körülbelől) e theoriák háttérbe szorulnak, egyszerű, naiv elbeszélés lép a forradalmi hang helyébe; a falusi idyll regénye ez, s vele a színházat is meg akarja hódítani a szerző; a negyedikben (1860—76) az első korszak modora lép ismét előtérbe, de az élet, a kor csendesítő hatását gyakorol a képzelet szüleményeire, melyek mindennek daczára nem árulják el a lankadtságot. E négy korszak, ámbár eléggé különböznek egymástól, mégis három főinspirációban pontosulnak össze; ezek a szerelem, az emberiség iránti rokonszenv és a természet imádása és megértése. A szerelem, mely nem ismer korlátot, mely a vonzalom nélkül kötött házasságot a legbarbárabb intézménynek tartja,

és bátran megengedi a nőnek, hogy szeretett ideálja után esengjen, mely oly megható színekben festi a nő gyötrelmeit, a ki más férfi után sóvárog. Nisard azt is vetette szemére G. Sand regényeinek, hogy a házasságot meg akarja semmisíteni; de a védelem is ékeshangú volt. Ne higgyük, hogy e nő csakis ábrándozott, — a polgári élet egyszerűsége nem talált nálánál lelkesebb imádót. Caro találóan mondja: *C'était une âme bourgeoise avec une imagination byronienne*: e byroni képzelő tehetség karolta fel azokat a socialis és politikai eszméket, melyeket 1830-tól 1848-ig több kiváló író hangoztatott. Az emberiség legnagyobb részének nyomora, a gazdagok roppant vagyona a szegény munkás viskója mellett, mindez G. Sandnál nem socialis fecsegés, hanem lelke mélyéből fakadó fájdalom. Ne téveszszük össze a tan helyességét a hittel, melyet e tanok az ő lelkében ébresztettek. Soha sem tanácsolta volna a társadalmi rendnek erőszakos felforgatását; az időtől és az emberbaráti eszmék haladásától várta a javulást. Levelei, melyeket a Commune után írt s melyeket nem rég tettek közzé, eléggé mutatják ezt. A természet imádása és finom érzéke nála, ki ifjkorát a Berry-ben töltötte és élete utolsó szakában Nohant-ban élt, nem ámtás. Caro, ki utolsó fejezetét e visszavonúlt élet rajzának szenteli, húsz év előtt látogatást tett G. Sandnál; e visszaemlékezés még élte végén is örömmel töltötte el. G. Sandnál láthatja az ember a művészet bacoí definitióját: *homo additus naturae*. Benne első helyen áll a művész; ehhez járul a természet megfigyelése, minden cziczomázás és hamis érzékenység nélkül; s ez az, a mi falusi regényeinek azt az elévülhetetlen bájít kölcsönzi. Daczára a jelenkor regényírói áramlatának, melyet Sand érdeme szerint méltányolt, a nagy közönség híven tér vissza darabjaihoz. Nem említve a darabokat, melyek a Théâtre français állandó repertoirején vannak, nem rég *Claudiet*-t és *Les Beaux Messieurs de Bois-Doré*-t hozták színre s nem egy kiváló kritikus örömének adott kifejezést, midőn e megható darabokat modern, silány, naturalistikus termékekkel hasonlította össze. S hogy a valódi naturalismus megalapítója, Flaubert, mennyire jímáda G. Sand-ot, azt nem rég közzétett levelezése eléggé mutatja. A Balzac beható megfigyelő képessége *) a Gautier kiváló stílistikai és formai gondjával egyesülve, Flauberten, a Goncourt testvéreken és Daudet-n át Zolaig vezet; ez utóbbinak néhány élethű rajza és hatalmas vonások-

*) Gabriel Ferry, *Balzac et ses amis* cz. a. minap megjelent művében Balzac és G. Sand egy társalgásáról tesz említést, melyben a «Père Goriot» szerzője ezt mondotta az «Indiana» írónőjéhez: *Vous cherchez l'homme, tel qu'il devrait être; moi, je le prends tel qu'il est. Croyez-moi, nous avons raison tous les deux. Ces deux chemins mènent au même but.*

ban, erőteljes stílusban írt regénye, valamint Bourget lélektani bonczolgatásai és Guy de Maupassaut ironikus, az emberiséget megvető, tán búskomor lelkiállapotra valló művei mellett, melyek, igaz, a regényirodalomban manap első helyen állanak: mindezek mellett, mondom, Sand-nak és követőinek ne volna meg a maguk helye? Bizonyára megvan, s eljön még a kor, a hol a nagy realistikus mesterek törpe tanítványai tágítani fognak ez idealis, valódi francia zamattal, könnyen folyó és *lactea ubertas*-sal írt regények előtt.

5. Léon Say *Turgot*-jával a nemzetgazdaság terén állunk; de a volt pénzügyminister, a jelenlegi akademikus XVI. Lajos ministeréről oly szellemes képet rajzolt, oly népszerűen adja elő nagy reformjait, hogy mindenki könnyen megértheti művét. Inkább szellemes védőbeszéd pro domo mint életrajz. Evvel nem akarjuk azt mondani, hogy Say művében nincs meg a gondos kutatás. Foncin, Mastier, Daire művei után is megtartja eredetiségét. Say nem restelt a családi és a párisi levéltárakban a *Turgot*-ra vonatkozó adatokat újból átnézni, a királyhoz intézett leveleit híven lemásolni. Először *Turgot* családjáról hallunk egyetmást, a mely Normandiában nagy tekintélyvel birt. Egy *Turgot des Tourailles* volt az, a ki Montchrétien XVI. századi író egy katolikusok és protestánsok közt történt összekoczezanás alkalmával megölt. Montchrétien volt az első, a ki az *économie politique* kifejezést használta s később egy *Turgot* lett e tudományszaknak egyik legfényesebb képviselője. A fiatal *Turgot*-t a papi pályára szánták; mint prier tartotta meg a Sorbonneon: *Les progrès successifs de l'esprit humain* cz. beszédét (1750), melyben megjósolta az amerikai angol kolóniák függetlenségét és elszakadását az anyaországtól. Mint prier foglalta továbbá az *Aeneis* IV. énekét francia metrikus versekbe, melyeket Voltaire prózának nézett, a mit a fordító nagyon zokon vett. A fordítás nem igen sikerült, de mindenki ismeri a latin hexametert, melyet Franklin képe alá írt: *Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis*. A papi pálya nem elégíthette ki vágyait; kilépett és a párisi salonokban fordult meg, melyek a XVIII. században oly nagy szerepet játszottak a politikai, társadalmi és irodalmi életben. Itt ismerkedett meg az encyclopædistákkal, írt is több cikket nagy művök számára, melyek közt az *Existence* című valódi remekmű. Első nemzetgazdasági műve: *Sur la formation et la distribution des richesses* tíz évvel Adam Smith híres műve előtt jelent meg, melynek szerzőjével különben folyton levelezett. E műben, valamint az *Eloge de Gournay* című emlékbeszédben találjuk *Turgot* nemzetgazdasági tanait.

Eleintén maître de requêtes volt a párisi parlament mellett; 1761-ben a limogesi intendanciát bízták rá, melyet 13 éven át a legnagyobb odaadással, a földművelők és kereskedők általános megalége-

désére kormányzott. E minőségben nyújtotta be a ministeri tanácsnak reformtervét. Hivatalos jelentései mind meg annyi becses művek ; mint : *Avis sur l'assiette et la répartition de la taille ; Mémoire sur les prêts à intérêt et sur l'usure ; Lettres sur la liberté du commerce des grains.* XVI. Lajos trónra lépte után Turgot nemsokára minister lett. A limogesi kerület parasztjai azt mondták, hogy a király jól tett, de rájuk nézve ez nagy csapás. Ministersége alatt Turgot Franciaország pénzügyi zavarait rendbe hozni, a munkaszabadságot megalapítani, a parasztokra rótt sok terhet enyhíteni, a gabona szabad forgalmát biztosítani akarta. De a gyenge jellemű király, ámbár átlátta, hogy csak Turgot mentheti meg az országot a végromlástól, egy hatalmas udvari pártra, melynek élén a királyné állt, is hallgatott. Daczára annak, hogy Turgot állhatatossága folytán 1776-ban a híres szabadalmakat proklamálták, a Turgot elleneinek ismételt incselkedései, Neckernek a minister reformjai ellen intézett könyve és végre Turgot három titkos levele a királyhoz, melynek egyikében azt mondta, hogy csakis az erőteljes akarat hiánya volt oka I. Károly kivégeztetésének : mindez a királyt arra bírta, hogy Turgot-t a ministeriumtól eltávolítsa. Ez udvari intrigákat Say valóban drámai módon adja elő, s ez könyvének legsikerültebb része. Turgot visszavonultságában az Akadémiában fejtett ki nagy tevékenységet, különösen a természettudományokkal foglalkozott s midőn Franklin 1776-ban Párisba jött, gyakran társalkodott vele az amerikai államok alkotmányáról. Az ókori költőket, különösen Vergiliust és Horatiust fordította, míg 1781-ben meghalt.

Turgot avval a fájdalmas benyomással hagyta el a földet, hogy a király szabadelvű reformjait visszavonta, s csak nyolcz évvel halála után ismerte el a forradalom e reformok helyességét és alkalmazta az egész országban. Say könyvének utolsó fejezete a Turgot rendszerét a forradalmon, az első császárságon, a reakción és a juliusi monarchián át egész a Commune-ig kíséri és főfigyelmét a munkaszabadság reformjára fordítja. Az osztrák munkás egyletekről is tesz említést ; a katolikus és a socialista elemek tusáját néhány lapon jellemzi. De evvel már a napi sajtó küzdelméhez érünk, melyekbe nem szándékozunk bocsátkozni.

Lorient, április hóban, 1888.

Dr. KONT IGNÁCZ.

PHILOGIAI PROGRAMM-ÉRTEKEZÉSEK.

1885/6 és 1886/7.

40. Szitnyai Elek. *Eszmék a meggyőző előadás kellékeihez.* (Selmeczbányai kir. kath. nagygymn. 1887.) — Meg van akadva egy kissé a kritikus, mikor oly dolgot talál előtte, melyben nem talál egyetértést s így hiában keres az egészen átvonuló vezéreszméket is. Nem lehet kivenni kellőleg a szerző nézeteit, nem tekinthetni az indoklását. A szerző a meggyőző előadásról szól s nemcsak összefoglaló nevezet alá, tehát egyenlő rangra állít minden írásbeli előadást; hanem annyi idegen elemet vegyít közbe, hogy valóságos «satura lanx» lett értekezéséből. Ugy látszik, hogy a mi olvasmányai között megnyerte tetszését, valami okkal-móddal vagy néha ok nélkül is sietett fölvenni epizódokat. Azon rész, mely általában a szóbeli előadás kellékeiről beszél, talán az ifjuság számára tartott s gondosabban összeállított egyes leczkéket foglal magában. Ehhez a magam részéről nem akarok hozzászólni. Annyiban eshetik bírálat alá, a mennyiben felhasznált források alapján megvalósítja vagy nem valósítja meg az iskolai előadás helyes didacticáját.

Vannak azonban oly részletek, melyek specialiter a szónoknak és a szónoki előadásnak tulajdonságai. Ezzel a themával magam is foglalkoztam; ehhez akarok hozzászólni; elmondom a magam nézeteit, a melyeket Aristoteles, Cicero, Quintilianus, a *Dialogus de oratoribus*, Blair, Schott olvasgatásából magamnak megalkottam, és, a hol helyen látom, szembe állítom a szerző gondolataival.

Azokból, miket a szerző általában mond, a resultatum így vonható össze: a szónok kötelessége az igazat, az indulat hangjától mentve, minden ékesítgetés nélkül, egyszerűen kifejezni.

Nagyon szép dolog ez, de a ki így gondolkodik, nem kísérté figyelemmel a szónoklat fejlődését és fejlődése közben kialakult lényegét. Az ember lelki tevékenységének különbözők az irányai, s ezek visszatükröződnek a beszédjén is. A higgadtan okoskodó ész szava az észhez van intézve; megvan ennek is a maga beszédje, mely egész jellemében megfelel az ész munkájának. Az indulatnak is, légyen az öröm vagy fájdalom, bánat vagy lelkesedés, megvan a maga hangja, mely saját természetéből ered. És ha más az akarat, mint lelki tevékenység, az akarat szavának olyannak kell lenni, mely ez actus természetének megfelel. És itt alapjában térek el a szerzőtől; mert én a szónoklatot a lelkesítő akarat beszédjének tartom, mely az akaratra kíván hatni, hogy a beszéd céljával egyező elhatározásra indítsa. Kérdem tehát, fel lehet-e állítani

azt tételnek, hogy a szónoki beszéd egyedüli végcélja kimutatni, mi az objective igaz? Szerintem nem lehet. Célja az akarat megindítása; ehhez kell szólania.

Az értekező azon meggyőződésből indul ki, hogy a mi igaz, az mindig tetszik is. Azt hiszem, nem kell czáfolgatnom, hanem csak az életre utalnom, hogy kitűnjék e nézet helytelensége. Ki mondja meg, melyik pl. két ellentétesen subiectiv vélemény között, a melyeknek védelmezői egyenként meg vannak győződve bizonyított állításuk egyedül helyes voltáról, az objective igazság? S egyáltalán a két, bár mily lelkes szónok által védett álláspont közül okvetetlen igaznak kell-e egyiknek lenni, hogy a szónok névre érdemes legyen? Nem a legjelesebb szónokot szokták-e megbízni hivatalból a rabló gyilkosok védelmével? S aztán erre kimondjuk a szerzővel, hogy ekkor a védő ügyvéd nem szónok, vagy hogy hivatalból hazudik? Hiszen maga a szerző azt mondja: «Ki fogta fel a világot egész titokszerűségében, hogy almondhassa, hogy ismeri a valót?» Igazat kell védelmezni, de nem kell annak objective igaznak lenni, hanem védje a subiectiv vélemény igazságát. De ez sem lesz fő cél, mert még mindig fenmarad az akarat elhatározás gerjesztése.

Az akarathoz a tetszés és megfontolás fokozatain érkeünk. Vagyis csak azt akarjuk, a mi tetszésünket megnyerte, és a mit megfontolásunk helyesnek igazol. Az akarat csak akkor visz végbe valamit, ha a beszélő által megvilágított tárgy tetszetős színekkel van feltűntetve; mikor minden oldalról látja, hogy a rábeszélés tárgya hasznos, az akaratra érdemes. Szükségesnek tartom tehát, hogy az akarat beszéde az ész és indulat hangját, mindegyiket a maga helyén alkalmazza. Az igazság érzete legtöbbször megadja ugyan a szót is annak kifejezésére, és a meggyőződés egyszerű szavaival talán eleget is teszünk a tanítás, az elhíttetés feladatának: de egészen más a dolog, mikor az akaratot a felmutatott dolog valószínűsítésére is rá kell vennünk. Belátja sok ember az egyszerű szóra, hogy szép dolog valamely jótékony célra való adakozás, de még messze van attól, hogy saját filléreit magától is megvonva a jó ügy oltárára tegye. Ide lelkesedés és lelkesítés kell. Ez a szónok munkája.

Ez adja az erőt, melylyel élénken szem elé állítjuk a védelmezett ügyet (*ἐναργεία*, evidentia Quint. VI. 2, 7.); ez termi a méltatlankodás természetes kitérését, melylyel a beszélő az ellenkező törekvéseket elítéli (*δείνωσις*); a képzelet erejének jogosultságát, mely jósló szemmel tekint a jövőbe, hogy a szónok törekvései helyes voltára a jövőtől, az okadatolt valószínűségtől kérjen bizonyítékot (*φαντασία*); ez adja azt a hatásos clausulát, melyben a bizonyítékok összefoglalva az erős meggyőződés subiectiv argumentumaival in cumulo ex abundantia tetőződ-

nek (Quint. VIII. 3., 88). Ebből származik az *amplificatio*; a beszéd fokozatos emelkedése, melyben a szoló szándékosan visszatartja erős indulatát és a leghatásosabb erőnek ügyes *psychológiával* ott ereszti meg a fékét, a hol a hallgatóság lassan felkeltett és fokozatosan emelt érdeklődése megértheti a szoló lelkesedését. Ebből származik a hasonlat, midőn a szónoknak kevés a mindennapi nyelv gazdagsága, hogy méltó hangon fejezze ki lelke megilletődését, s a természetnek nagyszerű tárgyakban és tüneményekben oly bámulatos gazdagságához fordul, hogy a szemléltetés segítsen a hangok hiányán. (De Orat. II. 45.) «In his summa dicendi laus, summa oratoris virtus, ut non modo inclinante excipere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem ac repugnantem, ut imperator fortis ac bonus, capere possit.» (Cic. De Orat. II. 45.)

Bizonyos dolog az is, hogy az érdeklődés megnyerésében nagy része van az élvezetnek, melyet a hallgató a beszéd szépségében talált. Mert a ki szívesen hallgat: jobban figyel, könnyebben enged a benyomásnak; többször a beszédben talált gyönyörködés, sőt néha a csodálat ragadja magával a szónok célja felé. (Quint. VIII. 3., 5. Cic. De Orat. III. 24.) Itt van a beszéd ékesítésének ratiója. Mert a beszéd is olyan, mint az emberi test. A testen sem szép, ha a csontokat, ereket végig megolvashatjuk; hanem ha a vérnek és izomzatnak éltető ereje szabályos idomokban állítja élénk. (Dialogus 21.) Maga az ítélet száraz kifejezése, bár az teszi a lényegét, inkább csak az észhez hatol, érzelmet és akaratot nehezebben érint. (Cic. Orat. 14.) Az tehát az igazi szónok, a ki úgy beszél, hogy bizonyítson is, gyönyörködtessen is, tetteire is indíttson. «Probare necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriæ.» (Cic. Orat. 21.) Ez a hármas feladat szabja ki, mit, hogyan, mikor alkalmazzon a szónok beszédében.

Az értekező elítéli a szónoki stilusnak a közönséges beszédétől eltérő sajátságait, az ú. n. ékesítést. Ha azt a csengő-bongó cifra szót elítéli, a melynek egyedüli értéke a beszéd ügyesen szerkesztett numerusában, a dallamos hang kellemes modulációiban van, a tartalom pedig nem felel meg a külsőnek: ez ellen fölösleges volt annyiszor kikelni. Ép érzékű ember úgy sem veszi azt szónoklatnak. Arra nem kell figyelmeztetni senkit, hogy az üres zsebet pusztán képzelemmel megtölteni nem lehet. De hogy a szép gondolat miért ne legyen szép formában is, főképp ha az keresettség nélkül megtörténhetik, azt nem tudom megérteni. Maga az értekező is mintegy megfélelkezik a magára erőszakolt szerepről és igazolja állításaim igazságát. Beszél az indulatok felkeltéséről. Elemzi Castelar beszédjét, a mely szép szónoki ellentétekben fejezi ki a szülőföld vonzó erejét. S a helyett, hogy helytelenítené az ékesítést, hozzáveti: «de hány ú. n. nagy mondásunk van, melyből ha tartalmat akarunk extrahálni, semmi sem marad vissza». (38. lap.)

Pedig abból, hogy üres mondások is vannak szép formában, nem az következik, hogy a szónok nem szépíthet, hanem a szónok csak oly gondolatot szépítsen, mely megérdemli a bársony nyerget. Legyen erős annak a háznak a fala, melyen oszlopcsarnokot, emeleteket, tornyokat, erkélyeket stb. építsenek.

A 39. lapon maga is kiemeli a tartalmas szépet s bevallja, hogy a valódi szépnak hatása alatt áll. Ne is restelkedjék miatta!

Szerettem volna még azon nézetére kifejtenem a magam véleményét, hogy *a szónoklatnak semmi köze a művészethez*. De egy bírálat szűk tere nem jogosít fel ily terjedelmes kitérésre.

Csak még néhány megjegyzést teszek. Megkülönböztet dics szónoklatokat (10. lap). S abban a minőségben, a hogy leírja, el is ítéli azokat. Ha ilyen szónoki genre van, helyesen teszi. De jobban teszi vala, ha megmondja, hogy itt az ú. n. dictiót érti, a melynek rossz tulajdonságait kár volt a szónoklatra általánosítani. Beszél a tekintélyi érvről; de sem a helyét, sem az értékét nem mondja meg. Pedig az ú. n. sacra concio-ban, mely vallásos tételeket és erkölcsi elveket fejteget a hallgatóság lelki életének irányítására, itt, a hol a biblia a legfőbb bizonyíték, helyén van; de másutt kevés az értéke, nem is használják. Felhossa sok szónok azon szokását, hogy citatumból indulva ki, abból formálja a maga állítását. De megint nem mondja meg, hogy ez a dictio legszokásosabb formája, a mely nem jöhet a szónoklat számába.

A szónoki beszéd lényegéből kiindulva az ünnepies beszéd újabb formája, az emlékbeszéd annyiban mondható szónoklatnak, a mennyiben az elhalt jeles emlékezetének és működése irányának ápolására lelkesíti a hallgatóságot. Különbözik inkább irodalmi tanulmány. Jobban megközelíti a szónok célját a valódi értelemben vett akadémiai szónoklat, mely vagy a tiszta eszményt hangsúlyozza, vagy valamely kevésbbé művelt irodalmi irányt felkarolva annak művelésére buzdít.

Csurgó.

LÁZAR ISTVÁN.

41. Albrecht János, Néhány észrevétel a német nyelvi oktatásról a gymnasium III. osztályában (Kaposvári áll. főgymnasium, 1887. 3—16. lap). — Igen elolvasásra méltó értekezés, mely a szerzőt gondolkodó és buzgó tanárnak tünteti föl. Tanító eljárásának, úgy a grammatikai mint a tárgyi oktatásnál követett módszerének bemutatására egy-egy leckeórát közöl, «stenographiai hű másolatban». Eljárása figyelemre és utánzásra méltó, csak a «tárgyi» oktatásnak fenyegető elfajulásától kell tartózkodni. «Ha olvasmányunkat át vizsgáljuk (mondja a szerző a 12. lapon), azt találjuk, hogy előfordultak földrajzi, csillagászati, természetrajzi fogalmak stb. Kiírván magunknak pl. mindama kifejezéseket, melyek a földrajz körébe esnek, összeállíthatunk

magunknak oly egészet, mely csaknem földrajzi leczkéhez hasonlít stb.» Minél jobban hasonlít földrajzi, csillagászati, természetrajzi stb. leczkéhez, annál rosszabb, mert a német leczke nem földrajzi stb. leczke és ne is legyen azzá. A tárgyi *magyarázat* természetesen szükséges, s nagy hiba volna, ha a tanár a német szöveget *kizárólag* a grammatikai oktatás alapjául tekintené és csakis e szempontból dolgozná föl. De ha az argonauták történetének olvasásánál az olvasmányban előforduló legszükségesebb földrajzi adatokat megmagyarázza, ez még nem földrajzi leczke és ne is legyen azzá, mert akkor megszűnik német leczke lenni, pedig ilyen úgy is kevés van és [keves eredménnyel dicsekedhetnek. Még menthető e túlzó eljárás, ha e tárgyi feldolgozás lehetőleg *német nyelven* folyik (mint a mi szerzőnkénél), mert akkor e feldolgozás német beszédgyakorlattá lesz; de az itt-ott divatos magyar tárgyalásnak az a módja, mely teljesen megfelelkezik arról, hogy ez órák célja a német nyelv elsajátítása, sőt arról is, hogy alapját német szöveg teszi, nem egyéb pædagogiai hóbortnál, melynek szomorú hatása eléggé ismeretes.

Szerző helyesen mondja mindjárt cikke elején: «Minthogy a német nyelv tanárának kettős céljt kell elérnie, t. i. tanítványait a nyelv gyakorlati használatára megtanítani és általános ismereteik bővítésével nekik különös irodalmi műveltséget is adni, elejétől fogva ügyelnie kell, hogy ez, midőn az egyik cél elérése a közvetlen szándéka, elősegítse közvetve a másikat, és míg az egyik mint főcél előtérben áll, addig a másik mint mellékes támogassa azt». Helyesen van ez mondva, de félreértések végett hangsúlyozandónak tartom, hogy a *nyelv elsajátítása mindig és kivétel nélkül a főcél*, az irodalmi oktatásnál is, és ez utóbbi csak úgy felel meg e főcélnek és csak úgy értékes és ajánlatos, ha *német nyelven folyik*. Minden magyar nyelvi æsthetizálás és irodalomtörténeti fejtegetés haszontalan és hiába való, és nem is a német, hanem a magyar oktatásnak az ügye. A magyar jegyzetekkel s bevezetésekkel ellátott olvasókönyvek és kiadások ajánlásra méltók, mert a *házi tanulmányt* és a *præparatiót* megkönnyítik, sokszor egyenesen lehetővé teszik; de *az iskolában* németül beszéljen tanár is tanuló is. A német tanításnak szégyenletes és ijesztő eredménytelensége első sorban e főszempont mellőzéséből származik, — és másodsor azon könnyelműségből és lelkiismeretlenségből, melylyel a tanulót akkor is felbocsátják a magasabb osztályba, ha a németből semmit sem dolgozott és semmit sem haladt.

Albrecht értekezését melegen ajánlom a szakférfiak figyelmébe. Igen öröndetes dolog volna, ha e gondolkodó és lelkes tanár példája minél több követőre találna.

HEINRICH GUSZTÁV.

42. Danielovics Kálmán. A mondat. (Zombori állami főgymnasium. 1887. 15—54. l.) — Az értekezés két részből áll; az elsőben előadja a szerző az ő saját elméletét a mondatról, a másodikban bemutatja, hogyan alkalmazza ő a kifejtett eredményeket a gymn. I. és II. osztályában. A felvetett tárgy mindenesetre érdekes, mert hisz, ha mondattani alapon tanítjuk a nyelvtant, a mint azt mind a gymnasiumi, mind a reáliskolai tantervhez kiadott utasítások ajánlják, elsőben magával a mondatral és sajátágaival kell tisztában lennünk. Annál inkább meglepett, midőn végig olvasva ez értekezést, a mely 40 oldalon keresztül tárgyalja a mondatot, végül arra jut a szerző, hogy ő nem barátja az első és második osztályban a mondati alapon való nyelvtantanításnak, pedig négy oldallal előbb maga beszéli el, hogy ő is az értelmi gyakorlatok után az első osztályban mindjárt az illető olvasmány *mondattani elemzéséhez* fog. Ilyen egyenetlenséget és következetlenséget több helyen is találunk művében, melyet legjobban úgy bírálhatunk meg, ha sorban követjük fejtegetésének menetét.

Kezdi a beszéd meghatározásán, hogy az «külső eszköz, melynek segítségével mással gondolatainkat közölhetjük és viszont másnak gondolatait lelkünk elé állíthatjuk». A meghatározás második része mindenesetre fölösleges, mert a mi beszédünkkel másnak gondolatait nem állíthatjuk lelkünk elé; ha pedig más beszél, az ismét csak az ő saját gondolatainak közlése. «A beszéd mondatokból, a mondatok szavakból, a szavak értelemmel egybekötött (?!) izült hangokból állanak.» Majd kissé alább a mondat meghatározása következik: «Gondolatunknak izült hangbeli vagy irott, fül vagy szem által felfogható, tehát érzéki jegyek által való kifejezése.» Egy olyan értekezéstől, mely magáról a mondatról szól, mindenesetre megvárhatjuk, hogy a mondatnak lehetőleg pontos, s minden kétértelműséget kizáró meghatározását adja. Pedig ebben a meghatározásban a szerző azt felejtette el, a mit előbb maga is megmond, hogy a mondat a beszédnek egy része, tehát azt kellene róla tudnunk, hogy mekkora része. Az általa adott meghatározás szerint mondat ugyanaz mint beszéd. Annak fejtegetésére, hogy mi a mondat, itt nincs időnk, e helyen csak Brassai legújabb füzetére (Szórend és Accentus) utalok, mely bővebben foglalkozik e kérdéssel. Ezután kezdődik a mondat részeinek és lényegének fejtegetése; s a szerző teljesen elhagyja a megkezdett irányt, nyelvtan helyett logikát ad, a mennyiben ezentúl a mondat annyi mint ítélet, bár ezt ő maga sehol sem mondja ki.

Legjobb, ha fejtegetését saját szavaival mutatjuk be. «A mondat két részből áll: alanyból és állítmányból. — — Alany az, a miről beszélünk, gondolkozunk, — — állítmány az, a mit az alanyról mondunk, gondolunk. — — Az állítmány mindig a saját alanyának tulajdonságait terjeszti elő, melyek vagy positivek, vagy negativek (!). — — A mon-

dat lényege az állítmánynak az alanytól való elválasztása és az alanyra való visszavonatkoztatása.» Megkülönböztet később *általános, nemi alanyt, faji és egyedi alanyt*. Szól továbbá lehetőségi állítmányról is. Megkülönböztet kétféle mondatot: «a szerint, a mint a vizsgálás alapjául az alakot vagy pedig a gondolatot vesszük, a mondat kétféle: *alaki és speculativ*, s ennek folytán az alany és állítmány is alaki és speculativ». Ezt a kétféleséget a szerző mindenben látja, s még alaki speculativ felfogásról is szól; természetesen az övé a speculativ. Igazán kíváncsian lestem, miben különbözik ez a magasabb, speculativ felfogás a mi közönséges formális felfogásunktól.

Az első nagy eredmény, melyre bukkantam ez: «mi a speculativ felfogás szerint az alanyt tartjuk fontosabbnak a mondatban», mert — szerinte — fontosabb az, a miről beszélünk, mint az, a mit róla mondunk (?). Ezt a képtelenséget, melyet czáfolni sem érdemes, alkalmazza is és megkülönböztet *tárgyas cselekvő, tárgyatlan cselekvő, magáraható és szenvedőleges* alanyt. Hogy milyen az alany, azt természetesen magán az alanyon nem láthatjuk, hanem esakis az állítmányon. A speculativ felfogás ezen hatalmas eredménye után kíváncsian várjuk az összetett mondat tárgyalását. «A formális nyelvtan tanítása szerint az összetett mondat olyan mondat, mely két vagy több mondatból van összetéve, pl. Péter olvas, Pál olvas; összevonva: Péter és Pál olvasnak (mellérendelés).» Szeretném tudni, melyik az a formális nyelvtan, a hol ezt a meghatározást találta s a melyik az említett mondatot összetettnek nevezi. Csak az a kár, hogy ő maga e helyett más meghatározást nem ad, csak annyit látunk fejtegetéseiből, hogy az összetett mondat tulajdonkép egy mondat. A mit az összevont mondatról szól, azt elég lesz, ha csak idézem: «Az összevont mondat oly összetett mondat, melyben két vagy több alany mellett egy állítmány, vagy egy alany mellett két vagy több állítmány van. — — Mi részünkről az összevont, összetett (!) mondatok közé az olyanokat is számítjuk, melyek különböző alanynyal és különböző állítmánynyal, de egyenlő hely-, idő-, ok- és célhatározóval bíró egyszerű mondatokból vannak összetéve. Pl. Károly ír, Lajos rajzol az iskolában.»

Ezen elméleti fejtegetések után mi is kíváncsian kérdezzük a szerzővel, «hogy a gondolatnak és mondatnak ily felfogása és az ily felfogás szerint való tárgyalása és elemzése mennyiben vihető be az iskolába és mennyi s mi módon nyújtható az egyes osztályokban?» — A feleletet azonban e kérdésre hiába vártuk. Előbb leír a szerző egy érzékeny naiv jelenetet, mely az első órában közte és az első osztály tanulói közt lefoly, azután épúgy kezdi tanítani a nyelvtant, a mint száz és száz formális felfogású kollégája teszi szerte az országban. Maga is megvallja, hogy csak a második osztályban szorított egy kis helyet a formális nyelvtan mellett

a speculativ nyelvtannak is a gyakorlatirásnál. S ez a kis speculativ, a mint leírásából látom, szintén nem valami nagy újítás. Értekezése végén polemizál azok ellen, a kik inductiv módon akarják a nyelvet tanítani s nem egyes értelmetlen mondatokból indulnak ki, hanem összefüggő olvasmányból. Értekezésének ez a része Don Quijote harcza a szélmalomok ellen.

48. Veress Ignác. A magyar név- és igejelző. II. (Nagyszebeni állami főgymnasium, 1887. 1—42. l.) — Ezen értekezés első részét a Philologiai Közlöny 1886. évfolyamában (698. l.) bíráltam meg, mire a szerző néhány szenvedélyes, személyeskedő megjegyzéssel válaszolt, a mi nem annyira igazságszeretetre, mint inkább túlságos érzékenykedésre vall. Akkori kifakadásaira nem akarok reflektálni, csakis az előttem fekvő értekezést teszem bírálat tárgyává.

Mindjárt az első sorokban említi a szerző, hogy az első rész módszerétől itt sem tért el; és mégis nagy különbség van értekezésének két része között. Az első egyszerű adathalmaz egy nem egészen szerencsésen választott rendszer szerint csoportosítva, ez az értekezés azonban habár ép úgy csoportosítja adatait, mint az előbbi, magyarázni is igyekszik őket. A szerzőnek azt az igyekezetét, hogy Petőfi nyelvéből teljesen összeállította a magyar ige- és névelők használatát, akkor is dicsértem, ma is hasznos munkának tartom; de igenis megróttam felszínes rendszerét, mely nem törekszik a dolgok mélyére hatni, hanem pusztán külsőségek után ítél s például külön csoportba sorozza az ilyen két alakot is: *bámult leányka* és *titkon bámult leányka*. De ha neki az ő rendszere jobban tetszik, ám legyen. (Nem akarom vissza vágni saját szavait: A chaque fou . . .)

Ez az értekezés egymásután tárgyalja Petőfi nyelve alapján a múlt névjelzőt (értsd: múlt idejű melléknévi igenév), a jövő névjelzőt (jövő idejű melléknévi igenév), végre a jelen és múlt igejelzőt (a két határozói igenév). Mindenesetre nagyban emeli a dolgozat értékét, hogy az egyes alakok használatát és fejlődését lépten-nyomon magyarázni törekszik, bár magyarázatai nem mindig a legszerencsésebbek. Így pl. nem helyes, a midőn azt állítja, hogy a múlt idejű igenév nemcsak alakilag, hanem értelmileg is azonos a jelentő mód múlt idejének 3. személyével. Hasonlít hozzá, sok tekintetben egyeznek is, de még sem ugyanaz. Az mitsem bizonyít, hogy «az állítmány változatlan értelemmel jelzőleg járulhat alanyához, vagy tárgyához»; pl. *felhőket szellő üzött* és *szellő üzött felhők*. Ehhez hasonló jelenséget nemcsak a sinai és japán nyelvekben találhatunk, mint V. állítja, hanem az angolban is.

Az egyes alakok eredetét magyarázva, mindig a legrosszabb irányban tapogatódzik a szerző; rég elavult nézeteket emleget, melyeket már

maguk a szerzők sem vallanak. Az *írott* alaknál Budenz egyik legrégebb munkájára hivatkozik, melyet Munkácsi a Nyelvőrben csakis történeti értékénél fogva említett meg. A *-va, -ve* végű igenév eredetét illetőleg Hunfalvy, Szvorényi, Fábíán és Simonyi (Nyr. 1875) rég elavult nézeteit vallja; a *-ván, -vén*-re nézve ismét csak a Magyar Nyelv Rendszerét, Szvorényit és Riedlt idézi. Budenz Ugor alaktanát, a hol ez alakok eredetének legjobb magyarázatát találhatta volna, úgy látszik nem forgatta a szerző.

BALASSA JÓZSEF.

44. Vécsey Bekény. A felolvasás és szavalás alapszabályai. (Kis-szebeni kegyes tanítórendi gymnasium. 1887. 3—20 l.) — Rövid bevezetés után négy részben tárgyalja a szerző azon főbb szabályokat, melyeket a felolvasónak és a szavalónak szemé előtt kell tartania. Az első rész a *nyelvtani felolvasás és szavalás szabályairól* szól, tulajdonképp a helyes és tiszta kiejtésre, és pontos, hibátlan hangsúlyozásra figyelmezteti az előadót. Különösen jól, bár nem elég kimerítően tárgyalja a magyar hangsúly fontosabb jelenségeit. A második rész tárgya: *a jellemző felolvasás és szavalás szabályai*, melyben a hanghordozásról szóló részletes utasításokat ad arra nézve, hogyan kell a különböző érzelmeket hangunkkal festeni. Majd a *személyesítő felolvasás és szavalás szabályait*, végül pedig a *taglejtés, vagyis a cselekvés szabályait* tárja elénk, szólva az egyes érzelmelek kifejezését kísérő gesztusokról.

Bármily helyesek is a szabályok, melyeket a szerző összeállított, mégsem hiszem, hogy elégségesek arra, hogy valakit a jó szavalásra megtanítsanak. A hangsúlyozást, a mondat egyes részeire helyezendő kisebb-nagyobb nyomatékokot, a mit igazán tanulni kell, bővebben kellett volna tárgyalnia, a hangfestést ellenben, a szép és kellemes gesztusokat aligha fogja bárki is másképp, mint gyakorlatból megtanulhatni.

45. Barbarics Róbert. Magyar mondattani kérdések. (A cisterci rend bajai kath. főgymnasiuma. 1887. 3—10. l.) — A magyar mondatban két érdekes kérdését tárgyalja a szerző, melyekkel már régebben is foglalkozott a Nyelvőr és a Philologiai Közlöny hasábjain. Cikkének első része a *miattam, tölem, fölöttem* határozókkal ellátott mondat szerkezetekkel foglalkozik (v. ö. Nyelvőr XIV. 496). A kifejezés e különös módját *miattam teheted*, — pedig ha teszi, éppen nem *miatta* teszi, — a Nyelvőrben úgy magyarázta B., hogy a szóló ilyenkor közömbösnek akar feltűnni, holott nem az. Ez utóbbi megjegyzést, hogy a szóló tulajdonképp nem közömbös, fölöslegesnek tartom a kifejezés magyarázatára, mert a beszélő maga igazán azt hiszi, hogy ő közömbös személy. Pl. ha Tóth K. egy költeményében így szól: Nem tudok én semmit a világról, én miattam leeshetik lábáról, ő igazán azt

képzeli, hogy rá nézve az mindegy. És újabb példái között is sokat találhatunk, a hol egészen közömbös a szólóra nézve, akármi történik is. Az előttünk fekvő értekezésben B. bővebben foglalkozik evvel a kérdéssel, s igyekszik a különböző árnyalatokat is megvilágítani, a mi sikerül is neki. Az absztrakt szó mellett álló *-tól, miatt, felől*-ről azt mondja, hogy az nem annyira a megengedés határozója, mint inkább *nem gátló ok* színében lép fel. Ez a magyarázat, azt hiszem, nem csak az absztrakt szó mellett álló *-tól, miatt* és *felől*-re illik, hanem egyáltalán minden esetre. A határozóban kifejezett személy mindenütt mint nem gátló ok szerepel. Pl. Elmehetsz már kapum előtt, Nem vigyázlak, mint azelőtt, Szeretőd is tarthatsz tőlem, Meg is ölelheted felőlem; úgy magyarázhatjuk, hogy ha csak én vagyok a gátló oka, tarthatsz szeretőd, meg is ölelheted. Ez a magyarázat szolgálhat minden egyes esetnek kulcsául.

Az értekezés második része (Az egy-en kívül, egyéb) újabb adalékokkal szolgál a szerzőnek a Philologiai Közönyben régebben megjelent cikkéhez (A határozók tanához, X. 568), s ezen alakokban azt a jelenséget látja, melyet Paul contaminationának nevez. S abban igaz van a szerzőnek, midőn maga mondja, hogy e dolgozataival a felvetett kérdéseket még véglegesen meg nem oldotta, de többet tett, mint csak egyszerűen felvetette őket; eltalálta a helyes utat, s rámutatott az irányra, a melyen tovább haladva mindinkább több és több eredményt érhet el. Csak haladnia kell tovább a talált nyomon.

MOLNÁR BÉLA.

46. Kis Sándor, A kurucz világ költészete. (A kegyes tan. rend. kolozsvári főgymn. 1887.) — Ez a tanulmány a kurucz költészetről 95 nagy lapra terjed. Mindenesetre akkora terjedelem, mely már egymagában is várakozást ébreszt. S várakozásunk csak fokozódik, a mikor a dolgozat bevezető soraiban azt olvassuk, hogy a szerző célja a kurucz világ költészete esztétikai szempontból fejtegetni, Thaly Kálmán gyűjteménye alapján. De ha elolvassuk e dolgozatot, várakozásainkban nagyobbrészt csalódva fogjuk magunkat érezni. Már az bizalmatlanná tesz a szerző esztétikai törekvése iránt, a mit a bevezetésben tanulmánya közvetlen céljáról mond. A szerző ugyanis azt akarja elérni, hogy «az olvasóval, de különösen a magyar ifjúsággal megismertesse azon eszméket, melyekben nemzeti szellemünk megnyilatkozott a kuruczvilág, e főséges forradalom, e szerencsétlenül végződött, de mindörökké dicső emlékü szabadságharc korában. Ha csak néhány lélekben is felébresztheti, megerősítheti az elv, jog és becsület nagy küzdelmének emléke iránt a kegyeletes tiszteletet: munkám elérte célját».

Annyit sikerül a szerzőnek e kifejezéssel elérnie, hogy nagyon kíváncsivá teszi az olvasóját arra, hogy mikép tudja majd a szerző ezt a hazafias szempontot esztétikai céljával összeegyeztetni. Nagyon egy-

szerűen. Egy-két lapon beszél valamit a kurucz költészetéről egész általánosságban, azután sutba dobja az esztétizálást, és megírja a kuruczmozgalmak *történetét*. Természetesen az ifjúság kedvéért nem kiméli a hazafias frázisokat, hanem szórja teli marokkal jobbra-balra. Hogy mégis legyen a dolgozatnak valami köze a címéhez is, az egyes történeti mozzanatoknál a szerző beleszövi az arra vonatkozó kuruczvilági dalokat. Így aztán egy nagyon különös értekezés jön létre: hol esztétikai fejtegetés, hol hazafias áradozás, hol meg krónika. Mindegyikből van benne valami, s végül még sem tudjuk, mit akart tulajdonképpen a szerző dolgozatával elérni és sajnáljuk azt a nagy fáradságot, melyet rá fordított. Több ízben kijelenti, hogy «lelkesülten» írja munkáját. Lelkesését nem vitatjuk el, meglátszik az minden során. De talán nem mondunk újat, ha azt állítjuk, hogy pusztán hazafias lelkesedéssel nem lehet esztétikai tanulmányt írni. S azt sem hiszszük, hogy az ifjúságnak nagy szolgálatot tett volna a szerző, mikor e tanulmányát megírta. A történeti tankönyvekből sokkal összefüggőbb képet lehet nyerni a kuruczvilág eseményeiről, mint a melyet a szerző ad. S így egyik célját sem éri el Kis Sándor, sem a hazafias, sem az esztétikai célét. A mi rendesen úgy szokott lenni, ha valaki írni akar s nincs tisztában azzal, a mit írjon.

47. Porubszky Pál, Gyöngyösi Istvánról. (Rozsnyói államilag segélyezett ág. hitv. főgymnasium. 1887.) — Mióta Arany János megírta művészi tanulmányát Gyöngyösi Istvánról és helyes világitásba állította a XVII. század népszerű epikusának alakját: irodalomtörténeti kutatásunk előszeretettel foglalkozik Gyöngyösi István életrajzi adatainak vizsgálatával és irodalmi jelentőségének fejtegetésével. S ez könnyen megmagyarázható. Gyöngyösi István mint ember is, mint költő is egyik legérdekesebb alakja irodalmunknak. Nem volt kifogástalan politikai jellem, sem nem bírt hatalmas teremtő erővel, de volt igaz költői kedélye, bő lyrai ere, erős rhythmus- és nyelv-érzéke. Életrajza, politikai magatartása, rendkívüli írói népszerűsége: mind elég anyagot adnak a vizsgálódónak, s tág tért nyitnak a kutatásra, — sokszor persze a találgatásra is.

Az előttünk fekvő dolgozat szerzője összeállította Gyöngyösi István életrajzára vonatkozó ismereteinket, s Gömörmegye XVII. századbeli jegyzőkönyvei alapján néhány új vonással egészíti ki azt a nagyon is hézagos képet, melyet a Murányi Venus költőjéről eddig birtunk. Lényegesebb új adatot azonban nem találunk dolgozatában, s Gyöngyösi István életrajzában sok fontos pontjára nézve ő is csak a találgatásnál marad. Gömörmegyének akkori jegyzőkönyvei inkább csak a költő hivataloskodásáról, mint családi vagy egyéb magán viszonyairól tartalmaznak egy-egy jegyzetet. Születési éve és helye is bizonytalan. Lehet, hogy

Csetneken, lehet, hogy Ochtinán született, Gömörmegyében. Ezt azonban csak Bartholomæidesz L. Com. Gömöriensis Notitiá-i után állítja Dugonics, majd Toldy, valamint azt is, hogy 1620 Gyöngyösinek a születési éve. Az is, ez is csak föltevés. Igaz, hogy mind Csetneken, mind Ochtinán volt Gyöngyösi-ház, ámde nem annyira mint szülőházai, inkább csak mint volt tulajdonai szerepeltek. Születési évét sem lehet bebizonyítani, mert az említett községek egyházainak abból a korból nem maradtak fel anyakönyvei. Sőt nagyon is elfogadható Arany János okoskodása, mely szerint az 1620-iki évet születési évének nagyon is időelőttinek tartja. Nehezen tehető fel, hogy Gyöngyösi magas nyolczvannégy éves korában is alispáni tisztelet viselt s ily magas életkorig megtartotta volna lelke frissességét. Sőt hetvenhárom éves korára is nehezen tehető Kemény János kiadása, mely 1693-ban Lőcsén hagyta el a sajtót. Meg azt is bajos föltenni, hogy — e számítás szerint — már 1640-ben Vesselényi Ferencz titkára lett a húsz éves Gyöngyösi. S még néhány érvet lehet arra nézve felhozni, hogy az említett születési év csakugyan korai. Gyöngyösi állásából Vesselényi mellett, valamint későbbi hivataloskodásából azt kell következtetni, hogy gondos nevelésben részesült. Az akkori csetneki iskola elég hírrel bírt arra, hogy belőle nevezetes ember is kikerülhessen. De ott tanult-e vagy másutt, hogyan került Vesselényihez, merre járt vele, volt-e valami része a murányi eseménynél — mind oly kérdések, melyekre nézve eddig sem tudunk választ adni, s Porubszky Pál sem tud újat mondani. Meglehet, hogy az akademia megbízásából kutató Nagy Iván fel fog deríteni e homályos pontok közül egyet-mást.

Gömörmegye jegyzőkönyveiben 1653-ban találkozunk először vele mint kirendelt táblabíróval. 1681-ben Hevesbe küldik megbízással; ugyanabban az évben mint követ megy Gömörből a híres soproni országgyűlésre; 1683-ban megbukik mint alispán-jelölt; az 1686-iki tisztujtáson már megválasztják őt erre a tisztre s ez időtől egész 1693-ig, majd ismét 1701-től 1704-ig haláláig, volt Gömörmegyének viczispánja. S arra is vannak adatok, hogy hivatalában népszerű, kedvelt ember volt. Tisztviselősége alatt gyakran fordul elő a neve a megyei jegyzőkönyvekben, valamint az Andrassy grófi család krasznahorkai levéltárában. Mint buzgó katolikus ember kedvence volt az Andrassy főispáni családnak; azonban a túlnyomólag protestáns megyében éppen e miatt csak a legkörültre tekintőbb tapintat kifejtésével tarthatta meg népszerűségét. S ő ezt a körültekintő magatartást, úgy látszik, nem tévesztette szem elől. A vallási és politikai viták miatt Hevesmegye gyűlésekor Gyöngyösi volt a békéltető, kiegyeztető szellem. Mikor 1689-ben az esztergomi érsek erős szavakban követeli a megyétől, hogy kötelezze a protestánsokat bucsújárára, Bornemisza András, Ráski István és többen a protes-

tánsok közül fellázadva kelnek ki e követelés ellen, míg a katolikus párt helyesléssel fogadta a primás levelét. A vita egyre hevesebb lett, míg végre Gyöngyösi rábeszélő szelid szavakkal lecsillapítja a zajongókat, igérvén, hogy a dolgot szép szerével fogja elintézni, nehogy bármely félnek sérelme essék. Bizonyára nagy népszerűség kellett hozzá, hogy engesztelő szavában megnyugodjanak, de okos politikai tapintat is, mely számolni tud a többség hangulatával és a helyzettel.

Ezután részletesen tárgyalja a szerző Gyöngyösi politikai elveinek változását, mely királpárti meggyőződésétől a bécsi kormány erőszakoskodásai következtében lassanként a másik párt elveihez vezette át. Vannak erre jegyzőkönyvi és levéltári adataink is. Gyöngyösi 1682-ben Gömörmege táblabírája, egyszersmind talán vezérembere is volt. Mert báró Andrássy Péter főispán, úgy látszik, elégedetlen volt a viszonyokkal s meghasonlott a megyével és mint erős németpárti ember Bécsbe ment, ott is halt meg. Testvére inkább hajlott a Tököli-féle mozgalomhoz s vele együtt az egész megye. Gyöngyösi — ki valószínűleg azért vett házat Kraszna-Horkán, hogy a főispánnal könnyebben intézhessék onnan a megye sorsát — nem helyezte magát ellentétbe a közvéleménnyel és a főispán testvérével. A megyei jegyzőkönyv világosan fennhagyta, hogy midőn a kuruczok önkéntes csapatok kiállítását kérték a megyétől, a Kraszna-Horkán tartott megyegyűlésen Gyöngyösi, bár igen higgadtan, de mégis ajánlja az önkéntesek kiállítását, valamint később élelmi szerreknek s abraknak és szénának küldését a kurucz táborba. Sőt maga is hajlandónak mutatkoznék oda elmenni, ha gyöngye öregség nem súlyosodnék vállaira. Ilyen volt Gyöngyösi a kilenczvenes években is, mint alispán.

Ámde elebb, az 1681-iki országgyűlésen nem úgy gondolkozott még a haza sorsáról. Akkor Eszterházy Pál nádornak, Leopold legnagyobb hívének, a kardos griffnek oltalmába ajánlja a maga gyámoltalanságán kesergő Nymphát, — Magyarországot.

Mindezekből szerző azt a következtetést vonja le, hogy Gyöngyösi nem igen volt politikai jellem. Szeretett megalkudni a körülményekkel, s elveit ezek szerint változtatta. 1664-ig királpárti volt; azután az elégtelenséghez szított; a nyolczvanas években újra Bécsből várta Magyarország üdvösségét; de csakhamar azután a kuruczokhoz húz megint. Hihetőleg nagy része volt ebben az ő népszerűségének, melyet minden áron megakart tartani, s a hatalmasok iránt való tömjénezésének, a kiknek kegyeit — tán családi szempontból — de bizonynyal szeretete keresni. Mutatják az utóbbit a munkái előtt álló és sokszor udvaronci hizelgéssel és alázatossággal telt dedicatiók, melyekkel a hatalmasok kegyeibe ajánlja magát és költeményeit.

Lehet, hogy családi szempont vezette ebben. Biztosítani akarta.

gyermekai jövőjét. Családi viszonyairól azonban még kevesebbet tudunk, mint közpályájáról. Hogy Bekényi Zsófiát vette nőül; több gyermeke volt, kik közül Gábor Gömörmegye főjegyzője lett; birtoka volt; betegeskedésében a stubnyai fürdőt látogatta: ez az összes, a mit magánviszonyairól tudunk. Andrassy Péterhez intézett egyik leveléből tudjuk meg, hogy több gyermeke volt, kiket annak pártfogásába ajánl.

Ezután a szerző Gyöngyösi irodalmi munkásságának fejtegetésére tér át. Fejtegetései mindenütt értelmesek és szabatosak, csak azt szeretnénk volna, ha nemcsak az egyes művek elemzésére fordítana ennyi gondot, hanem Gyöngyösi korszakalkotó hatását, másfélszázadra terjedő népszerűségét is behatóbban vizsgálná. Az értekezés azonban így is a jobb programm-értekezések sorába tartozik.

48. Petri Mór, *A magyar lyra történeti fejlődése a legrégibb kortól a XVI. század végéig.* (A zilahi ev. ref. kollegium értesítője, 1887.) — Iskolai programm-értekezésnek meg szoktuk bocsátani, ha valamivel hangzatosabb cím alatt lép is föl, mint a minő tulajdonképen megilletné. Ugy látszik, Petri Mór is erre számított, mikor dolgozata fölé ezt írta, hogy «A magyar lyra történeti fejlődése a legrégibb kortól a XVI. század végéig». E cím rendszeres és beható dolgozatot ígér, mely teljes tudományos apparátussal, s — a mennyire lehet — elvek és irányok szerint tárgyalná a régi magyar lyra fejlődését. Ily dolgozatot várnánk a cím után, de Petri Mór ilyet nem ad. Értekezése inkább csak futólagos áttekintése középkori költői maradványainknak, verstani és esztétikai észrevételek kíséretében.

A középkori költők tárával kezében, Petri Mór sorra veszi a fennmaradt lyrai költeményeket. Ismerteti Szent Bernát himnusát a fölfeszített Krisztushoz, a Töredék éneket sz. László királyhoz, az éneket sz. László királyról, a Pesti gyerekek utcai énekét, Vásárhelyi András énekét szűz Máriához, a Siraloméneket Both János veszedelmén, az Emlékdalt Mátyás király halálára, a XVI. századbeli vallásos költeményeket és Jeremiádokat, Szkárosi Horváth András verszetét, Az átokról, Batizi András, Dévai Biró Mátyás, Szilvester János vallásos énekeit s végül Balassa Bálint költészetét. S mindezzel 24 oldalon végez, melynek felét idézetek töltik be. Alaposabb tárgyalásról ily szűk helyen természetesen nem igen lehet szó. A szerző mindegyik költeményre tesz néhány észrevételt, itt-ott elemezni is igyekszik, de ez aztán minden. Észrevételei olykor elég találóak, de mégis csak lazán odavetett megjegyzések, melyekből kerek, áttekinthető kép nem domborodik ki. Éppen azt nem találjuk meg az értekezésben, a mit címe ígér: a lyra történeti fejlődését, a fejlődés tényezőinek és irányainak felmutatását.

Az a legfőbb baja a dolgozatnak, hogy nagyon is vázlatos, futólagos. Innen van aztán, hogy állításai sokszor indokolatlanoknak tűnnek fel, sőt némelykor nem is elég világosak. Milyen félszeg és zavaros pl.

mindjárt a kiindulás: «A magyar nemzetnek, már természeténél fogva, sokkal gazdagabb költői ere van a nemzeti érzelmet és hangulatot kifejező lyrára, mint a képzelet szőtte, csodavilágú mesék, naiv époszok teremtésére. Lehetett ugyan nekünk is népeposzunk, a mint ezt fenmaradt mondáinkból sejthetjük, melyek töredékei egykor talán egységes egészet képeztek; de e töredékek tárgya is sokkal szorosabb és bensőbb összefüggésben van a történeti alappal, mint a fantázia világával. A magyar a mily nem szívesen maradt ez álomházában, melynek eleinte magvas talaját képezhették a pogány-szokások s melyre a kereszténység józanító eszméi (!) következtében nem építhetett: ép oly törekvéssel igyekezett kifejezést adni a lyrában gondolatainak, érzelmeinek.»

De nem mind ilyen, a mit a szerző mond. Észrevételei, melyeket középkori lyránk eszme- és érzésvilágáról, uralkodó motivumairól tesz, olykor igen talpraesettek és jellemzők. Igen szépen van írva Balassa Bálint költői jellemzése is. Finom érzéssel fejtegeti a XVI. század nagy lyrikusának egyéniségét és költészetét, s ha újat nem is igen tud mondani, de élénken színeztet, kerek képet ad róla.

Az értekezésből azt látjuk, hogy Petri Mórnak nincs meg az a tudományos készsége, melyre az ily feladatok megoldásánál okvetlenül szükség van. De látjuk azt is, hogy van eleven érzéke a költői sajátságok, főkép a lyra természete iránt. Ezért azt hisszük, nagyobb becsű dolgozatokat is képes volna adni a szerző, ha a magyar költészet újabb korszakait tenné vizsgálata tárgyává, hol nem annyira az irodalomtörténeti kutatásnak, az anyag teljességének kell érvényesülnie, hanem az elemző tehetségnek jut a főszerep. Ez az a mező, melyre Petri Mórt képességei utalják.

49. Koltai Virgil. A verses elbeszélés története. (A panonhalmi szent-benedekrend győri főgymnasiuma 1887.) Dr. Koltai Virgil pár év óta nagyon buzgó irodalmi munkásságot fejt ki. Alig mulik el év, hogy egy csomó kisebb-nagyobb dolgozatot ne bocsátana közzé. Ir esztétikai tanulmányokat, életrajzokat, monografiákat műágak történetéről, szóval mindent, a mi az irodalomtörténet körébe vág. Egyszer az újabb, másszor a régibb irodalommal foglalkoznak dolgozatai, de mindig talál magának tárgyat, melyről írjon. Mennyiség dolgában nem is lehet panaszunk dr. Koltai Virgil irodalmi tevékenysége ellen. Hanem arra a kérdésre, hogy hát van-e valami látatja ennek a szapora munkának? — máskép fog hangzani feleletünk.

Dr. Koltai Virgil munkásságát azzal jellemezzük legjobban, ha a *népszerűsítő* irányra utalunk, melynek a német irodalomtörténészek közt oly ijesztő nagy tábora van. Nálunk dr. Koltai Virgil ennek az iránynak a legjellemzőbb képviselője. S miben áll ez a népszerűsítő irány? Ez tulajdonképen nagyon praktikus egy találmány, melynek

segélyével az ember könnyű szerrel összeüthet egy munkát, a nélkül, hogy nagyon megkellene magát erőltetnie. Egyszerűen összeszed két-három «forrást», s azokból összefoltoz egy új munkát, a melyre aztán ráírja a nevét. Mindazt a mit az irodalomtörténet bűvárai évek hosszú során és keserves fáradsággal felkutattak és megállapítottak, a «népszerűsítő» híg lére bocsátva találják az olvasó közönség elé, itt-ott egy jegyzetkében kegyesen megemlítve, hogy ez vagy amaz a tudós is irt már erről a kérdéstről. S ezzel a néhány «l.»-dal és «v. ö.»-vel aztán ki van egyenlítve a dolog.

Ez a dr. Koltai Virgil módja is. Csakhogy ő — legalább az előtünk fekvő dolgozatban — valamivel őszintébb, a mi bizonyos naivsággal párosul nála. Az előszóban ugyanis így szól: «A tárgyalás főnehézségét — az anyag összegyűjtését óriási mértékben megkönnyítette az Akadémia által kiadott és Szilády Áron által szerkesztett *«Régi Magyar költők Tára»*, nemcsak a szövegek lehető korrekt közlése, hanem a jegyzetek és életrajzok által. Nemcsak lehetetlen volt tehát egész a XVII. századig mellőznöm Szilády kutatásainak eredményét, hanem azokat, egy-két nézeteltéréssel, hálával kellett fogadnom». Ez elég világos beszéd. A «hálás» szerző nem is tett egyebet, mint hogy Szilády jegyzeteinek azokat a részeit, melyek a verses elbeszélésre, a vallási és regényes elbeszélésekre, a hazai és külföldi történetek verses feldolgozásaira stb. vonatkoznak, egyszerűen átírta a maga szintelen, laza nyelvére. A mi pedig a «nézeteltéréseket» illeti, nem voltunk képesek azokat fölfedezni. A *Pannonia megvételéről* szóló énekre vonatkozólag mond ugyan valamit a szerző, a mi első pillanatra nézeteltérésnek tűnik fel. De csakis az első pillanatra. Mert ha dr. Koltai Virgil Szilády Á. «jeles tudósunkkal» és Arany János «kitűnő költőnkkel» szemben azt állítja, hogy a fehér ló mondáját valamely lantos deák nem az eredeti ősi népmonda, hanem a krónika előadása szerint dolgozta fel, s e felfogást a szerző mint «véleményünket» emlegeti, — úgy elég egyszerűen Szilády szavaira hivatkoznunk, s ki fog tűnni, mily kevésbé van itt «nézeteltérésről» szó. Szilády ugyanis ezt mondja: «Az ének **mostani** szerkezetének összeállítója előtt a krónikák előadása lebeghetett, de ismernie kellett az ének eredetibb alakjának is legalább töredékeit.» Nos, hol itt a nézeteltérés?

Azonban igazságtalanok volnánk, ha azt állitanók, hogy dr. Koltai Virgil *csupán* Szilády Áron kutatásait ismerte és használta fel dolgozata készítésénél. Nem. Felhasznált ő sok egyebet. Különösen a Gyulai Pál egyetemi előadásai után készült könyvmatos íveket (1. főkép a hunmondának, Ilosvai műveinek és a Toldi-mondának stb. fejtegetését), továbbá Bőöthy Zsolt alapvető művét a szépprózai elbeszéléstről, melynek különösen a «hazai és külföldi történetekről» és a «regényes

elbeszélésekről» szóló fejezetekben vette bőséges hasznát. S hogy dr. Koltai Virgil dolgozatának behatóbb bírálatába nem bocsátkozunk, annak nagyon egyszerű az oka: nem érezzük magunkat hivatottnak rá, hogy Szilády Áron, Gyulai Pál és Beöthy Zsolt irodalomtörténetírói munkásságáról mondjunk ítéletet akkor, mikor Dr. Koltai Virgilről van szó.

De ha így a dr. Koltai Virgil munkájából mindenkinek megadjuk, a mi az övé: mi marad akkor a szerzőnek? Mi joga írja akkor a címlapra: «A verses elbeszélés története, írta dr. Koltai Virgil»? Hát éppen ezt kérdezzük mi is, a nélkül, hogy feleletet találjunk reá.

KELEMEN BÉLA.

Brassai Sámuel, Szórend és accentus. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XIV. köt. IX. sz.) 1888. 60 l. Ára 40 kr.

Ezt az értekezését Brassai az Akadémiában olvasta fel feleletül Joannovicz György Szórendi tanulmányaira (Értekezések, XIII k. X. sz. és XIV. k. II. sz.); ez értekezést bírálva adja elő fő elveit a szórend és accentus viszonyáról a magyarban. Értekezésének polemikus részeit mellőzöm, csakis a benne kifejtett eszméket akarom ismertetni s egyes részeiben bírálgatni.

A főkérdésre, hogy vajjon befoly-e a hangsúly a szórendre vagy nem, Brassai a leghelyesebb feleletet adja. Sem a hangsúly nem *oka* a szórendnek, sem a szórend a hangsúlynak, hanem az kétségtelen, hogy a hangsúly hatással van a szórendre, épúgy mint a szórend viszont a hangsúlyra. Mind a kettő egy közös oknak az okozata, t. i. a beszélő céljának, vagy a mint Brassai mondja, mind a kettő függ a *tudott* és a *nem tudott*nak viszonyától.

Az értekezés fő része a hangsúly és a szórend közötti viszony kiderítésével foglalkozik s bővebben szól a magyar hangsúly természetéről és minőségéről. A magyar hangsúlylyal én is foglalkoztam bővebben a Phonetika elemei cz. művemben (Akadémia, 1886), és már előbb is a Magyar Nyelvőr egy cikkében (Szótagok, szavak, mondatok, 1885). E dolgozataimat Brassai bizonyosan nem olvasta, mert nem említi sehol, pedig az övéivel sok egyező nézetet talált volna bennük. S ez a véletlen egyezés, melyet agg tudósunk eszméi s az én fejtegetéseim között találtam, igazán öröömre szolgált, s kifejtett nézeteim igazságába vetett hitemet nagyban megerősítette, bár művemnek bírálói ezen igazán fontos kérdésekről egyáltalán nem nyilatkoztak.

Brassai avval kezdi a hangsúly tárgyalását, hogy «a magyar mondatban az ige előtti szó vagy jelzője első tagját, olykor a csupasz igéjét is, accéntuálni szokták». A mondatban megkülönbözteti az igét s az ennek körülményeit kifejező igemelléket (v. ö. Brassai régebbi műveit:

«Magyar mondat» és «A mondat dualismusa»). «A mondatsúlyt vagy az ige előtti határozón, vagy sokkal ritkább esetben magán a csupasz igén leljük». A hangsúly helyét az határozza meg, «hogy a mondó, habár csupán egy szóval jelölt eszmét is akar tudatni a hallóval, azon szónak a kiejtését bizonyos *erőlyel* kezdi meg, azaz az első tagját accentuálja». Vagy mint később mondja: «a mondatban azt a szót (szólámot) hangsúlyozza a mondó, a melyre kiváltképp akar figyelmet fordítatni a hallóval», és «természetes, hogy arra az eszmére hívja fel a halló figyelmét különösen a mondó, a melyet nem tudottnak teszen fel a hallónál, következéleg az azt jelölő szót accentuálja.»

Br. kétféle accentust különböztet meg, *szólámit* és *mondatit*, melyek azonban szerinte nem phonetice, hanem csak elveikben különböznek egymástól. A szólámot így határozza meg: «egymásra vonatkozó két vagy több szóból álló csoportot, melynek nincs oly teljes értelme, hogy a mondat rovatába illjék, *szólámnak* nevezek». Ezen elvek alapján fejtegeti az accentus helyét a magyar mondatban, a hol a tudott és nem tudottnak viszonya dönt a hangsúly helyét illetőleg. Tehát a fősúly azon szó vagy szólám első tagján van, a melyet a mondó legismeretlenebbnek tart. Ez a szó vagy szólám állhat a mondat elején, de őt megelőzve, kerülhet a mondat elejére egy egészen súlytalan, előkészítő szólám is, s ezt *inchoativumnak* nevezi, mint régebbi műveiben is tette. Végül részletesen elsorolja a lehetséges inchoativumokat.

Ezek, rövidre vonva, Brassai fejtegetéseinek főbb vonásai; s mint már említettem, hozzá több tekintetben hasonlóan szóltam én is a magyar hangsúlyról a *Phonetika* elemei cz. művemben. Az élő beszédet phonetikai szempontból három féle részre osztottam; melyeknek a mondat, szó és szótag nevet adtam, bár ezek a részek nem ugyanazok, mint a mit a nyelvtanban közönségesen ezekkel a szavakkal jelölnek. A kifejezések kétértelmősége folytonos nehézséget okozott is, de nem akartam új szavakat teremteni. A szó, phonetikai értelemben, ugyanazt jelentti, a mit Brassai *szólámnak* nevez. «A szótagcsoportok után tartott nagyobb tünetek nem esnek minden egyes szó végére, vagyis a szavak beszéd közben nem válnak úgy el egymástól, mint az írásban. Néha három, négy szavat is egybe ejtünk, mintha egy szó volna.» (90. l.) S ezt a két pihenő szünet közé eső szótagcsoportot, mely nem ugyanaz, mint az értelem szerinti külön szó, neveztem phonetikai szónak; vagy Brassai pontosabb kifejezését használva, ez a szólám. A beszéd minden egyes részének megvan a maga saját hangsúlya, tehát szólottam a szótagok hangsúlyáról, továbbá a szó (vagyis szólám) hangsúlyáról és végre a mondathangsúlyról. A szólámhangsúly minőségét és helyét részletesen tárgyaltam (Phon. el. 101. l.); a mondathangsúly helyét pedig így jelöltem ki: «a mondat egyes részei közül a beszélő azt a részt

ejti legerősebb hangon, a melynek legnagyobb fontosságot tulajdonít, a melyről leginkább akarja, hogy a hallgató figyelmét el ne kerülje. A mondathangsúly nem terjed el az egész szón, hanem csak annak amúgy is legsúlyosabb részét, első tagját, emeli ki még jobban. (104. l.).

Brassai is elismeri, hogy van különböző hangsúly (szólami és mondati; fősúly és másodrendű újságoló), de nem hiszi, hogy ezek fonetikailag is különböznek egymástól; szerinte csak hangsúlyos és hangsúlytalan szó van, s a szókombókban is csak az első tag súlyos, a többi mind súlytalan. Ez az elavult nézet teljesen tarthatatlan. Nincs oly kis része a beszédnek, a mit valami súlylyal ne ejtenénk, lehet ez bármi csekély is, de valami súlya mindig van. A természetűdős Brassai aligha helyeselné, ha valaki a testeket súlyosakra és súlytalanokra osztaná fel, hisz minden testnek van valami, bármi csekély súlya is; s ha a hang erejére, melylyel a beszéd egyes részeit létrehozuk, képes kifejezést használva szintén a súly szót alkalmazzuk, el kell ismernünk, hogy teljesen súlytalan része a mi beszédünknek nincs. A beszéd legjelentéktelenebb részének kiejtésénél is fejt ki tudónk valami erőt, s a beszéd egyes részeinek fontossága szerint különböző ez az erő. A magyar beszédre nézve én öt erősségi fokozatot állapítottam meg; hogy helyesen-e vagy nem, azt másoknak a feladata eldönteni. Brassai a magyar hangsúly kérdésének csak egy kis részét tárgyalja, a mondathangsúlyt, azt, a melyet én az erősségi fokozatban erős hang-súlynak neveztem. A tulajdonképpeni szólami hangsúlytól (első hangsúly) csak igen tökéletlenül szól (inchoativum, másodrendű hangsúly). Mindazonáltal a magyar hangsúly ezen egy részletére nézve ebben a füzetben sok újat, sok tanulságosat találunk, mely elég anyagot ad a nyelvésznek a gondolkodásra, a továbbmunkálkodásra.

Brassainak még egy megjegyzését nem hagyhatom szó nélkül. Ő a magyar szólami hangsúlyt szembe állítja más nyelvek szóaccentusával, s azt mondja, hogy azokban beszéd közben is hallszik az egyes szónak szokott accentusa. Csakhogy ebben nagyon téved; más élő nyelvekben is éppen olyan a szólam-accentus, mint a magyarban, azokban is egygyé alakul több szó, melyeket egy erősebb hangsúly fűz össze, és ez az erősebb hangsúly megmarad ugyanazon a szótagon, a hol különben is állana, csak úgy mint a magyarban. Erre nézve bő tanulságot meríthet mindenki az angol nyelvet illetőleg Sweet művéből (Elementarbuch des gesprochenen Englisch), a francziára nézve pedig Passy czikkeiből (Kurze Darstellung des französischen Lautsystems. Phonetische Studien, I. k.).

BALASSA JÓZSEF.

V E G Y E S E K .

— Bartsch Károly, a kiváló német germanisták és romanisták egyik legkitünőbbike, febr. 19. meghalt. Csak 57 éves lett: 1832. febr. 25. szül. Sprotauban Sziléziában és előbb class. philológiát, 1849 óta germán philológiát tanult Boroszlóban és Berlinben, mire 1853—55-ig Londonban, Párisban s Oxfordban provençal kéziratokkal foglalkozott. Nehány évig (1855—57) a nürnbergi germán muzeum hivatalnokja volt; 1858 óta Rostockban s 1871 óta Heidelbergában a germán és román philologia tanára. Valóban bámulatos munkásságot fejtett ki. A román philologia körébe eső munkái (Chrestomathie provençale 4. kiad. 1881, Chrestomathie de l'ancien français 5. kiad. 1884, a prov. irodalom története 1872, Peire Vidal dalainak kiadása 1857) Franciaországban is elismert tekintélyt tettek. Legtöbbet mégis a germán philologia terén tett. Számos ófn. és kfn. emléket adott ki részben a teljes tudományos apparatussal, részben a művelt nagy közönség számára, és néhány fontos kutatással (Über Karlmeinet 1861, Untersuchungen über das Nibelungenlied 1865, Zur Geschichte und Kritik der Kudrun 1865, Der Saturnische Vers und die altdeutsche Langzeile 1867, Die lat. Sequenzen des Mittelalters 1868 stb.) igen lényeges pontokban vitte előre a tudományt. Azonkívül lefordította Burns dalait, a Nibelungéneket, Dante isteni színjátékát, ófrancia népdalokat stb. és sok régibb művet adott ki újabb javított kiadásokban, így Gervinus és Koberstein irodalomtörténeteit és Diez két művét a troubadourokról. Összegyűjtött kisebb dolgozatait (1883) önálló fölfogás és szép előadás jellemzik. Utolsó műve a heidelbergi ónómet kéziratok nagy katalogusa volt, mely már halála után jelent meg. Pfeiffer Ferenoz halála óta (1869) ő szerkesztette a *Germaniádt* is. Sokoldalú műveltség, költői érzék, alapos tudomány és vonzó előadás jellemzik összes dolgozatait. Munkásságának egyik főelőnye abban gyökerezik, hogy Bartsch a germán és a román philologia terén egyaránt nemcsak teljesen otthonos, hanem egyúttal önálló buvár volt, az utolsó, ki ez óriási két szakot teljesen átkarolta. Legtöbb hatása volt a régi német verselés és a nibelungkérdés terén; ez utóbbiban Lachmann elméletét voltaképp ő döntötte meg. Mint ember is oly szeretetreméltó, nemes egyéniség volt, hogy még ellenfelei is tisztelték, nagyszámú barátjai és tanítványai pedig mindig szereztek tettel fognak megemlékezni róla.

— Nisard Désiré, a francia irodalomtörténetírók egyik legjelesebbike, márcz. 25-én, 82 éves korában Párisban meghalt. Szül. 1806. Châtillon-aux-Seineben s Párisban végezte, még pedig fényes sikerrel tanulmányait. Húsz éves korában a «Journal des Débats» dolgozótársa lett. Ez időben a romantikának volt híve; midőn később a classicismushoz pártolt át, a romantikusok (főleg Hugo Victor) elkeseredett ellenségeivé lettek s élete végeig megtámadták és kigúnyolták. Ugyanakkor a császárság szenvedélyes ellensége volt, később pedig Bonaparte lelkes hívévé lett. Még a harminczas években lett a «National» dolgozótársa s az École normale tanára. Ez időben szakított előbbi aesthetikai s irodalomtörténeti elveivel.

Első könyve («Études de moeurs et de critique sur les poètes latins de la décadence» 1834) gyenge munka, mely inkább saját korának költőit korholja, semhogy a kérdéses latin írókat alaposan tárgyalná. Még 1836-ban tanácsos lett a közoktatási ministeriumban, 1842-ben képviselő, 1843-ban a Collège de France (egyik legnépszerűtlenebb, az ifjuságtól sokat bántott) tanára, 1850-ben az Akadémia tagja. Az államcsíny után Napoleon bántott hívévé lett, mit a császár fényesen megjutalmazott: Nisard az École normale igazgatója, a felső oktatás főfelügyelője és senator lett. — Nisard főműve a (magyarra is fordított) «Histoire de la littérature française», melyen húsz évig dolgozott. Felfogása ismeretes: szerinte a XIV. Lajos korabeli francia irodalom nemcsak a francia nemzetnek, hanem az egész emberiségnek legértékesebb irodalmi alkotása. E kor költői messze túlszárnyalták a görögöket és rómaiakat is, és sem a későbbi francia irodalom sem az összes külföld nem alkotott semmit, a mi e kor termékeivel egy sorba volna helyezhető. E felfogás nemcsak páratlan egyoldalúságnak, hanem egyszersmind kétségtelen tudatlanságnak is eredménye. A középkori francia irodalom terén pl. teljesen tájékozatlan Nisard, de azért ítél erről is, a külföldi irodalmakat pedig csak második vagy tizedik kézből ismeri. De műve még nem is irodalomtörténet. Történeti felfogásról és módszerről Nisardnak sejtelve sincsen; sem az írók, sem a költői fajok fejlődésére, sem az irodalom és kor kölcsönhatására tekintettel nincsen. Nisard, tetszése vagy jobban mondva, önkényes és alaptalan elmélete szerint kiragad egyes munkákat, melyeket aztán rendszerint sok szellemmel és finomsággal fejteget. Műve, tekintettel e fényes részletekre, mindenesetre igen tanulságos és elolvasásra méltó; de az olvasó ritkán fog vele egyetérthetni, hisz még a francziák is általában ellenséges állást foglalnak el vele szemben. Magyarra kár volt lefordíttatni, mert nálunk csak fokozná az æsthetikai zavart, ha — olvasnák. Mint hírlík, igen terjedelmes és politikai, ill. történeti szempontból is érdekes emlékiratokat hagyott hátra.

— A régi angol színpadról, ill. a régi angol színház belsejéről, csak egy 1667-iki rajzból, tehát igen késő időből, volt eddigi tudomásunk. Most Gæderz Károly (*Zur Kenntniss der altenenglischen Bühne*, Bremen, 1888) az utrechti egyetemi könyvtárban egy Shakespeare-korabeli színháznak, a Hattyú-színháznak belső rajzát, mely körülbelül 1596-ból származik, találta meg és adta ki. A rajz Buchell Arend utrechti tudósnek († 1641) kéziratai közt találtatott, s Buchell «Ex observationibus Londinensibus Johannis de Wit» (utrechti kanonok, † 1622 Rómában) vette volt. Legérdekesebb e rajzon a színpad hátulsó része, «mimorum ædes», két ajtóval, melyeken keresztül a színészek a podiumra léptek, fölötte egy fődött folyosó, melyen valószínűen a zenészek foglaltak helyet. A trombitás, ki az előadás kezdetét jelentette, egy toronyszerű magaslaton állt a mimorum ædes fölött, melyen egy zászló a hattyú jelével lobogott. A nemesség padjai a színpadon és a két oldalon lelógó szőnyegek, melyek eddigi tudomásunk szerint a régi angol színpad főjellemző vonásai voltak, nem találhatók e rajzon. Általában valószínű, hogy a Shakespeare-korabeli színpadok sok tekintetben különböztek egymástól. De Wit maga mondja, hogy ezt a színpadot azért rajzolta le, mivel őt a régi római színházra emlékeztette.

KÖNYVÉSZET.

Arany János hátrahagyott iratai és levelezése. 29. füzet. Prózai munkák. Budapest, Ráth M. 1888. (8-r. 193—256. l.) 40 kr.

Cicero De imperio Cn. Pompeii, pro P. Sulla, pro Sestio. IV. füzet. Pro Sestio IX. 26—XXXVIII. 81—83. Ford. és magy. Némethy Géza. (Tanulók könyvtára. Szerk. Dávid I. 46. sz.) Budapest-Pozsony. Stampfel, é. n. (16-r. 193—256 l.) 30 kr.

Filsmann J. Deutsches Lesebuch für Mittelschulen mit deutschen und ungarischen Anmerkungen. I. Theil. 12. durchgesehene Aufl. Budapest, Lampel, 1889. (8-r. 187 l.) 80 kr. — Szerző az előbbi kiadás 28 olvasmányát helyettesítette újakkal s egyet-mást javított a jegyzetekben is.

Fündura Imre. Fáy András élete és művei. Irodalomtörténeti tanulmány. Budapest, Eggenberger. 1888. (8-r. 123 l.) 80 kr.

Heinrich Gusztr. Deutsches Lehr- und Lesebuch für höhere Lehranstalten, insbesondere für Obergymnasien und Oberrealschulen. III. Band. Mit einem Grundriss der Literaturgeschichte und erklärenden Anmerkungen. 4. sehr vermehrte und verbesserte Auflage. Budapest 1889, Lampel, (8-r. VI, 448 l.) 1 frt 80 kr. — E kiadás, a nagyszámú kisebb javításokon és kiegészítéseken felül, főleg tekintettel az új Utasítások követelményeire módosult, a mennyiben Lessing, Goethe és Schiller bővebben tárgyalvák és több olvasmány is van munkáikból. A kötet most 38 lappal vastagabb mint az előbbi kiadásban, de ára a régi maradt.

Herodot. Hellenből fordította dr. Tótfy Iván. 3. füzet. II. könyv 26—151. fejt. (Hellen remekírók magyar fordításban. 23.) Budapest, Lampel R. 1888. (16-r. 193—288 l.) 40 kr.

Ildzs Gábor magyar nyelvtana a középiskolák használatára. Átdolgozta *Barbarics Róbert.* 26. kiad. Budapest, 1889. Lampel R. (8-r. 247 l.) 1 frt.

Langrat Moritz. Deutsche Sprachlehre mit 150 Übungsaufgaben. Ein Handbuch für Schüler der Volks-, Bürger- und höheren Töchterschule. I. Theil. 39. vermehrte und sehr verbesserte Aufl. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 144, VI l.) 36 kr.

Maywald József. Görög gyakorló- és olvasókönyv Xenophonból. Görög-magyar és magyar-görög fordítások az Anabasis I. könyve nyomán és szemelvények a memorabiliákból. A gymnasiumok VI. osztálya számára. Budapest, 1888, Kókai L. (8-r. 148 l.) 1 frt.

Néry László. Olvasókönyv az alsófokú kereskedelmi iskolák számára. I. rész. Budapest, Kókai, 1888. (8-r. VII, 192 l.) 1 frt.

Nyelvtanulók, Régi magyar — Kiadta a M. T. Akadémia. IV. köt. 2-ik osztály. *Egyházi regyes könyv.* (Winkler Codex.) Sajtó alá rendezte és kinyomatta *Döbrentei Gábor* 1846-ban. Az eredetivel összevetette és előszóval ellátta *Volf György.* Budapest, Akadémia, 1888. (N. 4-r. XII, CXXXVI l.) 1 frt 50 kr.

Petőfi-Múzeum. I. Évfolyam, 3. szám. — Tartalma: Hol és hogyan esett el Petőfi? — *Hubay J.,* Petőfi befolyása a magyar zenére. — *Hegedüs Istv.,* Petőfi latinul. — *Férencki Z.,* Petőfi-reliquiák. — *U. a.,* Petőfi és a Honderfi 1844/45-ben. — Költemények Petőfiről és Petőfi ellen. — *Csernákó Gy.,* A rokon helyek Petőfi úti jegyzeteiben és Heine Reisebildereiben. — Kisebb közlemények. — Évenként 4 füzet. Ára egy évre 2 frt 50. Egy-egy füzet 70 kr.

Petrík Geza. Magyarország bibliographiája. Bibliographia Hungariae 1712—1860. Könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak. Bevezetéssel Szilágyi Sán

dortól. I. köt. 1. rész. Budapest, 1888, Dobrowsky Á. (N. 8-r. IV, 1—240 l.) 3 frt 50 kr.

Petrik Géza. Magyarország bibliographiája 1712—1860. Könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag, külföldön megjelent nyomtatványokról. I. köt. 2. rész. Budapest, Dobrowsky Á. 1888. (N. 8-r. 241—280 l.) 3 frt 50 kr.

Schultz Ferdinánd Kisebb latin nyelvtana. Átdolgozta Dávid István. 5. jav., de lényegében változatlan kiadás. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. V, 296 l.) 1 frt 20 kr.

Schwicker J. H. Deutsches Sprach- und Stylbuch für Volksschulen. 4. Aufl. Budapest, Dobrowsky & Franke, 1889. (8-r. 101 l.) 44 kr.

Szabó Endre. Zsebbe való orosz nyelvtan. Budapest, Pallas, 1888. (16-r. 251 l.) 2 frt.

Szarvas G. és Simonyi Zs. Lexicon linguæ Hungaricæ ævi antiquioris. — Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégibb nyelvemlékektől a nyelvújításig. I. köt. 2-ik füzet. (Ugy-annyira—ki-bugyog.) (4-r. 145—320. l.)

Szekely György. Búrger költészete és hatása Csokonayra. Budapest, Aigner, 1888. (8-r. 51 l.) 50 kr. — A Budapesti egyetem bölcsészeti karától jutalmazott pályamunkának az a része, mely Búrger költészetének általános jellemzését és Csokonayra gyakorlott hatását tartalmazza.

Szulik József. A magyar nemzeti irodalomtörténet rövid ismertetése. Tanítóképző intézetek és polgári iskolák használatára. 3. bőv. kiad. Eger Szolcsányi Gy. 1888. (8-r. 112 l.) 70 kr.

Tacitus évkönyvei (Annales) I. füzet. Tacitus annales I. 1—31. Ford. és magy. dr. Fodor Gyula. (Tanulók könyvtára. Szerk. Dávid I. 45. füz. Pozsony-Budapest é. n. Stampfel (16-r. 1—64 l.) 30 kr.

Télfy Irán dr. Három francia hellenista és a volapük. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIV. köt. 10. sz.) Budapest, 1888. Akademia (8-r. 27 l.) 20 kr.

Tomor Ferenc és Várdai Antal. Magyar olvasókönyv a középiskolák II. osztálya számára. 4. kiad. Budapest, Lampel, 1889. (8-r. 218 l.) 1 frt.

Virgilius Aeneise. III. füzet. Aeneis II. könyv végig; III. k.; IV. k. 1—51. v. Ford. és magy. Dávid István. (Tanulók könyvtára. szerk. Dávid I. 47. sz.) Budapest-Pozsony, Stampfel, é. n. (16-r. 65—128. l.) 30 kr.

Willer József. Az ófrancia hősköltészet eredetéről és fejlődéséről, különös tekintettel a Roland-énekekre. Kecskemét, 1888. (N. 8-r. 35 l.) Tudori értekezés, melyben a szerző a rendkívül gazdag irodalomnak eredményeit ügyesen és kellő tájékozottsággal földolgozza. A számos eltérő véleményekkel szemben szerző rendszerint helyes ítélettel foglal állást. Új anyag előteremtésére vagy egészen önálló szempontok érvényesítésére természetesen alkalma nem volt, de a feldolgozott érdekes és fontos kérdés terén való tájékozásra a dolgozat ajánlható.

Zimányi József. Magyarai István. Ungvár, 1888. (8-r. 31 l.) Tudori értekezés, mely Magyarai életét és fennmaradt két munkáját alaposan és helyes ítélettel tárgyalja. Legterjedelmesebben szól szerző természetesen Magyarai és Pázmány polemiájáról. Értékes irodalomtörténeti adalék.

Becker Reinhold. Wahrheit und Dichtung in Ulrich von Liechtensteins Frauendienst. Halle, 1888. Niemeyer, 116 l. Ara 2 mk. — A stájer lovagnak önéletrajza fontos művelődéstörténeti forrás, melynek jelentőségét Irodalomtörténetemben (I, 543—51) bővebben kifejtettem, a hol egyuttal hangsúlyoztam, hogy a munka itt-ott «való és költészet» és kimondtam,

«hogy tetteinek főűrőjő a hiúság volt és az a korlátoltság, mely nem tudja magát a divat zsarnoksága alól fölmenteni». Becker még tovább megy. Szerinte e munka regény és egyéb semmi, — de az összes tőnyleges adatok valódiságát ő sem tagadja, csakhogy Liechtenstein ez adatok indokolásában és a cselekvény elbeszélésében első sorban képezelete által vezérelteti magát. Mulattató könyvet akart írni, nem történeti munkát. Azért külsőleg utánozza ugyan az udvari élet régi formáit, de voltakép maga is neveti a rajzolt világot. Becker szerint csak a közbeszött költői levelek és dalok felelnek meg a valóságnak, az elbeszélés maga regény, még pedig nagyrészt igen sikerült regény, melynek megírásánál a szerző főkép hatására törekedett, a valóság és komolyság rovására is. — A kis könyv igen jól van írva és alapos tanulmányok eredménye; de a főkérdésre nézve talán mégis túllő a czélon. Eddig rendkívüli bizalommal voltak a stájer Don Quijote igazságszeretete iránt; Becker e bizalmat teljesen megtagadja tőle. A helyes valószínűen itt is a két véglet közt fekszik.

Greyerz O., Bent Lulwig von Muralt. Frauenfeld, 1888. 112 l. — Ez érdekes életrajz hőse a maga idejében híres ember volt, ma már alig tud valaki róla. Mídőn Haller 1732-ben váratlanul kiadta költeményeit, Gottsched azt írta, hogy «általánosn a híres Muralt urat tartják szerzőjőknek». Nagy volt a tekintélye, és kiváló kortársai elismerték kiválóságát. Gottsched szerint a legszellemesebb æsthetikusok Shaftesbury, Addison, Voltaire, Muralt; Voltairenél többször szerepel a «sage et ingénieur M. de Muralt»; Rousseau tanulmányozza műveit és Bodmer a tiszta ízlésnek egyik németországi «missionariusát» látja benne. E híre és tekintélye a *Lettres sur les Anglais et les Français* czímmel még a XVII. sz. végén írt, de csak 1725-ben megjelent tizenkét levelén alapszik, melyek a szerzőnek kiváló megfigyelő tehetségéről és helyes ítéletéről tanúskodnak. E munkának nagy része van abban, hogy az angol ízés a XVIII. sz. elején tekintélyre vergődik a kontinensen s főleg Németországban teljes diadalt ül a francia irány fölött, — mert Muralt nagy tisztelője az angol nemzetnek és szellemnek, melyet (főleg a francziával szemben) igen kedvezően jellemez. Muralt különben 1665-ben született Bernben s egészen francia nevelésben részesült, Genfben tanult, mire a francia seregbe mint tiszt belépett. Vagy harmincz éves korában került Londonba, hol az «angol», utóbb Párisba, hol a «francia levelek» keletkeztek. Bernbe 1698-ban tért vissza. Itt kiváló állami s társadalmi állást foglalhatott el, mint utóbb Haller; de Muralt egy saájtszerű politikus irányhoz szegődik, mely őt ellentétbe hozza a kormánynyal. Kiutasítják Bernből, utóbb Genfből is; végre a neufchâteli tő mellett telepszik meg Colombier közelében, hol csak 1749-ben, félíg-meddig zavart elmével meghalt. Későbbi dolgozatai (*L'instinct divin, Lettres fanatiques* stb.) kizárólag vallási problémákkal foglalkoznak s szintén nagy hatással voltak a korra, főleg Rousseaura, mert ha Muralt folyton azt tanítja, hogy az igaz tudásnak egyedüli forrása az intuitió, hogy a tudomány csak elrontja az embert, hogy kizárólag a keblünkben megszólaló isteni szözatot kell követnünk; nem nehéz e tétélekbén Rousseau későbbi világnézetének gyökereit s csiráit felismerni.

Kaweran Waldemar, Aus Halles Literaturleben. Halle, 1888. Niemeyer, 360 l. Ara 6 mk. — Igen vonzóan írt és alaposága mellett is kellemes olvasmányt nyújtó irodalom- és kortörténeti rajz. Halle a XVIII. században nagy szerepet vitt a német tudomány, műveltség és költészet terén és szerző a régi város és jelentőségének lehető teljes képét iparkodik adni. Műve három főrésze oszlik. Az elsőben tárgyalja a tudós iskolák ügyét, a gymnasiumok állapotát, az egyetem keletkezését, a tanárok és tanulók viszonyait. Itt főleg Thomasius, Gundling, Philippi (kit Liscow szatirái megsemmisítettek) és a korabeli folyóiratok jellemzése igen sikerült. A második rész a pietismus fejlődésének és hatalmának rajza: Francke és Joachim Lange, Wolff Keresztély és Klotz a főalakok. A harmadik rész a

rationalismus győzelmét beszéli el: Bahrtdt, Lafontaine Ágost (az érzelgős regényíró) és a hallei színházi viszályok állnak előtérben. A szerző mindenütt a forrásokból (részben eddig ki nem aknázottakból) és a legjobb monographiákból merít, szépen csoportosítja a gazdag anyagot, helyesen és minden túlzás nélkül ítél és igen vonzóan tárgyalja az érdekes mozgalmakat. Könyvét még az is nagy érdekléssel fogja olvasni, kit az itt tárgyalt dolgok nem érdekelnek közelebbről. A pietismus és rationalismus közti harc különben azóta sem ért tényleg véget, s ennyiben majdnem aktuális érdekű a könyvnek legfontosabb és legterjedelmesebb része.

Morneuey Karl, Johann von Dalberg, ein deutscher Humanist und Bischof. Heidelberg. 1887. Mit Dalberg's Bildniss. — Egészen új és gazdag levéltári anyagon nyugvó életrajza a XV. századi német humanisták szellemes fejének és bőkezű mecénásának. Sok ennek alapján az új adat, még az évszámokban is. Eddig úgy tudtuk, hogy D. 1445-ben született és e kiinduló pontból állapították meg életének egyes korszakai. Most M. kimutatja, hogy Dalberg 1455-ben született, 11 éves korában ment az erfurti egyetemre, hol négy év múlva baccalaureus lett; 1473-ban indult Olaszországba, hol Agricola Rudolfal benső barátságot kötött s 1474-ben a párisi egyetem rectorává választott. D. tehát 11 éves korában volt deák, 18 éves k. Paris rectora, 25 éves k. wormszi prépost s a heidelbergi egyetem kancellárja, 26 éves k. a rajnai választó fejedelemség kancellárja és 27 éves k. wormszi püspök. Főleg mióta a heidelbergi egyetemmel hivatalos viszonyban állt, gyakorolt D. messze kiható és jótékony hatást a német humanismus fejlődésére. Főleg pártolta a görög tanulmányokat is, melyekkel Paduában kezdett foglalkozni. De jellemző, hogy 1479-ben, midőn Agricola a Speierben tartózkodó Dalberget fölkereste s ketten itt a göröggel foglalkozni szándékoztak, az egész városban egyetlen görög könyv nem volt kapható, — hisz Wimpfeling még néhány évvel később kijelentette, hogy Reuchlin, Celtis, Trithemius és Dalberg az egyetlen négy német ember, kik görögül tudnak. (Agricola már 1485-ben megh.). Dalberg tervezte 1495-ben az örökké tervezett Celtissel a német humanisták szövetségét is, melynek természetesen a wormszi püspök volt feje. Ő eszközölte ki a német császárnál azt a kitüntetést is, hogy az új császár a koronázásnál mindig legelőször egy Dalberget tüssön lovagá; innen a közmondásossá vált szólam: Ist kein Dalberg da? Dalberg megh. 1503. július 28. korán és igen váratlanul. Halála körülményei nincsenek még teljesen kiderítve. Barátjai azt állítják, hogy heves láz ölte meg; de Wormsban (a hol, igaz, nem szerették a püspököt, ki folyton perlekedett a lehető önállóságra s függetlenségre törekvő várossal) azt beszélték, hogy D. egy szerelmi kaland alkalmával egy mély pinczébe esett s agyonzúzta magát. A kancellár egész életében a tisztesség és szüziesség hírében állt; a wormszi pletyka azonban mégsem látszik teljesen légből kapottnak.

Morsch Hans, Goethe und die griechischen Bühnenschriftsteller Berlin, 1888, 4-r. 55 l. (programm). — E nagy olvasottsággal és rendkívüli szorgalommal írt tanulmányban pontosan kimutatja szerző a görög tragikusok hatását Goethe drámai műveire. E hatás a választott tárgyokban, a költői szellem- és nyelvben, egyes azonos vagy rokon elemekben mutatkozik. Főleg érdekes, mit szerző a Goethe stílusának s nyelvének hellén jelleméről s elemeiről összeállít. Kölcsönzések nem nagy számmal találhatók, de tény, hogy Goethe rendkívül sokat tanult a görög mesterektől, kik sokkal nagyobb mértékben mentek át vérebe, mint azt rendszeren gondolják. Nagyon tanulságos e szempontból, hogy a német költőnél sok kifejezés, kép, fordulat vagy gondolat található, melyek csak a tragikusok fragmentumaiban fordulnak elő, melyeket Goethe pedig csak igen kis részben ismert. De annyira beleélte magát a tragikusokba s annyira magáévá tette szellemüket s alakjukat, hogy egészen öntudatlanul is ugyan e szellemben és alakban fejezte ki magát. A görög nyelvet is, úgy látszik, sokkal jobban bírta Goethe, mint

azt rendszeren föltételezik róla. Különösen sikerült a tanulmány legterjedelmesebb, az Iphigeniát tárgyaló része, melyben a szerző meggyőzően kimutatja, hogy Goethe, bár Euripides tragédiáját s az antik mythust lényegesen módosította, mégsem vett föl drámájába oly ideát vagy ideált, mely az antik világban ki nem mutatható vagy épen lehetetlen volna.

Schultz Osk., Die proenzalischen Dichterinnen. Biographien und Texte nebst Anmerkungen und einer Einleitung. Leipzig, 1888, Fock, 8°, 36 l. Ara 1 mk. 20. — Ez alapos és új eredményekben gazdag dolgozat három részből áll. Az elsőben szerző érdekesen fejtegeti azt a kiváló szerepet, melyet a nő déli Franciaországnak irodalmi s művelődési életében vitt. A második részben tizenhat nőköltőről közöl életrajzi s irodalomtörténeti adatokat. Végre a harmadik részben 24 költemény szövege következik. Értékes jegyzetekkel. A fölhozott nőköltők közül Tobler szerint (Le Moyen âge, 1888. mai, p. 98) az utolsó, Bieiris de Romans?) törlendő, mivel egyetlen fönmaradt dala, tartalmánál fogva, csak férfítől származhatik. A dolgozat többi adatai a prov. irodalomtörténet értékes adalékai.

Wätzold Stephan, Zwei Goethevorträge: Die Jugendsprache Goethes. — Goethe und die Romantik. Berlin, 1888, 56 l. Ara 1 mk. Két csinos, népszerű felolvasás, melyek azonban mégis nélkülözik a kellő tudományos alapot. Az első a jobbik. Szerző érdekesen mutatja, hogy már a fiatal Goethe is mily mesterien kezelte a nyelvet és hogy számos kifejezése (már ezen időből), melyeket a kortársak hallatlanoknak tartottak, ma a közönséges beszédnek mindennapi alkatrészei. Ha szerző Goethét a német nyelv felszabadítójának nevezi, ez talán, Klopstock és Wieland, Lessing és Herder után egy kissé sok; de tény, hogy Goethe nyelve nekünk sokkal kevésbbé idegenszerű, mint jeles előzőié. — A második előadás tárgyalja Goethe viszonyát a romantikusokhoz, mely tudvalevőleg váltakozva barátságos és ellenséges volt. Szerző előadja e viszony különböző korszakait, de végre is nem tudjuk meg, hogy mi az oka annak, hogy Goethe végül elfordult az új irány képviselőitől. A romantikusok tévedései és bünei a vallás és politika terén nem döntöttek, mint szerző hiszi, hanem az az éles ellentét, mely Goethe és a romantikusok közt aesthetikai kérdésekben már kezdettől fogva megvolt és évről évre mind élesebbé lett. Goethe egyetlen egy utánzandó, mintaszerű költészetet ismert el, a görögöt. «A többit mind (mondja) csak történetileg szabad tekintenünk és csak válogatva átvennünk a jót, a mit benne találunk.» Azért pl. az ónémet vagy óolasz festészet, a Nibelungének, Calderon, sőt még Shakespeare is Goethe szemében csak *relatív* értékkel bírtak (bár a nagy angol drámaköltő az ő felfogása szerint is megközelítette az abszolút értéket). Míg a romantikusok is ugyanezen felfogásból indultak ki, Goethe jó viszonyban volt velök; de midőn a világnak minden szellemű és jellemű költészetét szolgálaiasan utánózni kezdtek és ez által az izlést előbb zavarossá és utóbb hóbortossá tették, Goethe elfordult tőlük, és midőn ők mind tovább haladtak ezen ferde és káros irányokban, végre síkra szállt ellenök. A romantikusok is csak addig voltak Goethének lelkes hívei, míg azt hitték, hogy teljesen az ő emberök; midőn észrevették, hogy az öreg úr nem tart mindenben velök, elavultnak és kedélytelennek találták és kedvezőtlenül ítélték ugyanazon munkáiról, melyeket alig néhány évvel előbb mód felett dicsőítettek volt.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ. *)

I. Classica philologia.

- Aeneis I. Vergilius.
 Aeschylus, ford. 208. — A lebilincselte Prometheus 209.
 Aesopusi mese 107.
 Afrika nyug. partja az ókorban 125.
 Amnis, etym. 679.
 Anakreon, ford. Bedőházi, 83. — Jellemzése 106. — Leo Mag. Anakreontikái 527.
 Anth. Pal. VII. 62, ford. 103.
 Antigónéban Kreon 217.
 Apollo és Marsyas, dombormű, 113. — név magyarázata 445.
 Apollonius rex, ed. Ring 288.
 Aquincumi ásások 757.
 Archæolog. német intézet évkönyve 125.
 Areopág 438.
 Aristotelis fragmenta 226.
 Arnobius 731.
 Ásások Kytherában 115. — Aquincumban 757.
 Athéni muzeumok múkincei 228.
 Attikaiak házasságkötése és felbontása 675.
 Blesus, etym. 679.
 Cæsar szó etymológiája 113.
 Cato, Uticai, 525.
 Cicero Philippikái ford. 88.
 Class. tanulmányok fontossága 445. — Class. képzés fontossága 515. — Class. tanulmányok értékesítése 523.
 Cornelius Nepos ed. Ed. Ortmann 123.
 Cupido és Psyche 126.
 Curtius György jellemzése 229.
 Curtius Rufus ed. Schmidt 123.
 Dinarchi orationes 123.
 Diodorus, ford. 109.
 Elektromosság és mágnesség az ókorban 228.
 Élősdiek görögöknél és rómaiaknál 440.
 Enim, etym. 679.
 Ennius, Annales 493.
 Euripides, Medea, ed. Mekler 226.
 Fortunatus Máté. 346.
 Gajus 72.
 Görög nyelvtanok: Curtius György 113. — Maywald József 310. — gyakorlókönyv: Maywald 396. — szlapon irodalom 124. — nyelv kiejtése 124. — lyrai költészet 106. — magyar szótár 303. — præpositiók 227.
 Házasságkötés és felbontás Attikában 675.
 Herodotos, ed. Dávid István 80. — Egy ellenmondás nála 157.
 Hesychios 766.
 Homeros. Ilias és Odyssea Couat Alfr. átdolgozásában 114. — Az Odyssea keletkezése 222. — Ilias ed. Stier, 222. — Jegyzetek az Iliashoz Csengeri Jánostól 300. — Az Ilias keletkezése 448. — Melikus fajok 745. — Korának erkölcsi világa 751. — Párhuzamos idézetek 769.
 Horatius: bölcsészeti nézetei 210. — Ethikai elvei 210. — Satirái, ed. Kiessling 227. — Megszilárdítja Augustus egyeduralmát 440. — Egyik ódájából magy. prot. dal 447.
 Indulgeo, etym. 679.
 Isyllos Epidaurusból 229.
 Jóslás a görögöknél s rómaiaknál 216.
 Királyok a régi Italiában 126.
 Kreon az Antigónéban 217.
 Kytherai ásások 115.
 Lactantius 534.
 Latin nyelv gyakorlati tanítása 516, — módszeres tanítása az I. osztályban 517, — a kezdő tanítás praxisából 517.
 — nyelvten: Pirchala 75 és 306. — Schultz-Dávid 187. — Holzweissig-Székely 293, — mondattan: Kérészi-Szinyei 665.
 — olvasókönyvek: Schultz-Dávid 189. — Livius-, Ovidius- és Phædrusból 190. — Szabóky Adolf 190. — Holzweissig-Székely 293.

*) A könyvészeti rovat és a «Magyar philologiai irodalom 1887-ben» mellőzésével.

Leo Magister 527.
 Leokrates, Lykurgos beszéde ellene 213.
 Livius: csodajelek művében 670.
 Lykurgos szónok 213.
 Lykurgos törvényhozása 212.
 Magyar-görög szótár 303.
 Mantele, etym. 679.
 Martialis, ford. 379. 391. 501. 512. 570. 668. 677.
 Meleagros ford. 103.
 Melikus fajok Homerosban 745.
 Muttus, etym. 679.
 Művészeti kirándulás 753.
 Mythologia 770.
 Népeesség a görög-római világban 226.
 Nevelés Rómában 513.
 Nogarola-nővérek 167.
 Ókori történet 123.
 Omnis etym. 679.
 Orpheusi astronomia 337.
 Ovidius élete s művei 442. — O. és Gyöngyösi 220.
 Panyassis 768.
 Paraziták I. élőadiék.
 Párhuzamos idézetek 769.
 Pinguis, etym. 679.
 Plato műveinek valódisága 229. — A föld nyugvását vagy forgását tanította-e? 241. — Proklos commentárja 449.
 Plautus compositiója 126. — Miles Gloriosus ed. Lorenz 128.
 Pons, etym. 679.
 Premo, etym. 679.
 Proklos Plato-commentárja 449.
 Psyche és Cupido 127.
 Quirium, Róma régi neve 446.
 Reifferscheid Vilm. Ag. + 112.
 Róma név magyarázata 445.
 Római feliratok 228.
 — nevelés 513.
 — régiségek 658.
 — költők töredékei 226.
 — nép életéből 669.
 — temetés és halotti áldozat 671.
 — menyegzői szertartások 674.
 Schliemann ásátásai Kytherán 115.
 Silius Italicus Punicái keletkezési ideje 113.
 Sinon csele Vergiliusnál 523.
 Solon törvényhozása 212.
 Sophokles-tanulmányok 228. — Antigone 217.
 Tanulók könyvtára 680.
 Thukydides 785.
 Újhellén irodalom 86.
 Uticai Cato 525.

Vergilius, Az Aeneis mint nemzet éposz 1. — Három új kiadása 114. — francia átfordozás 115. — V. hasonlatai 443. — Sinon csele az Aeneisben 523. — Temetés és halotti áldozat az Aeneisben 671.
 Verrius-tanulmányok 228.

II. Magyar philologia.

Accentus 825.
 Akadémiank latin kiadványai 380. 682.
 Aquincumi ásátások 757.
 Arany, párhuzamos idézet 769.
 Beriszló Péter éneke 529.
 Bocskai István haláláról dal 61.
 Csokonai és Kotzebue 733.
 Dévai Biró Mátvás halála éve 112.
 Dévay József könyvtára 449.
 Dugonics, A szerencsenek 194.
 «Egész» mondattani sajátosságai 282.
 Elbeszélés, verses, története 823.
 Felolvasás szabályai 817.
 Felőlem 817.
 Foktői János 729.
 Gorove László 273. — Jetzid és Hába cz. drámája 275.
 Gvadányi, szolgafa 91.
 Gyöngyösi István: Nevének alakja 54. — Chariklia 194. — Az ő echói 219. — Gy. és Ovidius 220. — Gyöngyösi vagy Gyöngyössi 221. — Élete 819.
 Gyulai P., párhuzamos idézet 769.
 Határozók jelentésbeli változásai 168. — Magyar határozók 790.
 Heliodoros a magy. irodalomban 193.
 Ige- és névjelző 816.
 Iskolai drámák 648.
 Janus Pannonius 761.
 Jelző, név- és ige-jelző 816.
 Kassai magyartalanságok 749.
 «Kész» mondattani sajátosságai 282.
 Költészettan 663.
 Középkori latinság 380.
 Kurucz költészet 818.
 Lipp Vilmos + 224.
 Lyránk története 822.
 Magyar hirlap-irodalom 1888-ban, 281. — játékszin 322, — története 644. — verstan 431.
 Magyartalanságok Kassán 749.
 Meggyőző előadás 809.
 Miattam 817.
 Mondat 814. — Mondattani kérdések 817.

Mysteriumok 645.
 Mihály deák codexe 60.
 Név- és igejelző 816.
 Névszónak teljes tője 536.
 Petőfi-Muzeum 333.
 Prot. dal a XVII. századból 64. 159.
 Rákóczi, dal róla 161.
 Rhetorika 316. — Meggyőző előadás 809.
 Simai és Weisze 495 és 559.
 Stíl, magyar 332.
 Szaválás szabályai 817.
 Szemere Miklós 264 és 363.
 Szolgafa 91.
 Szórend 825.
 Tő a magyar névszóban 536. 794.
 Tölem 817.
 Thukydides-fordítás 785.
 Vers eredete 435.
 Verses elbeszélés története 823.
 Wiedemann J. J. † 331.
 Vörösmarty, A két szomszédvár 318 és 452.
 Zrinyiász, egy félreértett helye 756.

III. Germán philologia.

Állatéposz 104. — Állatmonda és állatéposz 225.
 Angol nyelvtan 186.
 — régi színpad 826.
 Anno-dal 128.
 Auerbach Jakab † 111.
 Bartsch K. † 825.
 Bergmann Fr. Vilim. † 112.
 Bugge mytholog. föltevése 426.
 Clericus dalok, ford. 57. 59.
 Crugot Márton, Schiller forrása 118.
 Dalberg János 830.
 Dom szó etymológiája 181.
 Edda 424.
 Egri könyvtár német kéziratjai 333.
 Erdélyi szászok eredete 105.
 Farsangi játékok 446.
 Fulda Károly † 111.
 Geibel Emanuel 126. 227.
 Germán Bibliotheka 118.
 — elemek az olaszban 457.
 Germánok. E név eredete és értelme 420. — Germánok és szlávok 417.
 — Germánok és finnek 419. — A germán pogányok és a kereszténység 448.
 Gædeke Károly † 111. — Grundriss III. 227.
 Gœthe. Hermann és Dorothea ford. 56. — Koszorúk, ford. 57. — Wer-

therje 116. — Faustjának legrégebb alakja 119. — Gœthe és Herzlieb Vilma 124. — Egmont, magyarázta Bauer 180. — Hermann s Dorothea mintái 223. — Gœthe és Lili 224. — Műveinek weimari kiadása 225. — G. és a görög drámaírók 833. — Ifjúkori nyelve 834. — G. és a romantika 834.
 Gottsched Hallerről 829.
 Grimm törvénye 507.
 Halle irodalmi élete 830.
 Haller 829.
 Hangmozdítás 507.
 Herder levelezése Nicolaival 227.
 Herzlieb Vilma 124.
 Kereszténység apperceptiója a germán pogányság által 448.
 Kimberek és teutonok 423.
 Kosegarten élete 124.
 Kotzebue és Csokonai 733.
 Lautverschiebung 507.
 Kütrenbergi lovag 128.
 Lenz R., Die Sicilianische Vesper 118.
 Lessing Károly 451.
 Lessing metrikája 118.
 Liechtenstein Ulr. 829.
 Muralt B. I. 829.
 Német dal, XIII. századi, ford. 59. — könyvészet, magyarországi 336. — nyelvtanok: Simonyi Zs. 197. — Felsmann Józ. 502. — olvasókönyvek: Harrach J. 182. — Szemák Istv. 325. — Kún Pál 326, — kéziratok Egerben 333. — hirlapok Európán kívüli 333. — nyelvőr 115. — Német tanítás, folyóirat 115. — Német tanítás a III. oszt. 812. — régiségek 201.
 Nibelungének, ed. Zarneke 127. — Szerzője 128.
 Nicolai levelezése Herderrel 227.
 Osztrák lyrikusok 127.
 Otfried viszonya kereszt. lat. költők-höz 333.
 Petőfi, Boldogtalan voltam, ó-izl. ford. 59.
 Pidgin-English nyelv 129.
 Pytheas 205.
 Reinhart Fuchs 225.
 Reinmar minnesänger 128.
 Roland-dal, a német 125.
 Roman. E szó értelmének változása 334.
 Röpe G. B. † 224.
 Scheffel Viktor élete 115.
 Schiller, Stuart Mária 104. — A ke-

zesség tárgya 117. — A Messinai
Hölgy forrása 118. — Die unüber-
windliche Flotte forrása 118.
Schönemann Erzsébet (Lili), Goethe
kedvese 224.
Shakespeare hatása Lenzre 118.
Skandináv mythoszok eredete 426.
Svájcz minnesängerek 228.
Ulrich v. Liechtenstein 829.
Vola spo 229. — Magyarázata 425.
Walther von der Vogelweide neve
Csehországban 119.
Weidmann Pál bécsi író, Gorové for-
rása 275.
Weisze Chr. Felix és Simai Kr. 495
és 559.

IV. Román philologia.

Bieiris de R. 831.
Boccaccio szülővárosa 117.
Bogonilek 124.
Bougre szó eredete 125.
Calderon, Zalameai bíró 117.
Cipariu Timót + 111.
Cousin V. 740.
Czihák Sándor + 111.
Foscolo Ugo 116.
Francia nyelvten 392, — igehajlí-
tás 689, — remekírók életrajzai 740.
Jacopo Ortis 116.
Keltomania 116.
Lotheissen Ferd. + 224.
Lothringiai népmesék 123.
Montesquieu 803.
Muralt B. L. 829.
Népmesék Lothringiából 123.
Nisard D. + 826.
Olasz nyelv germán elemei 457, —
igehajlítás 689.
Orlando olasz éposz 119.
Provencei nőköltők 831.

Roland-ének 104.
Rumén folklora 70, — helyesírás
71, — igehajlítás 689.
Sand George 805.
Sévigné asszony 742.
Turgot 807.
Vega, Zalameai bíró 117.
Viel-Castel Lajos + 111.

V. Nyelvészet. Vegyes.

Árja nyelvek összehasonlító nyelv-
tana 98.
Árja óskor 403.
Bölcsészethallgatók segélyegylete 757.
Czigány népdalok 362. 430. 558. 728.
739.
— nyelv és nép 232.
Egyetemes könyvtár 334.
Egyetemi Lapok 334.
Elfrida-drámák 240.
Ethnolog. folyóirat 69.
Fleischer H. L. + 332.
Geogr. nevek helyesírása 748.
Herodes und Mariamne-drámák 128.
Irene-drámák 179.
Irodalmi Értesítő 221.
Katholicismus befolyása a magyar
nevelésügyre 87.
Nevelésügy, magyar és a katholicis-
mus 87.
Olvasásról 747,
Orosz nyelvten 737.
Philologia, a magyar, 1887-ben 571.
Philologiai programm - értekezések
1887-ből, 108.
Pott Frigyes Agost 230.
Programm-értekezések 1886—87, 510.
Schlottmann Konst. + 111.
Sémi nyelvek osztályozása 127.
Ünnepi zsidó imádságok 800.
Volapük 505.
Zsidó ünnepi imádságok 800.

A Budapesti Philologiai Társaság tagjai 1888-ban.

I. Tiszteletbeli tagok :

József Csász. és Kir. Főhercegy ő fensége, Alcsuth.
Dr. Budenz József, egyetemi tanár, Budapest.
Dr. Georges K. E. tanár, Gotha.
Dr. Hunfalvy Pál, a M. Tud. Akadémia főkönyvtárnoka.
Dr. Schott Vilmos, egyetemi tanár, Berlin.
Dr. Télyfy Iván, ny. egyetemi tanár, Budapest.
Dr. Torma Károly, egyetemi tanár, Budapest.
Dr. Vámbéry Ármin, egyetemi tanár, Budapest.

II. Alapító tagok :

József Csász. és Kir. Főhercegy ő fensége, Alcsuth.
 † *Horváth Cyrill, volt egyetemi tanár, Budapest.*
Gr. Kuun Géza, Maros-Némethi.
B. és K. Latinovics Géza, földbirtokos, Bikity.
Noyáll János, pergamoni püspök, Nagyvárad.

III. Rendes tagok :

A * -gal jelöltek 1888 végén kiléptek.

Folyó szám	A tag neve és lakhelye	Állása	Mely évtől tag ?	Tartozik	
				tagdíjjal	oklevél- ért.
	Abday József, Nagy-Éos	plébános	1886	nem	nem
	Dr. Ábel Jenő, Budapest	egyetemi tanár	1874	•	•
	Dr. Acsay Antal, Nyitra	k. r. theologiai tanár	1885	•	•
	Albrecht János, Pozsony	kir. kath. főgymn. tanár	1884	nem	•
5	Altman Imre, Selmeczbánya	? ? ?	1881	1881—1888	igen
	Ambrus Mór, Losonez	állami főgymn. tanár	1874	nem	nem
	Andrássy Jenő, Nagykálló	állami főreálisk. tanár	1881	1883—1888	igen
	Dr. Angyal Dávid, Budapest	egyetemi könyvtártiszt	1881	1886—1888	nem
	Gr. Apponyi Sándor, Lengyel	főrendiházi tag	1888	nem	•
10	Dr. Balassa József, Székes- Fehérvár	keresk. akad. tanár	1885	•	•
	Dr. Baligó János, N.-Károly	kegy. r. főgymn.	1888	•	•
	Dr. Ballagi Mór, Budapest	ref. theologiai tanár	1881	•	igen
	Baló József, Budapest	mintapolgárisk. tanár	1886	•	nem
	Dr. Bánóczy József, Budapest	semináriumi tanár	1881	•	igen
15	Baráth Ferencz, Budapest	ref. főgymn. tanár	1881	nem	•
	Barbarics L. Róbert, Baja	r. kath. főgymn. tanár	1882	•	nem
	Dr. Barna Ignác, Budapest	fogorvos	1881	•	•
	Bartal Antal, Budapest	mintafőgymn. igazgató	1874	•	•

Folyó szám	A tag neve és lakhelye	Állása	Mely évtől tag?	Tartozik	
				tagdíjjal	oklevél- ért
20	Dr. Bászél Aurél, Fehér- templom	állami főgymn. tanár . . .	1874	1886—1888	nem
	Bauer Simon, Szeged . . .	állami főreálisk. tanár . . .	1886	nem	•
	Beksits Ignác, Kaposvár . . .	állami főgymn. tanár . . .	1881	•	•
	Dr. Bélay Jenő, Budapest . . .	állami főreálisk. tanár . . .	1886	1887—1888	•
25	Dr. Beliczay Jónás, Kec- kemét	ref. jogakad. tanár	1881	nem	•
	Dr. Beóthy Zsolt, Budapest . . .	egyetemi tanár	1881	•	•
	Dr. Berger E. János, . . .	egyetemi tanár	1884	nem	igen
	Bermüller Ferencz, . . .	kir. kath. főgymn. tanár . . .	1874	•	nem
	Binder Jenő, Brassó	állami főreálisk. tanár . . .	1883	1888	•
	Blanár Ödön, Beszterceb. . .	kir. kath. főgymn. tanár . . .	1886	•	•
30	Bódiss Jusztin, Győr	henczés főgymn. tanár . . .	1888	nem	igen
	Bohner Jákó, Lugos	kir. kath. főgymn. tanár . . .	1887	•	nem
	Bolla Lajos, S.-A.-Ujhely . . .	kath. gymn. tanár	1888	•	•
	Dr. Boros Gábor, N.-Szeben . . .	állami főgymn. tanár . . .	1881	1888	•
35	Bossányi József, Ny.-Novák . . .	plébános	1883	nem	•
	Bozsénik Béla, Beszterceb. . .	kir. kath. főgymn. tanár . . .	1886	•	•
	Dr. Brassai Sámuel, Kolozsv. . .	nyug. egyet. tanár	1881	•	•
	Breznyik János, Selmeceb. . .	ág. ev. főgymn. igazgató . . .	1881	nem	•
	Budaváry József, Nyitra	r. kath. főgymn. tanár . . .	1881	•	•
	Dr. Burány Gergely, Szom- bathely	kir. kath. főgymn. tanár . . .	1881	•	•
40	Burián János, Losoncz	állami főgymn. tanár . . .	1885	•	•
	Császár Árpád, Budapest	kir. kath. főgymn. tanár . . .	1885	1886—1888	•
	Dr. Csengeri János, Budapest . . .	mintafőgymn. tanár	1881	1888	•
	Cserai József, Léva	kir. kath. főgymn. tan.	1886	nem	•
45	Dr. Cserép József, Sátor- alja-Ujhely	r. kath. gymn. tanár	1882	•	•
	Cserhalmi Samu, Budapest	p. ü. min. számtiszt	1881	•	•
	Csomár István, Munkács	állami algymn. tanár	1881	1886—1887	•
	Csorba Mária, Kaposvár	polg. leányisk. igazgató . . .	1887	1888	•
	Dr. Csósz Imre, Rózsahegy	r. kath. gymn. tanár	1883	nem	•
	Dr. Danielovics K., Zombor	állami főgymn. tanár	1884	1888	•
50	Dávid István, Budapest	kir. kath. főgymn. tanár . . .	1885	•	•
	Dergács Sándor, Nagybánya . . .	áll. főgymn. tanár	1898	nem	•
	Dévay József, Budapest	p. ü. igazg. iktató	1888	•	•
	Dóczy Imre, Debreczen	ref. főiskolai tanár	1881	1888	•
55	Drajkó Béla, Budapest	kegy.-rendi főgymn. tan. . . .	1881	•	•
	Elischer József, N.-Szeben	kir. tanker. főigazgató	1874	•	•
	Endrei Árpád, Csurgó	ref. főgymn. tanár	1886	•	•
	Erdélyi Károly, N.-Károly	kegy.-rendi főgymn. tan. . . .	1882	1887—1888	•
	Erdélyi Pál, Budapest	muzeumi tisztviselő	1881	nem	igen
	Dr. Erődi Béla, Fiume	állami főgymn. igazg.	1883	1888	nem
60	Fábián Imre, Kassa	r. kath. főgymn. tanár	1881	nem	igen
	Faludi Miksa, Sz.-Fehérvár	keresk. akad. igazgató	1881	1883—1888	•
	Farkas József, Kolozsvár	r. kath. főgymn. tanár	1881	nem	nem

Folyó szám	A tag neve és lakhelye	Állása	Mely évtől tag?	Tartozik	
				tagdíjjal	oklevél- ért
	Fekete Fidel, S.-A.-Ujhely	kath. gymn. tanár	1888	nem	nem
	Feket Ferencz, Lugos	főgymn. tanár	1874	1888	•
	Ferenc Waldemár, Fehér- templom	állami főgymn. tanár	1881	1886—1888	•
65	Dr. Ferenczy József, Buda- pest	közokt. ügyi tanácsjegyző	1886	nem	•
	Dr. Fialowsky L., Budapest	kir. kath. főgymn. tanár	1886	1888	•
	Dr. Fináczy Ernő, Budapest	állami főgymn. tanár	1881	nem	•
	Fludorovics Zs. János, Nagy- Károly	kegy. yesrendi taná	1885	1888	•
	Fiók Károly, Budapest	ref. főgymn. tanár	1887	•	•
70	Dr. Fodor Gyula, Szathmár	kir. kath. főgymn. tanár	1885	nem	•
	Forberger László, Bonyhád	ág. ev. algymn. tanár	1886	1887—1888	•
	Friml Aladár, S.-A.-Ujhely	kath. gymn. tanár	1883	1888	•
	Dr. Fraknói Vilmos, Budap.	m. tud. akad. titkár	1881	nem	•
	Dr. Fröhlich Róbert, Budap.	ág. ev. főgymn. tanár	1881	•	•
75	Füredi János, Budapest	kegy.-rendi főgymn. tan.	1886	•	•
	Gärtner Henrik, Nagy-Várad	áll. főreálisk. tanár	1885	1887—1888	•
	Dr. Geréb József, Losonc	állami főgymn. tanár	1882	nem	•
	Geréb Márton, Kolozsvár	ref. főgymn. tanár	1881	•	•
	Géresi Kálmán, Debreczen	ref. főiskolai tanár	1881	•	•
80	Gerevics Gusztáv, Fehér- templom	állami főgymn. igazgató	1881	•	•
	Gergey Lénárd, Esztergom	r. kath. főgymn. tanár	1885	•	•
	Glósz Miksa, Csiksomlyó	főgymn. tanár	1888	•	•
	*Gódor Gyula, Ar.-Maróth.	megyei pénztári ellenőr	1881	1882—1887	•
	Goldis János, Arad	kir. főgymn. tanár	1881	nem	•
85	Gurnesevits Lajos, Pécs	r. kath. főgymn. tanár	1888	•	•
	Gyárfás István, Nagyszombat	érs. kath. főgymn. tanár	1888	•	•
	Dr. Gyomlay Gyula, Budap.	mintafőgymn. tanár	1882	•	•
	György Lajos, Losonc	állami főgymn. tanár	1881	•	•
	Dr. Gyulai Pál, Budapest	egyet. tanár	1881	•	igen
90	Háhn Adolf, Arad	állami főreálisk. tanár	1881	1883—1888	•
	Hajnal Imre, Szeged	kegy.-rendi főgymn. tan.	1882	nem	nem
	Hajós Benő, Pápa	bencés főgymn. tanár	1888	•	•
	Dr. Halász Ignác, Székes- Fehérvár	állami főreálisk. tanár	1881	1888	•
	Dr. Harrach József, Buda- pest	közs. főreálisk. tanár	1888	nem	•
95	Haslinger Ferencz, Arad	kir. főgymn. tanár	1881	1888	•
	Dr. Hatala Péter, Budapest	egyetemi tanár	1881	•	•
	Hegedüs Béla, Budapest	állami főgymn. tanár	1881	•	•
	Dr. Hegedüs Istv., Kolozsvár	egyetemi tanár	1881	nem	•
	Hehelein Károly, Szatmár	kir. kath. főgymn. igazg.	1881	•	•
100	Dr. Heinrich Alajos, Budap.	állami főgymn. tanár	1881	•	•
	Dr. Heinrich Gusztáv, •	egyetemi tanár	1875	•	•
	Dr. Heinrich Károly, •	keresek. akad. tanár	1881	•	igen

Folyó szám	A tag neve és lakhelye	Állása	Mely évtől tag?	Tartozik	
				tagdíjjal	oklevél- ért
105	Hellebrant Árpád, Budapest	m. t. akad. könyvtártiszt	1881	1888	igen
	Dr. Herald Ferencz, „	kir. kath. főgymn. tanár	1883	nem	nem
	Dr. Herrmann Antal, „	polg. tanítóképezd. tanár	1887	1887—1888	„
	Dr. Herzl Mór, Budapest	magánzó	1881	nem	igen
	Himpfner Béla, Jászberény	kir. kath. főgymn. igazg.	1882	1888	„
110	Dr. Hofer Károly, Budapest	állami főreálisk. igazg.	1874	nem	nem
	Dr. Hoffmann Frigy., Brassó	állami főreálisk. tanár	1882	1888	„
	Holozinger Imre, Veszprém	kegyesrendi tanár	1883	nem	„
	Dr. Hóman Ottó, Budapest	kir. tanker. főigazg.	1881	„	„
	Horváth György, Kecskemét	kegy.-r. főgymn. tanár	1886	1888	„
115	Horváth József, Maros- Vásárhely	ref. colleg. tanár	1888	nem	„
	Istvánffy Pál, Kassa	r. kath. főgymn. tanár	1888	„	„
	Dr. Iványi Ede, Losonc	áll. főgymn. tanár	1881	„	„
	Dr. Jancsó Benedek, Budap.	kir. kath. főgymn. tanár	1888	„	„
	Janda Gy. Bernardin, Pan- nonhalma	bencés tanár	1888	„	„
120	Janny László, Kecskemét	r. kath. főgymn. tanár	1882	„	„
	Jánosi Boldizsár, Ujvidék	kir. kath. főgymn. tanár	1883	„	„
	Jurkovich Emil, Beszterce- bánya	kir. kath. főgymn. tanár	1881	„	„
	Kalmár Elek, Budapest	kir. kath. főgymn. tanár	1885	1888	igen
	Dr. Kanyurszky György, Bu- dapest	egyetemi tanár	1883	1885—1888	„
125	Kapás L. Aurél, Privigye	kegy. r. tanár	1886	nem	nem
	Dr. Káplány Antal, Szabadka	főgymn. tanár	1885	1887—1888	„
	Káposztásky Jusztinián, Eger	főgymn. tanár	1881	nem	„
	Kapszdorfer Gy., Kisselmező	rozsnyói egyh. m. áld.	1888	„	„
	*Kárpáti Kelemen, Szombat- hely	premontrei kanonok	1883	„	„
130	Dr. Kassai Gusztáv, Budap.	kir. kath. főgymn. tanár	1881	1888	igen
	Katona Mihály, Kecskemét	ref. főgymn. tanár	1883	nem	nem
	Keczer Géza, S. A.-Ujhely	kath. gymn. tanár	1888	„	„
	† Dr. Keleti Vincze, Beszter- cebánya	kir. kath. főgymn. tanár	1881	nem	nem
	Kempf József, Budapest	áll. főgymn. tanár	1882	„	„
135	Kiáltossy József, Budapest	állami főgymn. tanár	1886	„	„
	Király Pál, Budapest	polg. tanítóképezdei tan.	1874	„	„
	Dr. Kircz Jakab, Szeged	főreálisk. rk. tanár	1885	1888	„
	S. Kispál Mihály, Szászváros	ref. főgymn. tanár	1882	nem	„
	Kis Sándor, Kolozsvár	kegyesr. főgymn. tanár	1886	1888	„
140	Dr. Kiss Endre, Pancsova	állami reálgymn. tanár	1884	„	„
	Dr. Klekner Alajos, Kassa	kir. jogakad. igazgató	1884	nem	„
	Kocsner József, Beszterce- bánya	kir. kath. főgymn. tanár	1883	„	„
	Kolonics Lipót, Székes-Fe- hérvár	r. kath. főgymn. tanár	1881	„	igen

Folyó szám	A tag neve és lakhelye	Állása	Mely évtől tag ?	Tartozik	
				tagdíjjal	oklevél- ért
	Dr. Kont Ignác, Lorient (Franciaország)	lyceumi tanár.	1881	nem	nem
	Kosztka Viktor, Kassa	r. kath. főgymn. tanár ..	1881	•	•
	Kotunovics Sánd., N.-Várad	r. kath. főgymn. tanár ..	1881	•	•
145	Dr. Kovalik János, Trsztena	kir. algymn. tanár	1883	1888	•
	Kovács József, Szeged	kegy. r. főgymn. tanár	1888	nem	•
	Köpesdy Sándor, Budapest	állami főgymn. igazg....	1874	1887	•
	Kőrösi Henrik, Budapest	kir. kath. főgymn. tanár	1888	nem	•
	Krasznay Károly, Tren- csén	kir. kath. főgymn. tanár	1885	1888	•
150	Dr. Krausz Jakab, Budapest	polg. iskolai tanár.	1881	nem	igen
	Dr. Kresméry Károly, Nagy- Kikinda	gymn. igazg.	1886	•	•
	Kroller Miksa, Kőszeg	r. kath. algymn. igazg....	1884	•	nem
	Kunos Ign., Konstantinápoly	okleveles tanár	1884	1884—1888	igen
	Lászlófy Kamill, Győr	r. kath. főgymn. tanár ..	1883	nem	nem
155	Latkóczy Mihály, Eperjes	kir. kath. főgymn. tanár	1887	1887—1888	•
	Lázár V. István, Csurgó	ref. főgymn. tanár	1886	nem	•
	Lehr Albert, Budapest	ág. ev. főgymn. tanár	1882	•	•
	Lenkei Henrik, Budapest	főreálisk. tanár	1885	1888	•
	Dr. Létmányi N., Selmeozb.	gymn. tanár	1888	•	igen
160	Lichtenegger József, N.-Bánya	áll. főgymn. tanár.	1888	nem	nem
	Lintner Lajos, Budapest	községi főreálisk. tanár.	1874	•	•
	Madarász Pál, Tata	kegyesr. algymn. tanár	1885	•	•
	*Dr. Mandola József, Budap.	postaszámírt	1881	1886—1887	igen
	Malatinszky János, Zsolna	kir. kath. algymn. tanár	1881	1886—1888	nem
165	Dr. Margalits Ede, Zombor	állami főgymn. igazg.	1874	1884—1888	•
	Markovics Sándor, Győr	állami főreálisk. tanár..	1884	1884—1888	nem
	Markusovszky Sámuel, Po- zsony	ág. ev. lyceumi tanár	1881	nem	igen
	Martinkovics Iván, Budapest	mintagymn. tanár	1888	•	nem
	Márton Jenő, Pozsony	ág. ev. lyceumi tanár	1883	•	•
170	Marnsák Pál, Sopron	áll. felső leányisk. igazg.	1888	•	•
	Máthé György, Nyiregyháza	ág. ev. főgymn. tanár	1885	•	igen
	Matskássy József, Szeged	főreálisk. tanár	1881	1888	nem
	Matter János, Nagy-Kanizsa	r. kath. főgymn. tanár.	1885	nem	•
	Dr. Maywald József, Budap.	kegyesr. főgymn. tanár	1881	•	•
175	Mérei Kálmán, Esztergom	r. kath. főgymn. tanár	1888	•	•
	Mészáros Lajos, Zenta	közs. főgymn. tanár	1885	•	•
	Molnár Samu, Eger	főgymn. tanár	1888	•	•
	Moravcsik Géza, Szarvas	ág. ev. főgymn. tanár	1881	1884—1888	•
	Mórocz Emilián, Pápa	kath. algymn. tanár	1886	nem	•
180	Dr. Morvay Győző, N.-Beck.	főgymn. tanár	1886	1888	•
	Moser József, Ujvidék	kir. kath. főgymn. tanár	1881	nem	•
	Munkácsy Elek, Trencsén	kir. kath. főgymn. tanár	1883	•	•
	Müllner Mátyás, Sopron	ág. ev. főgymn. igazg....	1883	•	nem
	Nagy Károly, Kolozsvár	keresk. akad. tanár	1881	•	igen

Folyó szám	A tag neve és lakhelye	Állása	Mely évtől tag?	Tartozik	
				tagdíjjal	oklevél- ért
185	Náményi T. Lajos, Arad	biztosító int. hivatalnok	1887	1888	nem
	Nátafalussy Kornél, Kassa	r. kath. főgymn. igazg...	1881	nem	•
	Dr. Négyessy László, Szolnok	áll. főgymn. tanár	1888	•	•
190	Németh Regináld, Sopron	bencés főgymn. tanár	1888	•	nem
	Dr. Némethy Géza, Budapest	kir. kath. főgymn. tanár	1884	•	igen
	Nikolics Ignác, Budapest	kir. kath. főgymn. tanár	1887	•	nem
195	Olejovics János, Temesvár	r. kath. főgymn. tanár	1882	•	•
	Dr. Ortway Tivadar, Pozsony	kir. jogakadémiai tanár	1881	•	•
	Pacher I. Donát, Győr	r. kath. főgymn. tanár	1883	•	•
200	Pácz Sándor, Kassa	r. kath. főgymn. tanár	1888	•	•
	Palmer Kálmán, Budapest	nevelő	1888	•	igen
	Pap Ev. János, Budapest	kegy.-r. főgymn. tanár	1885	•	nem
205	Papp Mihály, Halas	ref. főgymn. tanár	1882	•	igen
	Párkányi Gyula, Pancsova	állami reálgymn. tanár	1883	•	nem
	Dr. Patrübány Lukács, Bu- dapest	keresk. középisk. tanár	1884	•	•
210	Dr. Pauler Gyula, Budapest	országos levéltárnok	1887	•	•
	Paulik A. Miklós, Kassa	szepesmegyei áldozár	1883	•	igen
	Paulik József, Trencsén	kir. kath. főgymn. tanár	1882	•	nem
215	Dr. Pecz Vilmos, Budapest	ág. ev. főgymn. tanár	1881	•	•
	Perényi Adolf, Budapest	áll. főgymn. tanár	1888	•	•
	Petrovich Ferencz, N.-Várad	kir. tanker. főigazg.	1874	•	•
220	Dr. Petz Gedeon, Budapest	egyet. magántanár	1883	•	•
	Pfeiffer Antal, Temesvár	r. kath. főgymn. igazg.	1874	•	•
	Pintér Ede, Kaposvár	állami főgymn. tanár	1886	1886—1888	•
225	Pirchala Imre, Pozsony	kir. kath. főgymn. igazg.	1881	nem	•
	Polgár György, Miskolcz	kir. kath. algymn. igazg.	1886	•	•
	Popini Albert, N.-Kanizsa	r. kath. főgymn. tanár	1887	•	•
230	Dr. Pozder Károly, Budapest	kir. kath. főgymn. tanár	1881	•	•
	Dr. Pruzsinszky J., Budap.	főreálisk. rk. tanár	1883	•	•
	Dr. Radinovics Iván, Budap.	belügymin. s.-fogalmazó	1888	•	•
235	Radlinszky József, Jászberény	r. kath. főgymn. tanár	1881	•	•
	Dr. Radó Antal, Budapest	hírlapíró	1883	•	•
	Randweg Mihály, Vác	kegy.-r. főgymn. tanár	1882	•	•
240	Ranschburg Viktor, Budapest	könyvkereskedő	1888	•	•
	Ráth György, Budapest	tanácselnök	1886	•	•
	Récsei A. Viktor, Sopron	r. kath. főgymn. tanár	1884	1888	•
245	Dr. Reményi Ede, Pancsova	állami reálgymn. tanár	1883	nem	•
	Reitmann Ferencz, Zenta	lapszerkesztő	1881	1884—1888	•
	Réti Ferencz, Budapest	kegyes-rendi áldozár	1886	nem	•
250	Richter László, Budapest	plébános	1888	•	•
	Dr. Riedl Frigyes, Budapest	községi főreálisk. tanár	1881	1886—1888	igen
	Dr. Román Sándor, Budap.	egyetemi tanár	1881	1886—1888	nem
255	Rózsa Vitál, Esztergom	bencés tanár	1888	nem	•
	Salamín Leó, Sopron	állami főreálisk. igazg.	1881	•	•
	Samu Ferencz, Győr	r. kath. főgymn. tanár	1883	•	•
260	Dr. Schack Béla, Pozsony	ker. akad. tanár	1885	•	•

Folyó szám	A tag neve és lakhelye	Allása	Mely évtől tag?	Tartozik	
				tagdíjjal	oklevél- ért
	Schambach Gyula, Kaposvár	állami főgymn. tanár	1887	nem	igen
	Schill Salamon, Budapest	rabbiképezdei tanár	1882	"	nem
	Schlott Gyula, Eperjes	kir. kath. főgymn. igazg.	1881	"	"
	Dr. Schnabel Róbert, Budap.	kir. főgymn. tanár	1887	igen	"
235	Schuber Mátvás, Rozsnyó	ág. ev. főgymn. tanár	1883	nem	"
	Dr. Schullerus Ad. Sz. Ágotha	polg. isk. igazg.	1888	"	"
	Serkei Szabó József, Budap.	főgymn. tanár	1888	"	"
	Dr. Simon J. Sándor, Zombor	áll. főgymn. tanár	1881	1886—1888	"
	Dr. Simonyi Zsigm., Budap.	egyetemi tanár	1881	nem	"
240	Spitkó Lajos, Beszterce- bánya	kir. kath. főgymn. igazg.	1883	"	"
	Steuer János, Sz.-Udvarhely	állami főreálisk. tanár	1883	"	"
	Straub József, Budapest	kir. kath. főgymn. tanár	1887	1887—1888	"
	Szabó I. Elek, Budapest	kegyes-r. főgymn. tanár	1887	nem	"
	Szabó István, Kazár	plébános	1882	"	"
245	Szabó Szilveszter, Esztergom	főgymn. tanár	1881	"	"
	Szalay Gyula, Nagy-Kőrös	ref. főgymn. tanár	1881	"	"
	Szalay Károly, Budapest	ref. főgymn. tanár	1887	"	"
	Dr. Szamosi Ján., Kolozsvár	egyetemi tanár	1881	"	"
	Dr. Szász Károly, Budapest	ref. püspök	1883	"	igen
250	Székely Ferencz, N.-Enyed	ref. főisk. tanár	1881	"	nem
	Dr. Székely Istv., N.-Szeben	állami főgymn. tanár	1883	1888	"
	Székely Salamon, Arad	állami főreálisk. tanár	1881	nem	"
	Dr. Szemák Istv., Budapest	állami főgymn. tanár	1886	"	"
	Szerelemhegyi Tiv., Budap.	kir. kath. főgymn. tanár	1884	1886—1888	igen
255	Szerencse Menyhért, Eger	r. kath. főgymn. tanár	1882	nem	nem
	Dr. Szigetvári Iván, Budap.	állami főgymn. tanár	1888	"	igen
	Szilágyi Albert, Sz.-Fehérv.	állami főreálisk. tanár	1886	1888	nem
	Szilágyi István, M.-Sziget	ref. lyceumi igazgató	1881	nem	"
	Szilasi Mór, Budapest	állami főgymn. tanár	1881	1887—1888	"
260	Dr. Szinnyi József, Kolozsv.	egyetemi tanár	1883	1888	igen
	Szinyei Endre, Sárospatak	ref. főiskolai tanár	1874	nem	nem
	Szkunzevics Kornél, Arad	kir. kath. főgymn. tanár	1883	"	"
	Dr. Szombathy István, Kec- kémét	állami főreálisk. tanár	1881	"	"
	Szőke Adolf, Losoncz	állami főgymn. tanár	1881	"	"
265	Szunter Nándor, N.-Bánya	állami főgymn. igazg.	1881	"	"
	Dr. Takáts Sándor, Nyitra	kegyesr. főgymn. tanár	1887	"	"
	Tamási István, Nagyvárad	főreálisk. tanár	1888	"	"
	Theisz Gyula, Lőcse	áll. főreálisk. tanár	1888	"	"
	Dr. P. Thewrewk Emil, Bu- dapest	egyetemi tanár	1874	nem	"
270	Tiber Ágost, Budapest	állami főreálisk. tanár	1881	1888	nem
	Timár Pál, Szolnok	állami főgymn. tanár	1885	nem	"
	Tóth György, Budapest	kegyesr. főgymn. tanár	1886	"	"
	*Turocsányi Dezső, Budapest	polg. leányisk. tanár	1885	1887—1888	igen
	Turi Mészáros Istv., M.-Túr	okleveles tanár	1885	1886—1888	nem

Folyó szám	A tag neve és lakhelye	Allása	Mely évtől tag?	Tartozik	
				tagdíjjal	oklevél- ért
275	Uhlárik János, Nagyszombat	bencés főgymn. tanár	1888	nem	nem
	Dr. Váczy János, Budapest	muzeumi könyvt.-gyak.	1886	•	•
	Vajdafi Géza, Ungvár	kir. kath. főgymn. tanár	1874	•	•
	Dr. Váli Béla, Budapest	kult.-min. fogalmazó	1882	1885—1888	igen
	Dr. Varga Bálint, Budapest	kir. tanker. főig. tollnok	1884	1887—1888	nem
	290 Várkonyi Endre, Kolozsvár	kegyesr. főgymn. tanár	1881	nem	•
	Várkonyi Odilo, Esztergom	bencés főgymn. tanár	1888	•	•
	Vass Sámuel, N. Kőrös	ref. főgymn. tanár	1881	•	igen
	Végh Endre, Kaposvár	állami főgymn. tanár	1881	1887—1888	•
	Veress Ignác, Nagy-Szeben	állami főgymn. igazg.	1881	nem	nem
285	Dr. Versényi György, Kör- mőzbánya	állami főreálisk. tanár	1885	1888	•
	Virkler Endre, Budapest	kir. kath. főgymn. tanár	1874	nem	•
	Volf György, Budapest	mintafőgymn. tanár	1874	•	•
	B. Vozári Gyula, R.-Szombat	egy. prot. főgymn. tanár	1881	•	•
	Dr. Wagner Lajos, Pozsony	állami főreálisk. tanár	1881	•	•
	290 Dr. Wargha Samu, Eszterg.	róm. kath. főgymn. tanár	1882	•	•
	Dr. Weninger László, Budap.	közs. főreálisk. tanár	1888	•	•
	Wigand János, Pancsova	állami reálgymn. tanár	1881	1888	igen
	Wirth Gyula, B.-Bánya	kir. kath. főgymn. tanár	1885	nem	nem
	*Zanathy Bódog, Kőszeg	róm. kath. algymn. tanár	1885	•	•
295	Zichy Antal, Budapest	főrendiházi tag	1881	•	•
	Dr. Ziehen Gyula, Budapest	nevelő	1888	•	•
	Dr. Zindl Béla, Szolnok	áll. főgymn. tanár	1888	•	•
	Dr. Zlinszky Aladár, Zombor	áll. főgymn. tanár	1888	•	•
	Dr. Zoltvány L. Irén, Gy.- Szt.-Márton	pannonhalmi benc. tan.	1887	•	•
	300 Zsoldos Benő, Sárospatak	ref. főiskolai tanár	1883	•	•

Jegyzet. A múlt évi kimutatás keltekor volt 248 rendes tag, a jelen kimutatás szerint van 300, tehát a szaporodás 52 új tag; de levonva az évközben kilépett (6) és elhalt (1) tagok számát, van jelenleg tulajdonképen 293 rendes tag.

IV. Rendkívüli tagok :

Folyó szám	A tag neve és lakhelye	Allása	Mely évtől tag?	Tartozik tagdíjjal
5	Almásy János, Budapest	bölcsészethallgató	1888	nem
	Bálinth György, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	•
	Balogh Péter, Pozsony	tanár	1883	•
	Borcsa Mihály, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	1888
	Boross Antal, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	nem
	Bölcs házy István, Budapest	bölcsészethallgató	1888	1888
	Csorny Ernő, Gyöngyös	gymn. tanár	1887	•
	Csiki Lajos, Budapest	bölcsészethallgató	1885	•

Folyó szám	A tag neve és lakhelye	Állása	Mely évtől tag?	Tartozik tagdíjjal
	Exner Győző, Budapest	bölcsészethallgató	1885	nem
10	Griesbach Ágost, Budapest	bölcsészethallgató	1885	1886—1887
	Győry Gyula, M.-Sziget	kegy. r. tanár	1888	nem
	Dr. Halász Frigyes, Budapest	hivatalnok	1884	1885—1887
	Dr. Hittrich Ödön, Budapest	bölcsészethallgató	1885	nem
	Horváth Cyrill, Zircz	ciszt. r. tag	1888	•
15	Horváth József, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	•
	Incze István, Nyitra	kegyesr. tanár	1888	•
	Karatnai Incze Béla, Zilah	ref. gymn. tanár	1886	1886—1887
	Kiss István, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	1888
	Kovács János, Budapest	bölcsészethallgató	1888	1888
20	Dr. Kuzsinszky Bálint, Budapest	muzeumi tisztviselő	1885	1887
	Lähne Vilmos, Budapest	bölcsészethallgató	1883	1887
	Lázár Béla, Budapest	bölcsészethallgató	1887	nem
	Losonczy Lajos, Késmárk	ág. ev. lyceumi tanár	1885	•
	Madzar Gusztáv, Rákospalota	tanár a Szabó-féle int.	1885	1886—1887
25	Mácska Lajos, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	1888
	Molnár József, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	1888
	Mondik Pál, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	nem
	Negovetich Ártúr, Budapest	bölcsészethallgató	1888	1888
	Radnai Rezső, Budapest	bölcsészethallgató	1885	•
30	Rafain Jakab, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	1888
	Révész Ferencz Cyrill, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	nem
	Rupp Kornél, Szombathely	prem. főgymn. tanár	1888	•
	Dr. Schmidt Attila, Budapest	bölcsészethallgató	1888	•
	Schmidt Márton, Budapest	bölcsészethallgató	1885	•
35	Schöffler Leo István, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	•
	Sebestyén Gyula, Budapest	bölcsészethallgató	1888	1888
	Senger János, Budapest	bölcsészethallgató	1885	nem
	Simon Géza, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	1888
	Simsay Lajos, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	nem
40	Solymossy Sándor, Budapest	bölcsészethallgató	1887	•
	Somogyi István, Temesvár	sem. tanár	1888	nem
	Soós József, Budapest	bölcsészethallgató	1888	1888
	Steiner Soma, Budapest	joghallgató	1885	1885—1887
	Strauch Béla, Kőrmöczb.	tanár	1885	nem
45	Stromp József, Budapest	bölcsészethallgató	1885	1887
	Szabó István, Jászberény	nevelő	1887	nem
	Dr. Szadilek János, Brassó	kath. főgymn. tanár	1888	•
	Szalay Gyula, Léva	kegy. r. tanár	1888	•
	Szányi Béla, Budapest	bölcsészethallgató	1888	•
50	Dr. Székely György, Budapest	tanár	1885	•
	Szemere Gyula, Budapest	bölcsészethallgató	1885	1886—1887
	Szinger Kornél, Szeged	főgymn. tanár	1888	•
	Szlávnits György, Budapest	bölcsészethallgató	1888	•
	Szőcs Géza, Kolozsvár	bölcsészethallgató	1888	1888
55	Tittel Lajos, Bánfalva	nevelő	1885	•

Folyó szám	A tag neve és lakhelye	Állása	Mely évtől tag?	Tartozik taszdíjjal
	Tóth Kálmán, Budapest	bölcsészethallgató	1888	nem
	Verbirs Andor, Temesvár	bölcsészethallgató	1885	.
	Vietorisz József, Budapest	bölcsészethallgató	1887	1887
	Weiss Rezső, Budapest	bölcsészethallgató	1886	nem
60	Wolff Béla, Budapest	bölcsészethallgató	1885	1886—1887
	Zimányi József, Ungvár	tanár	1885	nem

Jegyzet. Tavaly volt 40 rendkívüli tag, itt ki van mutatva 61, tehát a szaporodás, levonva az évközben elhalt tagok (1) számát, — 20 új tag. — Így hát a tiszteletbeli (8), az alapító (5), a rendes (293) és rendkívüli (60) tagok, valamint az előfizetők (139) összes száma 505.

Kimutatta 1888 nov. 7-én

Cserhalmi Samu,

a Budapesti Philologiai Társaság pénztárnoka.

A *Franklin-Társulat* kiadásában Budapesten megjelent:

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK

Kiadja a m. tud. Akadémiának classica-philologiai bizottsága.

ANAKREON

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

PONORI THEWREWK EMIL.

Ára füzve 1 frt 60 kr. — Görögül és magyarul. Ára füzve 2 frt.

CICERO A KÖTELESSÉGEKRŐL.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

CSENGERI JÁNOS.

Ára füzve 1 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 1 frt 60 kr.

GAIUS RÓMAI JOGI INSTITUTIÓINAK NÉGY KÖNYVE.

Magyarra fordította s jegyzetekkel kísérte

Dr. BOZÓKY ALAJOS.

Ára füzve 2 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 3 frt

THUKYDIDES

fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

ZSOLDOS BENŐ.

- I. kötet. I., II. és III. könyv ... 1 frt 40 kr. Görögül és magyarul 2 frt 40 kr.
II. kötet. IV. és V. könyv ... — frt 80 kr. Görögül és magyarul 1 frt 40 kr.
III. kötet. VI., VII. és VIII. könyv 1 frt — kr. Görögül és magyarul 2 frt — kr.
-

Theophrastus jellemrajzai. A görög eredetiből fordította *Hunfalvy János*. Füzve 20 kr.

Tibullus elégiái. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Csengeri János*. Diszkiadás kis 8-rét alakban kötve 1 frt 40 kr.

A Franklin-Társulat által kiadott **Olesó könyvtárban** megjelent és minden könyvkereskedésben kapható:

Benlé. Augustus családja s kora. Francziából Molnár A. (73)	30 kr.
Boileau. A költészetéről. Tanköltemény négy énekben. Fordította Erdélyi János. (184)	30 kr.
Boissier G. Virgil. Francziából fordította Végh A. (22)	30 kr.
Bozzai Pál irodalmi hagyományai. (212)	30 kr.
Catullus versei. Fordította Csengery J. (105)	30 kr.
Cicero. Lælius a barátságról. Fordította Némethy G. (199)	30 kr.
Collins V. Sophokles. Fordította Kont I. (126)	20 kr.
Concha Győző. A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik. (195)	40 kr.
Csengery Antal. A magyar közoktatás és közmívelődés némely főbb kérdéseiről. (101)	50 kr.
Csokonai V. M. Béka-egérharcz, írta Homer. Átöltöztetve a Blumauer módja szerint. (124)	20 kr.
Dayka Gábor költeményei. (59)	20 kr.
Erdélyi J. Aesthetikai előtanulmányok. (243)	20 kr.
Flegler S. A magyar történetírás történelme — <i>Sayous E.</i> A magyar történelem kútforrásai. Mindkettőt fordította ifj. Szinyei J. (38)	60 kr.
— Kölcsey Ferencz. Fordította ifj. Szinyei J. (49)	20 kr.
— Szalay László és munkái. Fordította ifj. Szinyei J. (56)	50 kr.
Gregorovius. Pápák siremlékei. Fordította Hegedüs I. (204)	30 kr.
Greguss Ágost. A balladáról. A Kisfaludy-Társaság által 1864-ben jutalmazott pályamű. Harmadik javított és bővített kiadás. (213)	40 kr.
Gyöngyösi István. Ének Thököly Imre és Zrínyi Ilona házasságáról. Egykorú kéziratból kiadta és jegyzetekkel kísérte Hahn Adolf. (181)	30 kr.
Gróf Hofmannsegg utazása Magyarországon 1793—1794-ben. Németből ford. és bevezette Berkeszi István. (231)	30 kr.
Horatius. A költészetéről. Levél a Pisókhhoz. Fordította Czuczor G. (37)	20 kr.
Ilosvay Selymes Péter. Az híresneves Tholdi Miklósnak jeles cselekedetéről és bajnokságáról való história. Kiadja Szilady Áron. (203)	20 kr.
Kazinezy Gábor. Emlékbeszéd Szemere Pál felett. (191)	20 kr.
Kerényi Frigyes összes költeményei. (5)	60 kr.
Kont Ignác. Aristophanes. (97)	30 kr.
Kölcsey Ferencz szónoki művei. (17)	60 kr.
Lessing G. E. Laokoon, vagy a festészet és költészet határaitól. Fordította Bánfi Zsigmond. (40)	50 kr.
Lindau Pál. Molière. Fordította Bánfi Zsigmond. (74)	30 kr.
Mészáros Ignác. Kartigám. Regény. 5. kiadás. Bevezetéssel és jegyzetekkel Heinrich G.-tól. (93)	80 kr.
Olasz költőkből. Fordította Radó Antal. (198)	50 kr.
Petrarca összes szerelmi sonettjei. Fordította és magyarázatokkal ellátta Radó Antal. (216)	80 kr.
Pope S. A műbírálatról. Fordította Lukács Móricz. (20)	20 kr.
Schiller. Kisebb prózai irataiból. Aesthetikai értekezések. Fordította Zollner Béla. (223)	30 kr.
Szerb népdalok és hősregék. Az eredetiből ford. Székács József. 2. javított kiadás. (229)	50 kr.
Tibullus elégiái. Ford., bevezetéssel és jegyzet. ellátta Csengeri J. (215)	40 kr.
Wlislóczki Henrik. Az erdélyi cigány népköltészet (189)	20 kr.

(A zárjel közti számok az Olesó könyvtár folyószámaát jelölik.)